

1. Úvod

Hlavním tématem mé diplomové práce je atlasová tvorba se zaměřením na zeměpisné atlasy pro základní a střední školy.

V úvodní kapitole je vysvětlení základních pojmů, týkajících se map a atlasů, jejich rozdělení, prvků a vlastností. V další kapitole pak sleduji historický vývoj atlasové tvorby od starověku až po současnost. Tato část je rozdělena na atlasovou tvorbu ve světě a na území České republiky. Samostatná podkapitola je věnována přímo vývoji české školní kartografie. Následuje zmapování současných dostupných zeměpisných atlasů, které by mohly být využívány pro výuku na základních a středních školách, a jejich následné hodnocení. V této kapitole jsou hodnocena i starší díla, takže je možné porovnávat vývoj a doufám, že i zlepšování v kartografické tvorbě pro školy a děti. Hlavní pozornost je věnována obsahové správnosti, přiměřenému vyjádření obsahu s ohledem na věk uživatele a v neposlední řadě také grafickému provedení.

Školní atlasy jsou totiž často prvními mapami, s nimiž se člověk ve svém životě setká a proto není divu, že mohou ovlivnit jeho celoživotní postoj k mapám vůbec. Je tedy v zájmu nejen kartografických vydavatelství, ale i široké veřejnosti, aby si děti k mapám vytvořily příznivý vztah hned od počátku. K tomu by měly sloužit právě školní kartografické pomůcky se zeměpisnými atlasy na prvním místě. Někdy se ovšem zdá, jako by se při tvorbě atlasů na věk uživatelů vůbec nebral ohled. Zejména patrné je to v hospodářských mapách, kde se autoři snaží prostor co nejvíce zaplnit informacemi na úkor čitelnosti a srozumitelnosti. Myslím si, že pokud jsou určeny školní atlasy dětem, měli by se v nich žáci snadno orientovat a učit se z nich. Tím ovšem nechci říci, že by mapy měly být příliš zjednodušené. Stačí pouze obsah map přizpůsobit myšlení žáků tak, aby podávaly jasný a zapamatovatelný obraz skutečnosti.

Hlavní problémy při vytváření nového školního atlasu, kterými se zabývám v poslední kapitole, jsou:

- a) zda tvořit klasické atlasy tak, jak je známe doposud, pouze s mapovou částí anebo vkládat mapy přímo do učebnic k jednotlivým tématům;
- b) zda je lepší řadit mapy podle principu od blízkého a známého ke vzdálenému a abstraktnímu nebo postupovat přesně podle mnohdy nelogického sledu učiva ve školách;
- c) zda-li při výběru a řazení tematických map postupovat systematicky nebo podle aktuálních problémů;
- d) jak používat geografické názvosloví;

Takovýchto problémů při sestavení vhodného školního atlasu je nepochybně mnohem více, ale myslím si, že tyto otázky jsou nejdůležitější.

Konečným výsledkem a snad i zodpovězením výše uvedených problémů je návrh koncepce mého vlastního školního zeměpisného atlasu v podobě vybraných maket jednotlivých mapových listů.

Při tvorbě této diplomové práce jsem hojně využívala dostupné literatury, zejména učebnice kartografie pro vysoké školy a odborné články z časopisu Geodetický a kartografický obzor. O současném stavu elektronických atlasů jsem si vyhledala informace na internetových stránkách. K tvorbě vlastního atlasu mě pak cennými radami a připomínkami přispěli odborníci z našeho největšího kartografického vydavatelství pro školy Kartografie Praha a.s. Hodnocené atlasy pocházejí převážně z knihovni sbírky Moravské zemské knihovny a ze soukromých fondů.

2. Kartografická díla

Současná kartografická produkce představuje nesčíslné množství map, mapových souborů, atlasů, glóbů aj. Souhrnně se nazývají kartografická díla. Jejich základem je vyjádření skutečnosti pomocí kartografických vyjadřovacích prostředků, metodami kartografické interpretace. Může se přitom jednat o kartografické vyjádření:

- a) Země a skutečností se Zemí souvisejících (kartografická díla geografická)
- b) vesmíru a vesmírných těles (díla astronomická).

2.1 Mapa

Pod pojmem *mapa* rozumíme zmenšené, zevšeobecněné zobrazení povrchu Země, ostatních nebeských těles, nebeské sféry nebo jejich částí, sestavené podle matematického zákona na rovině a vyjadřující pomocí smluvených znaků rozmístění a vlastnosti objektů vázaných na jmenované povrchy.

2.1.1 Druhy map

Mapy se třídí na základě určitých smluvených kritérií, podle nichž je lze charakterizovat. K hlavním kritériím patří obsah mapy, zobrazené území, účel mapy. Dalšími kritérii jsou měřítko, způsob vzniku, forma podání mapy, počet mapových listů, koncepce, omezení mapového pole, časové období, k němuž se mapa vztahuje, a hodnověrnost.

1. Podle obsahu map :

mapy obecně zeměpisné

- podrobné topografické mapy
- přehledné topografické mapy
- přehledné (chorografické) mapy

mapy tematické nebo-li speciální

- mapy fyzickozeměpisné
- mapy socioekonomické
- mapy životního prostředí

2. Podle zobrazeného území :

astronomické mapy

- mapy jednotlivých vesmírných těles (Měsíc, Mars, atd.)
- mapy hvězdné oblohy

mapy Země

- mapy celé Země (planisféry)
- mapy polokoulí (hemisféry)
- mapy kontinentů nebo oceánů
- mapy států
- mapy menších územních jednotek
- mapy měst

3. Podle účelu :

mapy pro hospodářskou výstavbu

- podrobné topografické (např. ZM ČR)
- aplikované (např. silniční mapa)
- technické (např. důlní, technickohospodářské)

školní mapy

mapy pro veřejnost

- turistické mapy
- automapy
- obecně geografické mapy a atlasy
- plakátové a prospektové mapy

vědecké mapy

vojenské mapy

4. Podle měřítka :

geodetický pohled

- mapy velkého měřítka 1 : 5 000 a méně
- mapy středního měřítka 1 : 5 000 až 1 : 50 000
- mapy malého měřítka větší než 1 : 50 000

geografický pohled

- mapy velkého měřítka 1 : 200 000 a méně
- mapy středního měřítka 1 : 200 000 až 1 : 1 000 000
- mapy malého měřítka větší než 1 : 1 000 000

5. Podle formy podání :

kreslené mapy

fotomapy

anaglyfové mapy

digitální mapy

diamapy

6. Podle koncepce :

analytické mapy

syntetické mapy

komplexní mapy

7. Podle počtu mapových listů :

samostatné mapy

mapová díla

soubory map

atlasy

konvoluty

8. Podle omezení mapového pole :

rámové mapy
ostrovní mapy
mapy na spadávání
hlavní mapy
vedlejší mapy

9. Podle způsobu vzniku

mapy původní

- podrobné plány a mapy
- topografické mapy 1 : 10 000 a 1 : 25 000
- část tematických map

mapy odvozené

- obecně geografické mapy
- topografické mapy 1 : 50 000 a menší
- část tematických map

10. Podle časového údobí, k němuž se mapy vztahují :

aktuální mapy
staré mapy
předpovědní (prognostické) mapy
statické mapy
dynamické mapy

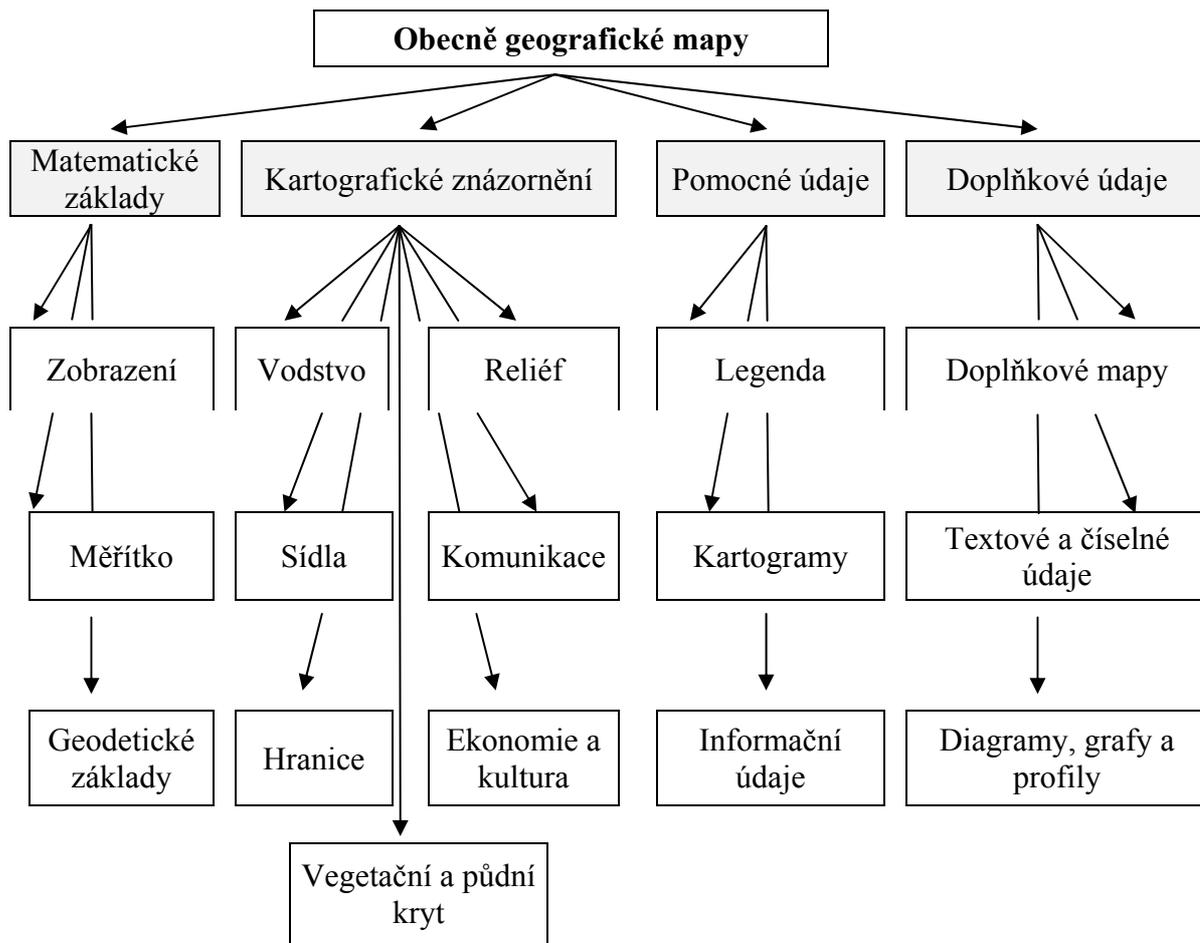
11. Podle hodnověrnosti :

dokumentační mapy
mapy zobrazující výsledky myšlení
tendenční mapy
smyšlené (fingované) mapy

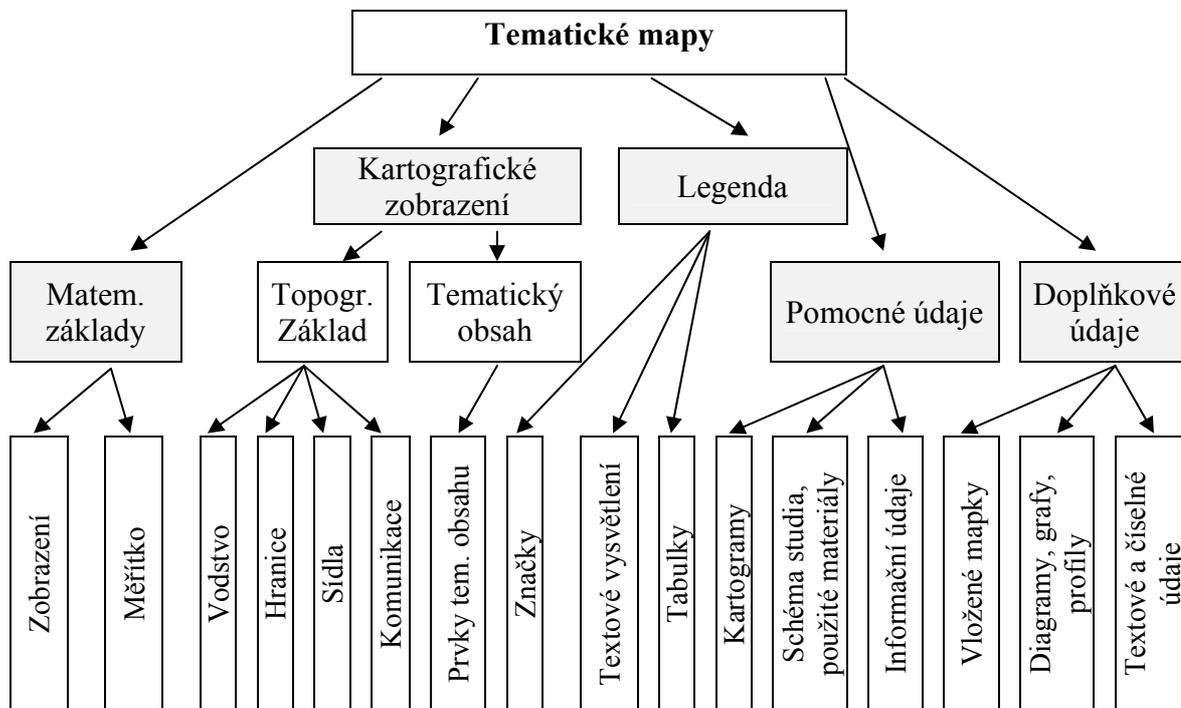
Jako samostatná skupina se někdy vyčleňují i tzv. kartografická kuriozita. Pro tyto mapy je charakteristické, že jsou vždy něčím neobvyklé např. zvláštností kreslířského zpracování, smyšleným územím (mapy neexistujících zemí ze Stevensonových, Tolkienových nebo Verneových románů), použitým materiálem (mapy na známkách, vypálené do dřeva, vyšívané).

2.1.2 Prvky obsahu map podle ruských učebnic

Mezi prvky obsahu map patří matematické základy, kartografické znázornění, legenda, pomocné údaje a doplňkové údaje.(Obr. č. 2.1,2.2).

Obr. č. 2.1: Schéma prvků obecně zeměpisné mapy (Chalugin, 1988, [10])

Obr. č. 2.2: Schéma prvků tematické mapy (Chalugin, 1988, [10])

Základním prvkem mapy je **kartografické znázornění**, které zprostředkovává obsah mapy, tj. souhrn informací o objektech zobrazených na mapě, jejich umístění, vlastnostech, vzájemné závislosti, dynamičnosti. Kartografické znázornění obecně geografických map zahrnuje následující prvky obsahu: sídla, sociálně-ekonomické a kulturní objekty, komunikace, reliéf, vodstvo, vegetace a povrch půdy, politicko-správní hranice. Na tematických a speciálních mapách se rozlišuje tematický či speciální obsah (např. geologická struktura území nebo navigační údaje) a topografický obsah, tzn. obecně geografická část obsahu, která slouží pro vynesení prvků tematického obsahu a pro orientaci v mapě.

Důležitým prvkem mapy je **legenda** – soubor použitých značek a písemných vysvětlivek, které pomáhají porozumět mapě. Pro topografické mapy jsou sestaveny speciální tabulky značek závazných k použití na všech mapách odpovídajícího si měřítko. Pro zvýšení informativnosti složitějších tematických map se legenda tiskne do tabulkové podoby. Legenda mapy obsahuje vysvětlení, výklad značek a odráží logický základ zobrazovaného objektu. Posloupnost značek, jejich vzájemné porovnání, výběr barevné škály vyplněných prvků, výběr písma, přímo závisí na klasifikaci zobrazovaného jevu nebo procesu.

Všechna kartografická zobrazení se tvoří na **matematickém základě**, mezi jehož prvky patří síť poledníků a rovnoběžek nebo pravoúhlá souřadnicová síť, měřítko a prvky geodetického základů. Na tematických mapách se prvky geodetického základu obvykle neuvádějí. S matematickým základem mapy je nerozlučně spojena kompozice mapy, tzn. poloha rámu na mapovém listě, umístění názvu mapy, legendy, doplňkových map a ostatních údajů.

Mezi **pomocné prostředky** mapy, ulehčující čtení a použití mapy, patří kartogramy, diagramy, plány, použité prameny, různé informační údaje.

K **doplňkovým údajům** náleží vložené mapky, kartodiagramy, grafy, profily, textové a číselné údaje, které jsou tematicky spjaté s obsahem mapy, doplňují ho a vysvětlují [10].

2.1.3 Prvky obsahu map podle českých učebnic

Dá se říci, že členění prvků obsahu map je obdobné a liší se jen v několika výjimkách. Z kartografického hlediska se člení na:

- a) **prvky matematické** – tyto tvoří konstrukční základ mapy a patří by sem geodetické podklady, kartografická zobrazení, kartografické sítě, měřítko, mapový rám a kompozice mapy;
- b) **prvky fyzickozeměpisné** – k nimž patří vodstvo, reliéf, porosty a půdní povrch, tedy vše, co je dáno samostatným vznikem a vývojem Země;

- c) **prvky socioekonomické** – to jsou sídla, komunikace, průmysl a zemědělství, hranice a správní členění, výtvořiny lidské činnosti;
- d) **prvky doplňkové a pomocné** – to jest především geografické názvosloví, různé vysvětlivky, grafy a vše ostatní, co vhodně doplňuje mapu a usnadňuje její čtení [8].

Z uvedeného výčtu vyplývá, že obě rozdělení se vlastně liší pouze shrnutím socioekonomických a fyzickozeměpisných prvků do jedné kategorie kartografického znázornění a vyčleněním legendy jako samostatného prvku u ruských autorů, naopak české prameny slučují do jedné skupiny doplňkové a pomocné prvky. Víceméně jsou všechny prvky obsahu vyjmenovány pouze v jiné hierarchii. O tom, které rozdělení je lepší, necht' si každý utvoří vlastní názor sám. Dle mého názoru se v obecném principu jedná o totéž.

2.1.4 Vlastnosti a funkce mapy

Z pozice teorie poznání se na mapu pohlíží jako na prostorový, matematicky určený a zevšeobecněný obrazově-znakový model skutečnosti. Jako model slouží prostřednictvím struktury zobrazených jevů a procesů, jejich vzájemné závislosti, dynamiky v čase a prostoru. Mapy jako modely se používají pro splnění vědeckých a praktických výzkumů, řešení technicko-inženýrských úloh, realizaci plánování a projektování.

Mapa jako model má cenné **gnoseologické (poznávací) vlastnosti**. Její důležitá vlastnost je časoprostorová podoba kartografického zobrazení a samotného objektu. Projevuje se ve třech aspektech:

- a) v geometrickém obrazu rozměrů a tvarů kartografických objektů;
- b) v časové podobě – tzn. obrazu objektu v daný moment;
- c) v obrazu vztahů, souvislostí a vzájemných vazeb.

Druhá důležitá vlastnost mapy je její **obsahová správnost**, tj. vědecky podložený výběr hlavních prvků skutečnosti s ohledem na generalizaci, vnitřní a vnější strukturu, hierarchii objektů.

Mapy mají možnost **výběru a syntézy**. Jsou schopné vyčlenit a různým způsobem předložit ty faktory, procesy a hlediska objektu, které v reálné skutečnosti existují současně. Např. je možné vybrat pouze určení sklonu krajiny nebo jen členitosti reliéfu. Na druhou stranu, mapy mohou zabezpečit jednotné spojitě zobrazení jevů a procesů, které ve skutečnosti existují izolovaně. Jedná se třeba o mapu podnebí, jenž slučuje charakteristiky teplotního režimu, úhrnu srážek, tlaku, směru a velikosti větrů, apod.

Metrika – vlastnost mapy zabezpečující pomocí matematických zákonů sestavení, přesné sestavení a reprodukci map. Přítomnost měřítka, klasifikačních stupnic a škál umožňuje veškeré měření kartometrických veličin a určení kvalitativních charakteristik.

Jednoznačnost – vlastnost mapy jako modelu mít pouze jediný význam každého bodu v přijatém souboru smluvených znaků. Jednoznačnost se projevuje dvěma způsoby a to jako prostorová jednoznačnost (každý objekt má přesně určenou polohu pomocí souřadnicové sítě) a znaková jednoznačnost (každá značka má v legendě jediný význam).

Celistvost – kartografické zobrazení existuje ve všech místech mapy, nejsou zde prázdná místa a přerušení.

Názornost – možnost příjemného zrakového vjemu prostorových tvarů, rozmístění a spojitosti objektů. Tato vlastnost se zajišťuje promyšleným výběrem prvků obsahu, celkovou generalizací, pečlivým výběrem zobrazovacích prostředků. S názorností je pevně svázána čitelnost – tj. vizuální rozlišení prvků a detailů kartografického zobrazení.

Přehlednost – schopnost podat jediným pohledem co nejvíce obsáhlý prostor, předvést zákonitosti rozmístění a jednotlivých vazeb objektů, základní prvky jejich struktury [10].

2.2 Atlas

Atlas je systematický soubor map působící jako jednotný celek. V atlase jsou mapy mezi sebou obvykle tematicky svázány, vzájemně se doplňují. Rozdíl mezi souborem map a atlasem spočívá v tom, že jednotlivé mapové skutečnosti se zobrazují souhrnně a ne postupně. Atlas je charakteristický jednotným výběrem zobrazení a měřítek, které tvoří ucelenou měřítkovou řadu, což usnadňuje sestavení map. Na mapách v atlase se používají obecné způsoby generalizace, jednotné systémy značkových klíčů, písma, grafického a barevného provedení. Na rozdíl od map atlasy často obsahují vysvětlující texty, informační materiály, grafy související s tematikou map, fotografie a ilustrace.

2.2.1 Klasifikace atlasů

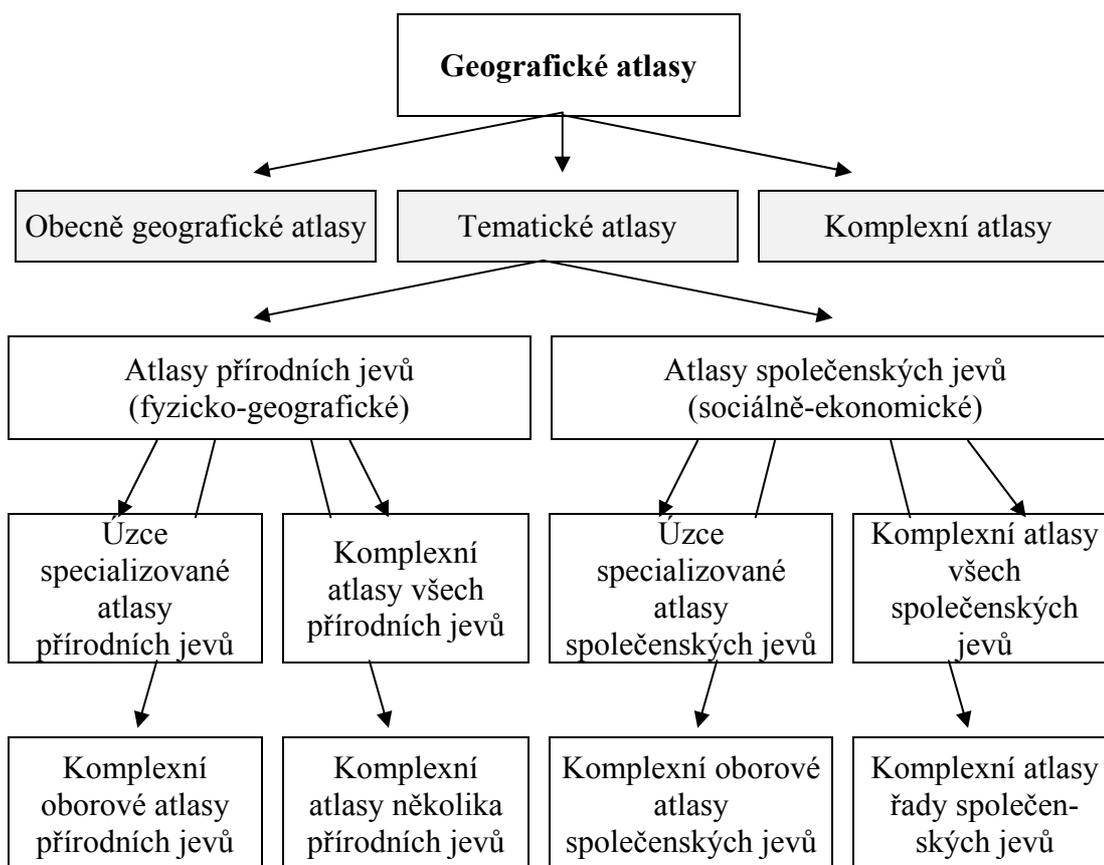
Převážná většina dnešní i minulé kartografické produkce jsou atlasy znázorňující Zemi (zeměpisné, geografické). Nesrovnatelně méně je hvězdných atlasů obsahujících hvězdné mapy a atlasů kosmických těles (atlas Měsíce). Zeměpisné atlasy se dělí podle následujících znaků: obsahu, účelu, rozsahu území, velikosti, způsobu využití a způsobu vazby. Podle těchto znaků se rozdělují i atlasy ostatních nebeských těles.

1. Podle územního rozsahu:

- *atlasy světa*: např. Atlas mira (SSSR 1967), Československý vojenský atlas (1965), The Times Atlas of the World (GB 1955-59), Life Pictorial Atlas of the World (USA 1961), Die Erde (SRN 1978), National Geographic Atlas of the World (USA 1983), Britannica Atlas (USA 1984), Atlas świata (Polsko 1968);
- *atlasy kontinentů, moří a oceánů*: např. Atlas Afriky (SSSR 1968), Atlas Antarktiky (SSSR 1966), Morskoy atlas (SSSR 1952), Atlas Latinskoj Ameriky (SSSR 1969), Atlas okeanov (SSSR 1974-80), The Times Atlas of the Oceans (USA 1983)
- *atlasy velkých územních celků*: např. Atlas Bližnevo Vostoka (SSSR 1977-84);
- *atlasy států nebo jejich skupin*: např. Atlas SSSR (1984), Atlas RČS (1935), Atlas ČSSR (1966); Atlas of Japan (Japonsko 1977);
- *atlasy částí států – regionální atlasy*: např. Atlas Sachalinskoj oblasti (SSSR 1967), Atlas SSR (1980), Deutscher Planungsatlas Rheinland – Phalz (SRN 1969);
- *atlasy malých přírodních nebo ekonomických oblastí*: např. Atlas Bajkala (SSSR 1969);
- *atlasy měst*: např. Atlas Leningrada (SSSR 1977), Atlas města Lince (1961-83);

2. Podle obsahu: (Obr. č. 2.3)

- *atlasy obecně geografické*
- *atlasy tematické*
- *atlasy komplexní*

Obr. č. 2.3: Schéma klasifikace geografických atlasů podle obsahu (Chalugin, 1988, [10])

Obecně geografický atlas se skládá především ze zeměpisných map. Na začátku bývá několik map celého území. Obvykle jsou to fyzicko-geografická a politicko-administrativní mapa. Potom se zařadí obecně geografické mapy všech částí zobrazovaného území. Tyto zaujímají největší část atlasu. Příkladem je Atlas mira vydaný v roce 1954.

Tematický atlas obsahuje různé tematické mapy. Tyto atlasy se ještě mohou rozdělovat na atlasy přírodních a společenských jevů. Oba dva typy jsou buď úzce specializované (např. Atlas silničních komunikací), nebo komplexní oborové (Atlas podnebí), dále komplexní několika jevů nebo-li mezioborové (Atlas rozvoje zemědělství a kultury), a nakonec komplexní atlasy všech jevů dohromady (Fyzicko-geografický atlas světa).

Komplexní atlasy v sobě slučují mapy tematického i obecně geografického charakteru a poskytují tak úplnou informaci o zobrazovaném území. Mívají buď celosvětový nebo národní charakter a vypovídají o úrovni kartografického umění jednotlivých států. Patří sem např. Atlas oceánů, Atlas SSR atd.

3. Podle účelu :

- ***vědecké atlasy***
- ***atlasy pro široké použití***
- ***školní atlasy***
- ***vlastivědné atlasy***
- ***mořské navigačně geografické atlasy***
- ***dopravní atlasy***
- ***autoatlasy***
- ***vojenské atlasy***

Vědecké atlasy se vyznačují především velice podrobným zobrazením určitého jevu, které je důležité pro vědecké zkoumání a studium i pro různou praktickou činnost.

Atlasy pro široké použití jsou určeny pro široký okruh uživatelů. Jejich cílem je poskytnout základní informace o jevu nebo území, aniž by měly vyčerpávací charakter jako vědecké atlasy.

Školní atlasy se používají, jak už název napovídá, pro školní a studijní účely na základních, středních a vysokých školách. Jejich obsah by měl dobře doplňovat učebnice a poskytovat žákům a studentům dobrý přehled o probíraném učivu.

Vlastivědné (nebo také školní vlastivědné) atlasy jsou komplexní atlasy státu, kraje nebo regionu. Mohou sloužit různým vlastivědným výzkumům nebo jako doplňující učební pomůcky pro školy. Přestože nebývá obvykle moc obsáhlý, poskytuje informace o zvlátnostech místních geografických, historických a jiných charakteristik.

Mořské navigačně geografické atlasy jsou určeny pro námořníky a vědce. Zobrazují podrobně dna oceánů a moří pomocí izobát a hloubkových údajů. Zároveň jsou znázorněny mořské proudy, navigační údaje (např. povrch dna, podmořské útesy), navigační zařízení (majáky, bóje), a také přiléhající pobřeží.

Dopravní atlas obsahuje mapy cestní sítě zaměřené buď na jednotlivé typy (Atlas železnic SSSR) nebo obsahující všechny druhy.

Autoatlasy jsou určeny turistům a motoristům, obsahují silniční a železniční sítě, topografický obsah může být doplněn značenými stezkami a tematickou legendou.

Vojenské atlasy jsou určeny pro potřebu armády. Slouží k výuce politické, fyzické a vojenské geografie, částečně také ke studiu strategie a historie.

4. Podle formátu:

- *velké (příruční) atlasy*: jsou dostatečně podrobné a plocha map je větší než 15 m².
- *střední atlasy (pro veřejnost a školy)*: mívají knižní rozměr, plocha map je 6 až 14 m².
- *kapesní popř. kolibří atlasy*: mapy mají plochu menší než 6 m².
- *staré obří nebo nástěnné atlasy*

5. Podle způsobu vazby:

- *volně ložené mapy*
- *mapový soubor v obálce*
- *„sypané“ atlasy (v šanonu)*
- *knižní atlasy (tvrdá vazba, sešitová vazba)*

3. Historie atlasové tvorby.

Umění kresby map a plánů patří k nejstarším činnostem lidstva. Prvé kartografické památky, byť to byly jen neumělé geografické situační náčrty, se objevují v historii dávno před vznikem písma, neboť potřeba orientovat se ve svém okolí byla nezbytnou nutností již na úsvitu lidské společnosti.

Vývojový proces kartografie byl dlouhodobý. Kartografická díla, tj. především mapy, zachycovala zejména poznanou geografickou realitu, sídelní jednotky a správní poměry. S postupným rozvojem vědy a techniky se však stával mapový obraz stále podrobnějším a přesnějším. Mapy začaly být využívány nejen pro účely orientační a vojenské, ale ve vzrůstající míře sloužily industrializaci společnosti.

Současná kartografická díla, tj. jednotlivé mapy, mapové soubory, státní mapová díla, atlasy a globusy, jsou ve své většině přesnými, technicky i esteticky dokonalými výrobky, vytvářenými na vědeckém základě. Moderní společnost by se bez nich neobešla. Nezapustitelnou úlohu mají mapy v celém národním hospodářství, jmenujme např. oblast katastru nemovitostí, realizace významných průmyslových staveb. Rozsáhlé je i využití map pro pedagogické účely ve výuce geografie a dějepisu. Pominout nelze ani tvorbu map pro veřejnost, sloužících k účelům turistiky, orientace a často i sebevzdělávání. Tradiční funkci plní mapy při upevňování obranyschopnosti státu, v mezinárodní dopravě, při grafické dokumentaci územních prvků a v mnoha dalších oblastech. Nejnovější vývojový trend – digitální kartografie a na ní navazující tzv. GIS (geografické informační systémy), nacházejí uplatnění ve státní správě (digitální mapová díla – DKM a ZABAGED 1,2), při ochraně životního prostředí a při projektantské činnosti.

Ze širšího hlediska je možno konstatovat, že kartografická produkce každého státu je i součástí jeho národní kultury a v souhrnném měřítku i lidské civilizace. Kartografická díla jsou obdobným měřítkem kulturní vyspělosti národa a projevem jeho vzdělanosti jako význačná díla knižní, hudební, filmová, malířská a další.

Jednou z nepominutelných úloh kartografie je i její příspěvek k výměně informací mezi národy, k jejich vzájemnému poznávání a sblížování [8].

3.1 Počátky atlasové tvorby

Počátky atlasové tvorby můžeme klást do období řecké kartografie. Řekové vytvořili matematický základ kartografie a navrhli několik typů zobrazení, jež se používají dodnes. Také jako první vyslovili hypotézu o tom, že Země je kulatá (Aristoteles). Zároveň položili základ zeměpisné sítě a určily rozměry Země (Eratosthenes 3.stol. př. n. l.). Jako první autor atlasu zeměpisných map se podle některých pramenů uvádí vynikající řecký kartograf Marinus z Tyru

(pracoval 98-138 n. l.), který poprvé sestrojil mapu světa ve válcovém zobrazení. Jeho dílo se však nezachovalo.

Mezi další předchůdce atlasu můžeme zařadit dílo největšího starověkého geografa Klaudia Ptolemaia (90-160 n. l.) *Geógrafiké hyfégesis* (zkráceně nazvaného Geografia). Dílo se skládalo z osmi knih, k nimž byly připojeny mapy. Původní dílo se opět nezachovalo, ale ve středověku se pořídilo několik opisů, takže existuje několik verzí a dnes není jisté, zda jsou celé Ptolemaiovým dílem. Typ A obsahuje 26 map jednotlivých zemí a mapu světa, typ B 63 (případně 67) map zemí a mapu světa.

Ve středověku došlo v Evropě k celkovému úpadku kartografie a centrum mapové tvorby se přesunuje do arabského světa a Číny. Arabové se stali dědici řecké kartografie a doplnili je svými vlastními matematickými poznatky. Arabské období rozkvětu kartografie můžeme rozdělit do tří etap. V první epoše Arabové čerpali převážně z řecké a Ptolemaiovy tvorby. Významným představitelem je al-Chvárizmí (780-847), jenž vlastně přeložil a vydal Ptolemaiovu Geografii, v tehdejší době velmi ceněnou. Ve druhé epoše se Arabové oprostili od evropského vlivu a navázali na své starší zdroje. Mezi důležitá díla patří *Knihá zemských pásem*, obsahující 21 map s vysvětlujícím textem od al-Balchího. Tento výtvar je charakteristickým typem islámského atlasu a byl mnohokrát přepracován a doplněn dalšími arabskými kartografy. Mapy z tohoto období se vyznačují zálibou Arabů v geometrických tvarech, vlivem koránu je Mekka umístěna doprostřed a rozmístění i proporce zemí jsou většinou chybné. Do třetí tzv. normansko-arabské epochy se zařazuje největší kartograf arabského světa al-Idrísí (1099-1162), tvůrce *Knihy Rogerovy*, k níž náleželo 70 listů obdélníkové mapy světa.

V Číně se mapy objevují už od 2. století př. n. l. Teprve ve středověku však vznikají předchůdci atlasu. Je to dílo kartografa Ču Su-pena (1273-1333) *velká mapa Číny*, kterou ve formě atlasu vydal Lo Hung-khsien roku 1560. Ještě v roce 1655 se toto dílo stalo podkladem pro *Novus atlas Sinensis* Martina Martiniho. Ve 14. století začala čínská kartografie upadat a ztratila na významu.

3.2 Námořní mapy a atlasy

S rozvojem námořní plavby vznikla potřeba dokonalejších map, které zachycovaly zejména pobřeží. V Itálii se začínají kreslit tzv. „portolánové mapy“, jejichž jméno je odvozeno od portolánů – psaných návodů pro pobřežní plavbu. Zobrazují pobřeží Středozemního moře, západní a severozápadní Evropy. Později se z nich vyvinuly dokonalejší „kompasové mapy“. Zpočátku orientaci nahrazují směrové růžice o 16 paprscích, geografická síť se na nich objevuje později (Obr. č. 3.1). Nejstarší datovaná portolánová mapa je z roku 1311 a jejím autorem je Pietro Vesconte, tvůrce prvního námořního atlasu z roku 1318. K nejvýznamnějším dílům této doby však

patří *Katalánský atlas* z doby kolem roku 1375. Vyhotovil ho Abraham Gresques pro francouzského krále Karla V. a odráží všechny tehdejší dostupné informace o severní Africe a středověkém světě. Přestože kartografové pracovali na Mallorce, je překvapující, jak málo věděli o krajích za pohořím Atlas, který je na mapě znázorněn žlutou zdi procházející souběžně s pobřežím. Ale byli si vědomi toho, že blízko Timbaktu žije vládce nesmírného bohatství, který je znázorněn s mincí. Atlas je uložen v Národní knihovně v Paříži. V Itálii vznikají soubory portolánových map na způsob atlasů, které obsahují mapy různých autorů. Mezi významné tvůrce těchto souborů patří Benátčan Battista Agnese (1514-1564), autor *Portolánového atlasu*, a v Římě Francouz Antonio Lafreri (1512-1577), v jehož atlasech jsou mapy J. Gastaldiho, F. Bertelliho aj. Tento soubor také poprvé vyobrazuje na titulním listu Atlanta nesoucího na ramenou zeměkouli.

Obr. č. 3.1: Kompasová mapa z oblasti Jižní Ameriky (výřez, r. 1633 [8])

3.3 Zlatý věk atlasové tvorby

S nástupem renesance v Evropě se přesouvá těžiště kartografie do Nizozemí. Na velký rozvoj kartografické tvorby měly vliv tři události. Především to je objevení Ptolemaiova díla Geografia, které se do té doby do Evropy dostávalo jen prostřednictvím Arabů. Vynález tisku byl druhou důležitou událostí – mapy se dříve kreslily velmi pracně ručně a proto byly velmi drahé. S rozvojem dřevořezu a později rytiny do mědi se mapy rozmnožovaly mnohem rychleji a umožnilo se tak jejich větší rozšíření. Největší vliv na renesanci kartografie však měly velké zeměpisné objevy. Nejdříve to bylo objevení Ameriky a později i obeplutí celé zeměkoule. Všechny tyto plavby daly podnět k rychle se rozvíjející kartografické tvorbě znázorňující co nejpřesněji a nejúplněji celý svět. Atlasy z této doby jsou vskutku uměleckými díly. Vynikají hlavně bohatými ilustracemi, krásně zdobenými mapami a přepychovou vazbou. Dodnes jsou nejvyhledávanějšími atlasy mezi sběrateli starých map.

3.3.1 Nizozemská kartografie

Otcem nizozemské kartografie je Gerhard Mercator (1512-1594). Vytvořil si zřejmě jako první představu o moderním atlasu světa, ale za jeho života se mu ji nepodařilo realizovat. Vymyslel nové kartografické zobrazení a přijal některé zásady pro tvorbu mapového díla – zdokonalení mapového popisu, přijetí italské kursivy, přísná kritika pramenů. Během svého života připravil Mercator sbírku s názvem *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura* (Atlas čili kosmografické úvahy o vzniku světa a podobě, které tím nabyly). Je to tedy první užití názvu „atlas“ pro mapové dílo.

Poznámka: název **atlas** vznikl jako synonymum pro knižní soubor map podle postavy bájného antického siláka nesoucího na svých bedrech zeměkouli [29], podle [3] je toto označení odvozeno od jména mauretánského (severoafriického) krále, který je vyobrazen na titulní straně Mercatorova atlasu (Obr. č. 3.2).

Obr. č. 3.2: Titulní strana Mercatorova atlasu [8]

Za života Mercatora vyšly jen dva díly se 74 mapami roku 1585; za čtyři měsíce po jeho smrti vydal jeho syn

Rumold třetí díl a téhož roku i celý atlas se 107 mapami. Od roku 1604 jej vydával Mercatorův zet' Jodocus Hondius a pak jeho synové. Později přešel atlas do vlastnictví Jana Janssonia (švagra Henrica Hondia) a po něm jeho dcer – firma přijala název Janssoniovi dědici. Soubor měl od roku 1683 název *Atlas novus* a byl stále rozšiřován, takže nakonec se skládal z jedenácti svazků.

Mercatora ve vydání prvního moderního atlasu předběhl Abraham Ortelius (1527-1598), jeho dlouholetý přítel. Dílo, vydané roku 1570 v Antverpách, neslo název *Theatrum orbis terrarum* a obsahovalo 70 map na 53 listech. K němu byl připojen i seznam 87 autorů map, z nichž Ortelius čerpal. Atlas měl celkem přes 40 vydání v různých jazycích a roku 1612 obsahoval už 129 mapových listů včetně Fabriciovy mapy Moravy a Crigingerovy mapy Čech.

Druhý zeměpisný atlas této doby vydal konkurent Ortelia v Antverpách Gerard de Jode roku 1578 pod názvem *Speculum orbis terrarum*. Sbíрка zahrnovala 84 map na 65 listech a vyšla pouze dvakrát (druhé vydání pořídil de Jodův syn Cornelius roku 1593). Po smrti Cornelia dílna zanikla a z desek se dál netisklo.

Dalším významným konkurentem Mercatorova-Hondiova atlasu byl Willem Janzsoon (1571-1638), který se později přejmenoval na Viléma Blaeu, aby nebyl zaměňován za Jana Janssonia. Podařilo se mu získat tiskové desky Mercatorova i Orteliova atlasu a roku 1630 vydal jako dodatky k dílům svých předchůdců vlastní *Atlas Appendix*, později přejmenovaný na *Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris*. Po jeho smrti převzali dílnu synové Joan a Cornelius. Změnil se název díla na *Atlas maior sive Cosmographica Blaviana*. Atlas byl neustále doplňován a rozšiřován, takže se nám zachoval i monumentální superatlas, obsahující 2 115 listů ve 46 svazcích a 4 dalších doplňcích, uložený v současnosti v Rakouské národní knihovně ve Vídni.

Mezi další významné tvůrce map a atlasů bychom mohli zařadit Lucase Janzsona Waghenaera – autora prvního námořního atlasu s názvem *Spieghel der Zeevaerdt* z roku 1584, Claese Visschera (Nicolaus Piscator), Pietera Schenka, Gerarda Valceka, Frederika de Witta, Pietera Mortiera, Johannese Covense a mnoho dalších firem, které vydávaly bohatě zdobené atlasy.

3.3.2 Evropská kartografie

Nejen v Nizozemí, ale také v ostatních evropských zemích probíhal bouřlivý rozvoj zejména atlasové kartografie.

Ve Francii je to dílna královského geografa Nicolase Sansona (1600-1667). Byl vlámského původu, což vysvětluje vliv nizozemské školy na jeho tvorbu. Založil nejvlivnější francouzskou kartografickou dynastii, která po mnoho let udávala tón atlasové a mapové tvorby. Jeho mapy vydal roku 1692 ve zvláštním atlase Alexis Hubert Jaillot (1632-1712), správce Sansonova podniku. V letech 1693-1700 pak na příkaz ministra financí Colberta vyhotovil moderní námořní atlas *Le Neptune françois*.

Také v Anglii se v té době začíná s vydáváním atlasů. Průkopníkem atlasové tvorby je Christopher Saxton (1542-1611), který vydal na základě vlastního prozkoumání krajiny první *Atlas map hrabství Anglie*. Vydavatelem námořních map a posléze i atlasu je hydrograf John Seller, pro něhož pracuje známý český rytec, emigrant Václav Hollar.

V Itálii se snažil získat vedoucí roli kosmograf benátské republiky a zakladatel nejstarší zeměpisné společnosti Vincenzo Coronelli (1650-1718). Mezi jeho význačná díla patří atlas *Atlante veneto* a zejména pak glóby zemské i hvězdné oblohy, které vyráběl pro Ludvíka XIV. Vytvořil i unikátní glóbový atlas.

Ruská kartografie se začala rozvíjet a její poznatky pronikly do západní Evropy až na počátku 16. století. Podkladem mnohých map byly tzv. „čertěže“ – hrubé nákresy sestavené bez geometrických základů, ale vyznačující se vysokou věrohodností. Z první poloviny 17. století pochází souborný *čertěž Sibírské země* od P. I. Gudunova. Mezi další díla můžeme zařadit atlas 23 velkých rukopisných map nazvaných *Čertěžnaja kniga Sibiri* od Semjona U. Remezova. Za vlády

Petra Velikého se provádí mapování a vznikají hlavně mapy a atlasy mořských pobřeží a řek, později i jednotlivých gubernií.

3.4 Reformace kartografie

S nástupem nových vědeckých poznatků a rozvoje zeměměřictví dochází kolem roku 1700 k dalšímu významnému vývoji kartografie, jež bývá také označováno jako „*reformace kartografie*“. Mapy se pořizují zcela novým způsobem na základě exaktních měření. Děje se to především s nástupem triangulace, podrobného mapování jednotlivých států a tzv. stupňovým měřením, jež má za úkol zjistit tvar a rozměry Země.

Nizozemskou školu vystřídala francouzská kartografická škola, která přechází od řemeslné výroby k tvorbě map založené na vědeckých postupech. Je to poznat i na zevní úrovni map, které se nebojí ponechat prázdná místa na územích, o kterých nejsou informace a mapy se tak stávají střízlivým obrazem skutečnosti, z něhož vymizely fantasmie.

Mapová díla a soubory se už nestávají výtvorem jednotlivců, ale těchto prací se ujímají státní vědecké nebo vojenské instituce.

Vůdčími osobnostmi francouzské kartografie jsou Guillaume de l'Isle (1675-1726), Jean Baptiste Bourguignon d'Anville (1697-1782), Giles a Didier de Vaugondy, kteří vytvořily velké atlasy, dále pak Jacques Nicolas Bellin (1745-1785) – autor sbírky námořních map „*Hydrographie française*“, a Nicolas de Fer, geograf krále Ludvíka XIV. Tito významní tvůrci se proslavili zejména zákresem správných rozměrů jednotlivých států i kontinentů.

Německá kartografie se v období reformace dostala do rukou dílny Homannovy, kterou založil v Norimberku Johann Baptista Homann (1664-1742) a později je známa pod jménem Homannovi dědici až do roku 1813. V této dílně bylo vyryto a vydáno více než 600 map jednotlivě i v atlasech (velký Homannův atlas z roku 1716 měl 126 map). Jejím významným konkurentem je augsburský vydavatel Matthäuss Seutter (1687-1757), autor děl *Atlas novus* (1733), *Atlas minor* (1744), a Johann Wilhelm Abraham Jaeger (1718-1790), autor díla *Grand Atlas d'Allemagne* (1789), jež obsahoval 81 map v měřítku 1 : 225 000. Toto dílo je na svou dobu poměrně kritické, uvážíme-li nestejnorodost podrobného mapování Německa a těžko dostupné vojenské materiály.

Nový rozmach zaznamenala v 18. století také anglická kartografie. S rozšířením britského panství a koloniálních území stoupla poptávka po mapách, takže se Londýn stal významným evropským kartografickým centrem. Největší zásluhou na tom měl nizozemský kartograf Hermann Moll, který sem přesídlil na konci 17. století. Vydal v letech 1711-1717 obsáhlý atlas, zahrnující sto map, jímž zařadil Anglii mezi země vydávající velké atlasy. Koncem 18. století se těžiště kartografické tvorby zcela soustředilo do Londýna a velkého významu dosáhly Fadenovy a Arrowsmithovy atlasy, které vycházely až do 19. století.

V Nizozemí pokračuje dynastie Mortierů reprezentovaná Johannesem Cóvensem a Cornelliem Mortierem, kteří roku 1730 převzali v Amsterdamu kartografickou dílnu od Pietera Mortiera a vydávali kvalitní mapy a atlasy.

V Rusku je kartografická tvorba soustředěna mezi čtyři významné osobnosti. Jedná se o Ivana K. Kirilova, jehož záměr zmapovat celou zemi v co nejkratším čase na úkor kvality zůstal nedokončen. Dílo *Atlas vserossijskoj imperii* obsahuje pouze 32 map. Jeho odpůrcem byl Francouz Joseph Nicolas de l'Isle, jenž měl hlavní podíl na vydání *Atlasu Rossijskovo* roku 1745. Tento tzv. akademický atlas byl dokonalejší než Kirilovův, obsahoval 21 mapových listů – 2 listy přehledné mapy Ruska, 13 listů map evropského Ruska a 6 listů map asijského Ruska. Po něm převzali dohled nad aktualizací atlasu Leonhard Euler a po jeho odchodu Michail Vasiljevič Lomonosov. Ke konci 18. století probíhalo ještě tzv. generální mapování evropských gubernií Ruska v měřítku 1 : 8 400, z něhož vznikly mapy újezdů a atlasy gubernií.

3.5 Atlasová kartografie 19. století.

Kartografie na konci 18. a počátku 19. století je ve znamení nástupu soukromých nakladatelství, z nichž některá se udržela dodnes.

V Německu to bylo Landes-Industrie-Comptoir, které roku 1789 založil Friedrich Justin Bertuch. Zde vycházel Gaspariho *Allgemeiner Hand-Atlas* v tzv. homannovském formátu (70x60 cm), obsahující 60 map. Vydávání atlasu potom převzal Výmarský geografický ústav, který vznikl z kartografického oddělení výše uvedené firmy. Mezi další významné firmy patřil ústav Justa Perthese (1749-1816) založený roku 1785 v Gotě. Jeho nejznámějším a hojně vydávaným dílem byl Stielerův *Hand-Atlas* (1.vydání s 50 mapami vycházelo v letech 1817-1823). V ústavu však byli i další významní kartografové, kteří vytvořili mnoho druhů atlasů. K nejznámějším patřil Johann Christopher Bär (1789-1848), pokračovatel Stielera, Heinrich Berghaus (1797-1884), autor prvního tematického atlasu *Physikalischer Atlas* (1838-1848), Karl Spruner (1803-1892), tvůrce historických atlasů, Emil von Sydow (1812-1873), průkopník školní metodické kartografie a spolu s K. H. Wagnerem tvůrce *metodického školního atlasu* (23 vydání v letech 1888-1944), a mnoho dalších. Firma Justa Perthese existuje v Gotě dosud.

Také v Rakousku-Uhersku došlo k rozvoji atlasové tvorby. Jmenujme Franze Antona Schrämbla (1751-1803) a jeho dílo *Allgemeiner Grosser Schrämblischer Atlas* (1789-1900). Franz Johann Josef Reilly (1766-1820) vytvořil mapový soubor *Schauplatz der fünf Theile der Welt*, který obsahoval 864 mapových listů a vycházel v letech 1789-1806. V roce 1770 došlo k založení vídeňského nakladatelství Artaria, jež po různých spletitých rodinných převodech existuje dodnes pod názvem „*Freytag-Berndt und Artaria*“ ve Vídni a patří ke známým a renomovaným firmám svého oboru. Roku 1844 vzniklo v Olomouci nakladatelství Eduarda

Hözlzela (1817-1892) a v roce 1861 se přestěhovalo do Vídně. Je známé především vydáváním školních zeměpisných atlasů Blasia Kozenna (1821-1871), jež přetrvává dodnes [3].

Ve Francii měly vliv na rozsáhlé mapování napoleonské války. K plánům slavného císaře patřilo vytvoření jednotné mapy Evropy v měřítku 1: 100 000. Do období poloviny století spadají historická díla světové i francouzské kartografie jako např. de Santaremovo dílo o 72 listech (1842-1853), Jomardovy *Monuments de la géographie* (1850-1857), aj. Od roku 1883 vychází také *francouzský atlas světa* od F. Schradera [16].

V Anglii je druhá polovina 19. století charakterizována vznikem významných vydavatelských domů Johna a Thomase Bowlese, Thomase Jefferyse, Johna Carryho, Willema Fadena, Arona Arrowsmitha a jeho nástupců. Ke konci století vznikl Bartholomewův fyzikální atlas a připravuje se vydání *Times Atlasu*.

Z ostatních států stojí za připomínku vůbec první moderní národní atlas, jež v roce 1899 vydává Finsko, a který je pak vzorem mnoha dalším národním atlasům.

Pokus pořídit pro celý zemský povrch jednotnou mapu vyústil roku 1827 v jeden z největších zeměpisných atlasů. Jeho autor Belgičan Philippe van der Maelen (1795-1869) vydal v Bruselu šest svazků díla nazvaného *Atlas universal* se 400 mapami v jednotném měřítku 1 : 1 641 836 (1 čárka = 1 900 tois). Je to práce dodnes nedoceněná, lze ji pokládat za předchůdce Mezinárodní mapy světa 1 : 1 000 000 [3].

3.6 Významné atlasy 20. století

V první polovině 20. století pokračuje vydávání atlasů, započatých ještě před rokem 1900. Dochází k jejich aktualizaci, doplnění a grafickému vylepšení. Jedná se především o podrobné místopisné atlasy s množstvím sídel a šrafovaným terénem bez barevné hypsometrie. Patřil by sem *Debesův atlas* (1. vydání 1894), opakovaně vydávaný až dodnes pod jménem *Columbus-Atlas* (překladem z něj vznikl *Ottův zeměpisný atlas*, *Bolšoj nastol'nyj atlas Marksa*), *Stielers Handatlas* (poslední vydání 1942), *Atlante Internationale del Touring Club Italiano* (1928), atlasy De Agostiniho *Grande Atlante Geografico*, *Atlante Mondiale*, které vycházejí i cizojazyčně také dodnes.

Po druhé světové válce se přechází postupně od vyjádření výškopisu šrafami k používání barevné hypsometrie, stínování a plastických map (zejména v USA). Převládají obecně geografické atlasy, komplexních a tematických je méně. V následující části uvedu jen stručný výčet nejvýznamnějších z nich s uvedením jejich zajímavostí. Pro zájemce o podrobnější informace doporučuji učebnici Geografická kartografie (Čapek a kol., SPN, Praha 1992, [3]).

Velké atlasy obecně geografické: *Gran Atlas Aguilar*, Šp., 1968-70 Madrid, Aguilar (trojdílný); *The Times Atlas of the World*, A., 1955-59 London, Bartholomew+Times (pětídílný); *The Times Atlas of the World - Comprehensive Edition*, A., 1985 London, Times (asi 5 % map v barvách blízkých přirozeným); *Atlas mira*, R., 1967 Moskva, GUGK (v angl. mutaci World Atlas); *Die Erde*, N., 1978 Manheim, Meyer (velkoformátové rozkládací mapy, moře kresleno jen při pobřeží); *National Geographic Atlas of the World*, A., 1983 Washington, National Geographic Society (pohledové mapy dna oceánů, mapy kontinentů a oceánů v přirozených barvách); *Britannica Atlas*, A., 1984 Chicago, Encyc. Britannica+Rand McNally (vydáván i pod názvem *Internationaler Atlas*).

Velké atlasy komplexní: *Pergamon World Atlas*, A., 1968 Warszawa, Pergamon Press (angl. verze polského Atlasu świata).

Střední atlasy obecně geografické : *Grande Atlante Geografico de Agostini*, It., 1982 Novara, Agostini (25 % rozsahu obecně geogr. texty); *Haack Weltatlas*, N., 1985 Gotha, Haack (starší vydání má vyjímatelné listy na svornících); *Nagy Világatlasz*, M., 1985 Budapest, Kart. Vállalat (z tem. map obsaženy jen politické a geografické, v licenci z jeho podkladů zpracována česká verze *Velký atlas světa*);

Střední atlasy komplexní: *A pictorial Life Atlas of the World*, A., 1962 New York, Rand McNally (polovinu obsahu tvoří mapy, čtvrtinu fotografie a čtvrtinu text); *Atlas für jedermann*, N., 1978 Gotha, Haack (v licenci zpracována slovenská verze *Atlas sveta pre každého*); *Grand Atlas Bordas*, F., 1983 Paris, Bordas (geografické, dějepisné a hospodářské mapy, skvělé znázorňovací metody tematických map); *Diercke Universalatlas*, N., 1984 Braunschweig, Westermann (tematické mapy v intenzivních netradičních barvách, 33 stran družicových snímků SRN, dějepisná a historicko-kartografická část).

Střední atlasy pro vysoké školy: *Third Atlas of the Enviroment*, A., 1978 Edinburgh, Bartholomew (ve vysvětlivkách jsou krásné analytické mapy rozšíření jevů); *Alexander Weltatlas*, N., 1976 Stuttgart, Klett (promyšlený systém hierarchie značek pomocí orámování, barevné výplně a vlastní kresby značek); *The New Oxford Atlas*, A., 1978 Oxford (zajímavý podtisk barevné hypsometrie map světadílů jemným rastrem vyjadřujícím tvary reliéfu).

Střední atlasy pro základní školy a gymnázia: *Schweizerischer MittelschulAtlas*, N., 1972 Zürich, Art. Institut Orell Füssli (nemá rejstřík); *Sydow-Wagner methodischer Schul-Atlas*, N., 1943 Gotha, Perthes (klasický školní atlas starého typu se šrafami).

Nástěnné atlasy: *Westermann Weltatlas*, N., sine Braunschweig, Rand McNally+Westermann (závěsné politické a fyzické nástěnné mapy, ve hřbetu otáčivě spojené).

Tematické atlasy: *Fiziko-geografičeskij atlas mira*, R., 1964 Moskva, AN SSSR+GUGK; *Meyers grosser physischer Weltatlas*, N., 1965-74 Mannheim, Meyer (osm dílů: půda, geologie, oceánografie, orografie, klima, geomorfologie, biogeografie, astronomie); *Atlas okeanov*, R., 1974-80 Moskva, Min. oborony SSSR (plocha map asi 100 m²); *The Times Atlas of the Oceans*, A., 1983 New York, Times Books+Reinhold; *JRO Weltwirtschaftsatlas*, N., 1957 München, JRO

(mapy společenských jevů); *The Times Atlas of the World History*, A., 1986 London, Guild Publishing (neuropocentristicky pojatý atlas světových dějin); *Petro-Atlas. Erdöl und Erdgas*, N., 1982 Braunschweig, Westermann (mapy těžby, dopravy a zpracování ropy a zemního plynu); *World atlas of geomorphic features*, A., 1980 New York, Van Nostrand (rozšíření geomorfologických jevů); *Klimadiagram*, N., 1960-67 Jena, Fischer (diagramy teploty a srážek pro 8 000 klimatických stanic na světě).

Národní atlasy: *Atlas of Japan*, A., 1977 Tokyo, Geographic Survey Inst.

Topografické a fotoatlas: *Atlas des formes du relief*, F., 1956 Paris, Inst. Geogr. National (anaglyfy různých tvarů reliéfu); *Diercke Weltraumbild-Atlas*, N., 1981 Braunschweig, Westermann (tematicky řazené družicové snímky s mapkami); *Atlas of North America*, A., 1985 Washington, National Geographic Society (regionálně řazené družicové snímky).

Kapesní atlasy: *Taschen-Atlas der ganzen Welt*, N., Gotha, Haack (má již přes sto vydání, novější z nich pod názvem *Haack kleiner Atlas - die Erde*); *Calendario Atlante de Agostini*, It., Novara, Agostini.

Poznámka: Atlasy z období let 1989-1998 budou uvedeny v kapitole **Současný stav a perspektivy atlasové tvorby**. Totéž se týká i novodobých českých atlasů.

3.7 Historie atlasové tvorby na území ČSR

3.7.1 Atlasy pro veřejnost

Do poloviny 18.století existovaly pouze jednotlivé mapy Čech, Moravy a Slezska, které se vyskytovaly téměř ve všech známých zahraničních atlasech. Prvním atlasem na našem území by se dalo nazvat dílo Johanna Wolfganga Wielanda a Matthiase Schubarta, kteří navázali na Müllerovo podrobné mapování a de facto zmapovali všechna slezská knížectví. Jejich práce pak vyšla u Homannových dědiců v Norimberku roku 1752 pod názvem *Atlas Silesiae* a zobrazovala jednotlivá knížectví v měřítku 1 : 100 000 až 1 : 200 000. Podobně pro Čechy vznikl z díla Johana Christophera Müllera *Atlas regni Bohemiae*, vydaný roku 1776 taktéž u Homannových dědiců. Atlas obsahoval mapy jednotlivých krajů Čech v měřítku 1 : 265 000. Müllerova mapa Moravy byla vydávána samostatně po krajích. Až roku 1809 vyšel ve Výmaru topografický atlas Moravy pod názvem *Topografisch-militairischer Atlas der Markgrafschaft Mähren in 13 Blättern herausgegeben von dem Geographischen Institute*. Z názvu vyplývá, že se jednalo o vojenský atlas, oproti své předloze (Müllerově mapě) měl zkrácení délek ve směru V-Z, bohatší, ale málo přesný zakresl jednotlivých sídel. Atlas obsahuje 13 mapových listů v měřítku 1 : 185 000 a dá se říci, že celková kvalita úpravy a tisku daleko převyšuje obsahovou část [4].

V polovině 18. století se začíná projevovat sílicí české národní uvědomění. Mezi nejvýznamnější představitele tehdejší české kartografické školy můžeme zařadit Václava Merklase (1809-1866). Nejdříve spolupracoval s Českou maticí, pro kterou zpracovával české mapy pro atlas, jež měl být doplňkem Balbiho zeměpisu. Vydávání *Českého zeměpisného atlasu*, započatého v roce 1835 vázlo od samého počátku a v roce 1849 bylo zastaveno. Mezitím začal Merklas vydávat sám vlastní *Malý zeměpisný atlas*, který měl 27 listů. Byl to první český kapesní zeměpisný atlas světa a pro svoji nízkou cenu se hodně rozšířil. Třetím Merklasovým atlasem byl český historický *Atlas starého světa* (1850). Původně se plánoval ještě *Atlas k přírodnímu zeměpisu* po vzoru Berghausova doplňku k malému atlasu Stieler, ale tento návrh ztroskotal na prvních třech mapách. Nakonec matice vydala pátý Merklasův atlas jako *Příruční atlas všech částí světa* (1846) [15].

Ke konci století se začaly objevovat české školní atlasy, ale těm bude věnována samostatná kapitola. Na přelomu 19. a 20. století se započaly práce na *Ottově zeměpisném atlasu*, který podle smlouvy s Debesovou firmou vydával pražský nakladatel J. Otto. Vůdčím duchem tohoto náročného díla se stal Jindřich Metelka. Jeho bohatá činnost zahrnovala vědeckou, pedagogickou, politickou a v neposlední řadě také kartografickou práci. Zvláště pečlivě se věnoval právě řízení a redigování prvního českého vědeckého atlasu. Vzhledem k jeho vytíženosti a rozsáhlým politickým i hospodářským změnám však vydávání pokračovalo velmi pomalu a tento vynikající a obětavý pracovník se už kompletního vydání nedožil. Vedení po něm převzal František Machát, jemuž se v roce 1924 konečně podařilo *Ottův zeměpisný atlas* vydat. Dnes je tento atlas ceněný především pro vyhledávání starých zeměpisných názvů států a změněných hranic.

Bezprostředně po vzniku samostatného československého státu se objevuje myšlenka vytvoření národního atlasu. Po dlouhodobé a usilovné práci celého kolektivu autorů a za přispění mnoha odborníků spatřuje roku 1935 světlo světa první rozsáhlý velkoformátový *Atlas republiky Československé*. Na svých 55 listech obsahuje atlas cca 500 map převážně v měřítku 1 : 5 mil. Nejvíce map (130) je věnováno obyvatelstvu, následuje průmysl (107) a zemědělství (96). Tematický obsah map je zpracován tehdy běžnými vyjadřovacími prostředky - areálovou metodou, plošným koloritem, bodovou metodou, značkami, izoliniemi, pohybovými čarami, kartogramem i kartodiagramem. Názvy map a vysvětlivky jsou také ve francouzštině. Mapy atlasu kvalitně zpracoval a vytiskl Vojenský zeměpisný ústav v Praze. Jen pro zajímavost - k vytištění bylo potřeba 729 hliníkových desek, papíru se spotřebovalo 14 000 kg. Z hlediska tehdejší doby to byl nadmíru kvalitní národní atlas, kterému se dostalo uznání i v zahraničí. Nemalou úlohu měl při řešení národohospodářských problémů států v době krize 30. let a také plnil důležitou ideovou funkci v době nástupu fašismu [28].

V letech 1951-59 postupně vycházel *Politicko-hospodářský atlas světa*. Obsahuje 14 sešitů politicko-správních a hospodářských map s ekonomickopolitickým komentářem silně degradovaným komunistickou ideologií [3].

Další významnější velkoformátový atlas vznikl v roce 1958, kdy byl vydán *Atlas podnebí Československé republiky*. Jak ukazuje název, byl tento atlas monotematicky zaměřený a zobrazoval pouze území Československa v jednotném měřítku 1 : 1 mil. Obsahoval 87 mapových listů, které poskytovaly ucelený systematický obraz o klimatických a fenologických poměrech na území našeho státu [34].

Malý atlas světa (poslední vydání 1960) má dva svazky – mapový svazek zobrazuje každé území trojicí map, a to obecně zeměpisnou, politickou a hospodářskou; textový svazek tvoří geografické popisy jednotlivých států a rejstřík.

Kapesní atlas světa se vydává od roku 1961 až dosud. Toto dílo bývalého GKP, dnes Kartografie Praha je nejvydávanější tuzemský atlas zpracovaný v 17 jazykových mutacích. Na rubu map obsahuje textové a číselné údaje o jednotlivých státech, jejich vlajky a znaky. Předcházely mu kapesní atlasy *Zdroj, Pramen* a kolibří atlas *Svět v kapse* [3].

V polovině šedesátých let vyšly krátce po sobě tři tematicky zcela odlišné velkoformátové atlasy. Všechny patřily k vrcholům naší poválečné kartografické tvorby a dosáhly mimořádného vnitrostátního i mezinárodního ocenění.

V roce 1965 vydalo nakladatelství Našeho vojska publikaci s názvem *Československý vojenský atlas*, sestávající z části geografické a části vojenskohistorické. Geografická část obsahovala 224 stran s mapami různých tématik, rozměrů a měřítek, zobrazující území všech světadílů. Na 135 stranách vojenskohistorické části byly zobrazeny a popsány průběhy válek od starověku do vydání atlasu. Atlas vznikl ve spolupráci vojenských specialistů v oboru geografie a kartografie s pracovníky ČSAV, SAV, vysokých škol a dalších vědeckých institucí. I když tato publikace byla určena především armádním složkám, stala se záhy významnou a využívanou součástí československého vědeckého a kulturního fondu.

Další pozoruhodnou atlasovou publikací byl *Atlas československých dějin*, vydaný ÚSGK (Ústřední správa geodézie a kartografie) v roce 1966. Obsahovala 45 mapových listů informujících o vývoji demografických, politických a sociálních poměrů na území státu od počátku osídlení do roku 1960. Odborný obsah byl dílem pracovníků historických ústavů ČSAV a SAV, Archeologického ústavu ČSAV a dalších vědeckých pracovišť i vysokých škol.

V roce 1966 vydala ÚSGK *Atlas Československé socialistické republiky*. Atlas obsahoval v 7 tematických oddílech na 58 mapových listech celkem 433 map, řadu diagramů a dalších grafických údajů. Mapy poskytovaly velké množství informací o přírodním prostředí, obyvatelstvu, průmyslu, zemědělství, dopravě, spojích a životní úrovni Československa. Základní mapy zobrazovaly státní území v jednotném měřítku 1 : 1 mil., doplňkové mapy v měřítkách menších. Na rubu každého mapového listu byl uveden stručný text k mapám, resumé a vysvětlivky v anglickém a ruském jazyce. Vynikající kartografické zpracování bylo zabezpečeno Kartografickým a reprodukčním ústavem.

Po vydání uvedených tří atlasů nevzniklo u nás po řadu dalších let mimořádné kartografické dílo. Až v roce 1975 vydalo Ministerstvo národní obrany publikaci s názvem *Vojenský zeměpisný atlas* (236 mapových stran). Atlas vznikl jako přepracované aktualizované vydání geografické části původního Československého vojenského atlasu. Byl zpracován ve dvou jazykových verzích - české a slovenské. Do současné doby nebyl u nás vydán zeměpisný atlas srovnatelného rozsahu a obsahu.

V roce 1980 vydala SAV a Slovenský úrad geodézie a kartografie (SÚGK) *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Obsahoval 296 stran zobrazujících v různých tematických a měřítkách území Slovenska.

V omezeném počtu výtisků určených jen pro potřebu státních orgánů byl v roce 1984 vytvořen Geografickým ústavem ČSAV *Atlas ze sčítání lidu, domů a bytů*. Atlas obsahující 30 mapových listů velkého formátu, byl sestaven na podkladě sčítání z roku 1980.

V roce 1987 byl vydán rovněž jen pro potřeby státních orgánů *Atlas obyvateľstva Československé socialistické republiky*. Na 24 mapových listech zobrazujících Československo v základním měřítku 1 : 750 000 je vyjádřena struktura obyvatelstva, jeho zaměstnanost, mobilita, bydlení, občanská vybavenost a životní prostředí [34].

V roce 1988 vyšly po mnoha letech hned dva atlasy pro veřejnost současně, oba v licenci na základě cizích předloh. Český *Velký atlas světa* byl zpracován podle maďarského Nagy Világatlasz. Obsahuje obecně geografické mapy s bohatým místopisem a rejstřík se 75 000 jmény. Používá názvosloví v mezinárodně uznávaném znění.

Slovenský *Atlas sveta pre každého* (podle německého originálu Atlas für jedermann) s převahou tematických map má rozsah podstatně menší. Pro přitažlivé obrazové doplňky by mohl úspěšně doplnit školní zeměpisný atlas. Nevýhodou je, že používá slovenský národní přepis cizích geografických jmen [3].

Pozoruhodným a obsahově velmi hodnotným dílem je *Etnografický atlas Slovenska*, vydaný v roce 1990. Obsahuje 104 stran velkého formátu bohatě naplněných mapami Slovenska různých tematik a měřítek. Byl vytvořen a vydán ve spolupráci Národopisného ústavu SAV a Slovenské kartografie [34].

Zatím posledním větším atlasem, bohužel vydaným také pouze v omezeném množství pro školy a potřeby státních orgánů, je *Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva*, vydaný v roce 1992, který komplexně mapuje stav přírody a zdraví obyvatel na území ČSFR.

3.7.2 Historie školní kartografie

Česká školní kartografie je stará asi tak 150 let. Ke konci první poloviny 19. století se totiž objevily současně naše nejstarší zeměpisné a dějepisné atlasy vydané Václavem Merklasem. Merklasovy atlasy si sice samy našly cestu do škol, ale když se měly úředně zavést, na čemž mělo zájem i rakouské ministerstvo vyučování, ztroskotal tento záměr na nezájmu Matice české i pražských nakladatelů. Poté byl na školách nějakou dobu užíván atlas V. Zeleného, ale ten byl záhy vytlačen produkty německých firem přeložených do češtiny. Nejrozšířenějším atlasem v 60. letech minulého století se tak stal atlas Blasia Kozenna, jehož vydávání pokračuje u našich rakouských sousedů dodnes. Do češtiny jej přeložil nejdříve J. Jireček a pak J. Metelka. V téže době došlo k zavedení tzv. schvalovací doložky, všechny školní pomůcky musely být schváleny ministerstvem vyučování a jejich seznam byl každoročně uveřejňován. Tím se zamezilo různorodosti dosud používaných pomůcek a došlo k jejich unifikaci. Dá se říci, že tento princip funguje obdobně dodnes [29].

Ze školních zeměpisných atlasů po vzniku samostatného Československa se nejdéle používal atlas J. Brunclíka a F. Macháta, později přepracovaný B. Šalamonem a K. Kuchařem. Pod různými názvy vycházel téměř padesát let, naposledy v roce 1957. V obsahu převládaly obecně geografické mapy, tematické mapy se vyskytovaly sporadicky a nebo chyběly. Do období 30. let spadá školní nástěnný atlas, zahájený Horákovou a Semíkovou mapou Československá republika v měřítku 1 : 400 000, která byla dlouho základní školní nástěnnou mapou.

Po druhé světové válce ještě dosluhoval Školní zeměpisný atlas od výše zmíněných autorů, ale od poloviny 50. let došlo k rychlému nárůstu počtu vydaných děl.

Od roku 1955 do roku 1960 bylo vytvořeno a vydáno pět zcela nových atlasů, jejichž počet výtisků v tomto období přesáhl půl miliónů. Byl to *Školní zeměpisný atlas pro 4. a 5. ročník*, *Školní zeměpisný atlas pro 6. a 7. ročník*, *Školní zeměpisný atlas ČSR*, *Školní atlas československých dějin a Školní atlas světových dějin*. Kromě toho byl vytvořen a vydán větší počet map nástěnných. Od roku 1960 byl sloučen školní zeměpisný atlas do jediného svazku pod názvem Školní zeměpisný atlas světa a byl určený pro základní i střední školy. Všechna tato díla měla přechodný charakter a vyplňovala mezidobí před vznikem *JSSKP - jednotné soustavy školních kartografických pomůcek* [25].

Na konci 60. let bylo rozhodnuto vytvořit a zavést jednotný systém, který by přispěl k systematizaci a stabilizaci výuky a zároveň nekladl velké nároky na své pořízení. Úkolem vyřešit tento problém byl pověřen Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, kde se na něm pracovalo několik let. Výsledkem výzkumu a posléze realizace návrhu se stala už zmiňovaná JSSKP, která zahrnovala nejen pomůcky pro výuku zeměpisu, ale i dějepisu a vlastivědy. Hlavní zásadou byla jednotnost všech kartografických pomůcek používaných ve školství, která se týkala

soustavy měřítek, legend, kartografických výrazových prostředků apod. Zaměřím se teď podrobněji na soustavu určenou pro výuku zeměpisu a vlastivědy.

Nejdůležitější součástí JSSKP byly atlasy. *Atlas ČSSR* vyšel v řadě vydání (poprvé v r. 1963), v roce 1984 v novém, přepracovaném podle osnov. Odpovědným redaktorem byl Jindřich Svoboda. Formát díla je 23 x 32,5 cm. Atlas obsahuje obecně zeměpisné a hospodářské mapy ČSR a SSR v měřítku 1 : 1 mil. a velké množství tematických map a kartogramů v měřítku 1 : 2 až 1 : 6 mil. Na konci atlasu je rejstřík zeměpisných názvů z území ČSSR.

Atlas světa měl na starosti V. Vokálek. Vyšel poprvé v září 1970 a byl mnohokrát vydáván až do roku 1989, kdy jej nahradil nově přepracovaný *Školní atlas světa* prof. Švestky. Formát atlasu je 23,5 x 32,5 cm. Obsahuje mapy vesmíru, světa a jeho částí (98 str.) a dále rejstřík (32 str.). Kromě obecně zeměpisných map obsahuje i mapy tematické, a to jak celého světa v měřítku 1 : 80 mil. - 1 : 200 mil., tak i světadílů a jejich částí. Pro světadíly a některé jiné územní celky jsou uvedeny navíc i hospodářské mapy.

Nástěnné mapy se skládaly ze souboru map Československa, souboru map zahraničních zemí, světa a světadílů. Každý soubor obsahoval obecně zeměpisné mapy, hospodářské mapy, popř. další tematické mapy. Mapy byly vydávány v souladu s obsahem i formou uvedených atlasů. K Atlasu ČSSR patřilo 11 nástěnných map, k Atlasu světa 34.

Mimo nástěnných map se ještě vydávaly *nástěnné a zeměpisné tabule*. Nástěnné tabule byly věnovány soudobým tématům (přírodní a kulturní krajiny), zeměpisné tabule pak vyjádření mapového a teoreticko-metodického obsahu (např. Svět - obyvatelstvo a sídla, Základy kartografie aj.).

Do produkce patřily ještě příruční mapy pro školní účely, i když se používaly i pro obecnou potřebu. Je to např. Geologická stavba ČSSR, ČSSR - Vlastivědná mapa aj.

Pro výuku vlastivědy sloužily především *vlastivědné mapy okresů*, vydávané ve dvojitě provedení, a to jako nástěnné v měřítku 1 : 50 000 a příruční v měřítku 1 : 100 000. Vlastivědné mapy okresu jsou jedním z našich nejobsažnějších a zároveň i nejhezčích mapových děl. Nadále vychází *Soubor vlastivědných map pro 4. ročník zákl. školy*. Místo map Bratislavy a ČSSR je zařazena mapa ČR, světa a vývoje našeho státu [30].

Tímto výčet pomůcek pro zeměpis nekončí, daly by se sem ještě zařadit glóby a reliéfní mapy. Tato jednotná soustava platila až do předlistopadové doby a i teď se vlastně na školách využívají téměř všechny její složky.

4. Současný stav a perspektivy atlasové tvorby

Dá se říci, že v současnosti už není kousek Země, který by nebyl zachycen na mapě. Díky neuvěřitelně rychlému rozvoji vědy a techniky se vyvinuly metody pro sběr dat a informací o území, které umožňují okamžité zobrazení (jedná se hlavně o fotogrammetrii a dálkový průzkum Země). Také technika zpracování takto získaných dat pokročila dopředu. V naší převratné době počítačů, informačních softwarů a hlavně mezinárodních počítačových sítí není už problémem získat potřebné informace k vytvoření mapy nebo celého atlasu. Od klasického zpracování fotomechanickou metodou se k přechází k digitální formě. S tím souvisí i rozvoj kartografických produktů na elektronických nosičích. I přes tento vývoj se však do budoucna nepočítá s tím, že by dnešní tituly na CD vytlačily tištěná díla. Přece jenom počítač si sebou nemůžete kamkoliv vzít (i když to při současném rozvoji tzv. notebooků nemusí být za chvíli pravda) a taková krásně tištěná a vázaná kniha má své neopakovatelné kouzlo, které nám, byť sebedokonalejší, počítačový obraz nemůže poskytnout. Na druhou stranu digitální obraz má své přednosti, o kterých se zmíním v kapitole o atlasech na CD-romech a počítačových sítích. V následujících statích uvádím současnou českou i světovou produkci ať už klasických nebo elektronických atlasů.

4.1 Knižní atlasová tvorba

4.1.1 Svět

V následujícím odstavci uvedu jen namátkově některá díla světové produkce, která byla prezentována na mezinárodním knižním veletrhu v Praze 1994 nebo o nich byla zmínka v odborných časopisech GaKO a Zeměměřič, popř. na internetových stránkách. Postihnout celou atlasovou produkci v současném stavu je téměř nadlidský úkon.

Klasické atlasy:

- *Diercke Weltatlas*: od německé firmy Westermann, 3.vydání 1992, podrobnější popis je uveden v kapitole Hodnocení atlasů;
- *International Atlas*: něm. firma Georg Westermann ve spolupráci s nakladatelstvím Kümmerly Frey, mapová část na 288 listech, rejstřík obsahuje více než 160 tisíc názvů;
- *Knaurs Atlas der Welt*: mnichovské nakladatelství Droemer Knauer, nové aktualizované vydání obsahuje 74 map a k jednotlivým mapám je připojena bibliografie;
- *Knaurs grosser Weltatlas*: edinburghské vydavatelství Bartholomew, 14. vydání má 260 mapových listů tištěných osmibarevným ofsetem a přes 200 tisíc názvů v rejstříku;
- *The Times Atlas of the World*: Velká Británie, přes 20 vydání, mezi spoluautory i ČSAV, 123 mapových listů, 224 stran rejstříku;

- *The Times Atlas of the World, concise Edition*: 146 mapových listů, 67 plánů měst, rejstřík 100 tisíc názvů;
- *Philipp's concise World Atlas*: anglická firma George Philip, 128 map;
- *Philip's family World Atlas*: George Philip, 48 map;
- *National Geographic Atlas of the World*: Geografická společnost, atlas vydaný u příležitosti 100. výročí založení v roce 1989, obsahuje 385 stran textu, obecně zeměpisných a politických map, statistických přehledů, tabulek, grafů a rejstříku s více než 150 000 názvy, za zmínku stojí část věnovaná obrazu reliéfu dna světového oceánu a okrajových moří – metoda plošného stínování přináší mimořádný plastický efekt;
- *Atlas of the World, Deluxe Edition*: Geografická společnost 1995, šesté aktualizované vydání odráží současné politické změny, zahrnuje satelitní snímky a tematické mapy odrážející podnebí, suroviny, využití půdy, průmysl a mnohé další, politické, obecně zeměpisné mapy, zobrazení dna oceánů, městské plány;

Atlasy k encyklopediím:

- *Brittanica Atlas*: vydáván k encyklopedii Britannica od roku 1970, více než 15 vydání, 288 map, od roku 1986 vychází každoročně;
- *Le grand atlas de la mer (velký atlas moří)*: Francie 1989, vydáván k desetidílné encyklopedii, 254 mapových stran;
- *World Book Atlas*: World Book International, Chicago, doplněk ke světové encyklopedii (World Book Encyclopedia), na 400 map velkoformátových map podává globální informace o geografii, fauně, flóře a obyvatelstvu Země;

Dětské atlasy:

- *Benjamin atlas*: francouzská firma Hachette Education 1991, 75 map;
- *Junior atlas*: Hachette Education, 85 map;
- *Atlas de 6-10 ans autour de la terre*: nakladatelství Nathan, určeno pro děti do 6 do 10 let, 50 krásně ilustrovaných map;
- *Velký dětský světový atlas*: autorem je Dirk-Holger Teichmann;

Tematické atlasy:

- *L' Atlas des Atlas (atlas atlasů)*: belgické nakladatelství Brepols 1993, obsahuje vyobrazení 74 atlasů např. Ptolemaiovy Kosmografie, Orteliovy, Mercatorovy, de Jodovy, Blaeuovy atlasy, posledním je The Times Atlas z roku 1897;
- *The Times Atlas of World Exploration*: Times Books, atlas nás informuje o objevování světa, součástí jsou obrazy, ilustrace, texty, 286 stran;
- *Maps of Southern Africa*: Johannesburg 1993, atlas podchycuje v obrazech a na mapách, jak byla tato část kontinentu objevována a zobrazována;

- *Mondatlas (atlas Měsíce)*: český autor A. Rückl pro vydavatelství W.Dausien v Hanau, povrch měsíce je zobrazen 84 detailními mapami;
- *Knaurs neuer historischer Weltatlas*: 4. vydání, sleduje dějiny písmem i obrazem, 600 map a ilustrací na 360 stranách, rejstřík s více než 20 tisíci odkazy;
- *Oxfordský atlas moderních světových dějin*: Odeon Oxford University Press, existuje i v českém vydání, je věnován dějinám celého světa;
- *Atlas of the World's Languages*: anglický vydavatel Routledge, 1. vydání 1994 obsahuje 113 map a 372 textu, svět je rozdělen do osmi sekcí;
- *Atlas o arabsko-izraelském konfliktu*: izraelské velvyslanectví, zobrazeny střety od r. 1000 př. n. l. až po rok 1993, 146 černobílých map;

Fotoatlasy a satelitní atlasy:

- *Photographic World Atlas*: vydaný 1989 společností Rand McNally Company v USA, obsahuje na 192 stranách 34 obecně zeměpisných a politických map, doplněných 175 barevnými fotografiemi a 32 stránkovým rejstříkem obsahující cca 20 000 geografických jmen;
- *Satellite Atlas of the World*: Geografická společnost 1998, detailní satelitní snímky všech kontinentů, měst, regionů, zobrazení jevu El Nino, termální snímky oceánu, obsahuje 400 obrazů a map Země;
- *The Cartographic Satellite Atlas of the World*: HOS UNIVERZAL, s.r.o., anglická verze distribuovaná v České republice, 2. vydání 1998 144 stran, detailní snímky zahrnující celou Zemi, snímky měst a geograficky zajímavých částí, stránky popisující technologii satelitního mapování, rejstřík s více než 15 000 hesly, v příloze český a slovenský překlad;

Národní atlasy:

- *Magyarország nemzeti atlasza*: Maďarská akademie věd a ministerstvo zemědělství a výživy, Budapešť 1989, druhé přepracované vydání obsahuje 752 map rozdělených do 19 kapitol, základní měřítko je 1 : 1 mil., zajímavé mapy s národnostní tematikou;

Autoatlasy:

- *Der grosse Volkswagen und Audi Atlas 93/94*: firmy Volkswagen a Audi;
- *Autoatlas pro Evropu a Asii*: moskevské nakladatelství Voskresenije 1993, obsahuje komunikace v bývalém SNS, pobaltských státech a části sousedních zemí;
- *Der ADAC Atlas Deutschland-Europa 1992/93*: mnichovské nakladatelství ADAC vydalo atlas-knihu obsahující 948 stran a 660 mapových listů;

4.1.2 Česká republika

Klasické atlasy:

- **Velký atlas světa:** Kartografie Praha, 6. přepracované vydání 1997, 288 stran, jednotlivé země, světadíly a oblasti zobrazeny ve vhodném měřítku, textová a obrazová část zobrazuje přehledně jednotlivé děje na planetě Zemi i ve vesmíru (Obr. č. 4.1);
- **Rodinný atlas světa:** Kartografie Praha, 1. vydání 1998, obsáhlá mapová část na 78 stranách zobrazuje svět, jednotlivé kontinenty a aktuální obecně zeměpisné mapy s podrobným obsahem, nová astronomická dvoustrana, lexikon států na 16 stranách charakterizuje všechny samostatné státy včetně vyobrazení vlajek (Obr. č. 4.2);
- **Velký atlas světa:** GeoMedia Praha, 1. vydání 1996, zobrazeny všechny světadíly na 66 mapových stranách, třetina je věnována Evropě, 24 stran je věnováno 12 přírodním prostředím naší planety – unikátní barevné fotografie, celkový rozsah je 200 stran (Obr. č. 4.3);
- **Velký ilustrovaný atlas světa:** GeoMedia Praha, 1. vydání 1998, 376 stran, 138 aktualizovaných map ukazuje rozmanitost krajiny, síť sídel a dopravy, obsáhlá textová část s obrázky a fotografiemi informuje o přírodních podmínkách na Zemi, rejstřík s více než 110 000 hesly;
- **Atlas světa:** Knižní klub, 1. vydání 1998 z něm. originálu Weltatlas, 212 stran, aktualizované tematické mapy;
- **Nový atlas světa:** Slovart Praha, 2. aktualizované vydání 1998, 159 stran, z anglického originálu The Eyewitness Atlas of the World;

Kapesní atlasy:

- **Kapesní atlas světa:** Kartografie Praha, 2. přepracované vydání 1998, 286 stran, aktualizovaná všechna faktografická data, mapy;
- **Příruční atlas světa:** Ikar Praha, 1. vydání 1998, 256 stran z anglického originálu DK concise World Atlas;
- **Kapesní atlas světa faktografie:** Ikar Praha, 1. vydání 1997, 240 stran, z anglického originálu DK ultimate pocket world factfile;

Atlasy pro děti:

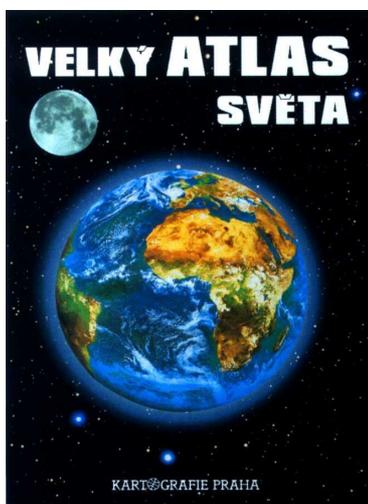
- **Obrazový atlas světa:** Slovart Praha, 4. vydání 1997, 80 stran, z anglického originálu Picture Atlas of the World, obrázková encyklopedie;
- **Velký atlas kačera Donalda:** Egmont Praha, 1. vydání 1998, 63 stran, podrobnosti viz kapitola Hodnocení atlasů;
- **Atlas světa:** Václav Svojtka & Co. Praha, 1. vydání 1998, 94 stran, podrobnosti viz kapitola Hodnocení atlasů;

Autoatlasy :

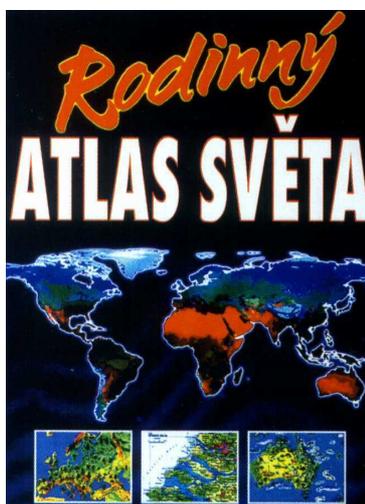
- *Evropa*: GeoMedia Praha, vázaný autoatlas Shell, 1 : 800 000;
- *ČR cestovní atlas*: GeoMedia Praha, 3. vydání, automapa 1 : 200 000, turistický průvodce, hotely a restaurace;
- *Autoatlas České republiky*: Kartografie Praha, 1 : 150 000, úplný rejstřík obcí včetně městských plánů a rejstříky ulic;
- *999 turistických zajímavostí*: Kartografie Praha, autoatlas ČR 1 : 200 000 pro cesty za památkami, zajímavými místy, přírodou;
- *Brno a okolí*: GeoClub a Shocart, maxi atlas v měřítku 1 : 16 000 a 1 : 60 000, památky, zajímavosti, hotely, ubytování, areál BVV a Grand Prix;

Satelitní atlasy a fotoatlasy:

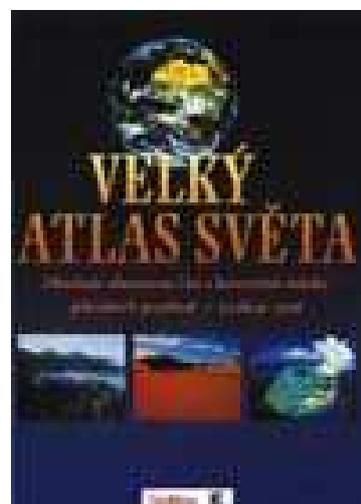
- *Atlas Prahy ortofoto*: GEODIS, Kartografie Praha, unikátní atlas podrobných leteckých snímků v měřítku 1 : 6 000 se zákresem katastrální mapy, také na CD;
- *Global Change*: GeoMedia Praha 1998, družicové snímky ukazují přirozené proměny i celosvětové změny ekosystému Země;
- *Česká republika, Evropa*: MSAT, atlas satelitních snímků – v přípravě;

Obr. č. 4.1

Obr. č. 4.2

Obr. č. 4.3

4.2 Elektronické atlasy

V posledních letech dochází u nás i ve světě k rychlému rozvoji v oblasti digitálního zpracování map a atlasů. Jejich velkou výhodou je snadná možnost aktualizace – stačí změnit pár čar nebo popis v počítači a opravy jsou hotovy. To je zvláště výhodné v případě, kde se změna projeví do celé řady přehledných a podrobných map. Odpadá tím nutnost opravovat pracným způsobem všechny tiskové desky. Další velkou výhodou je poměrně levná cena záznamových médií (dnešní výrobní cena jednoho CD je kolem 10,- Kč) a možnost distribuovat tyto produkty prostřednictvím místních a mezinárodních sítí, konkrétně Internetu. Hlavním efektem je ovšem rychlost sdělované informace. Moderní programy a procesory dovolují vytvořit atlasovou mapu podle požadovaných kritérií, tato pak může být různě modifikována a předávána ostatním uživatelům prostřednictvím elektronické pošty, Internetu, Intranetu, popř. faxem kamkoliv na světě.

Při projektování těchto děl je ovšem nezbytně nutná spolupráce kvalifikovaných kartografů. I zde se řeší obdobné problémy jako při vzniku klasického atlasu – účel, rozsah, tematika, zobrazení, grafické ztvárnění, navíc však k tomu přistupují specifické podmínky programového prostředí počítače. Při tvorbě takového díla je také dobré spolupracovat s potencionálními uživateli, vyslechnout jejich požadavky, připomínky a poznatky. Řeší se to pomocí tzv. demonstračních verzí, které má zákazník možnost zdarma odzkoušet a pak se k nim vyjádřit. Z hlediska koncepce je také důležité se rozhodnout, jaký charakter bude elektronický atlas mít. Kraak a Ormeling (Holandsko) uvádějí tyto tři základní typy:

- **elektronické atlasy určené pouze pro vizualizaci:** tyto atlasy jsou vlastně pouhé naskenované mapy, v nichž může uživatel listovat podobně jako v klasických tištěných atlasech;
- **elektronické atlasy vhodné pro interaktivní práci s jejich obsahem:** tyto atlasy už dovolují přístup k datům obsahu a provádění případných změn;
- **elektronické atlasy umožňující i práce analytické:** zde je atlas většinou doprovázen nějakým GIS softwarem, který už umožňuje vyšší operace s poskytovanými daty, nevýhodou ovšem je nutná znalost doprovodného programu.

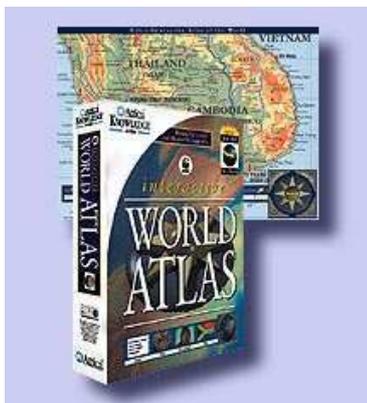
Podle šíření těchto elektronických atlasů je možné provést ještě klasifikaci na :

- **elektronické atlasy standardně uloženy na harddisku uživatelského počítače, včetně vlastního software;**
- **elektronické atlasy, distribuované v režimu on-line prostřednictvím sítě Internet, a to včetně uživatelského software;**
- **hybridní elektronické atlasy, které by byly kombinací výše uvedených [27] .**

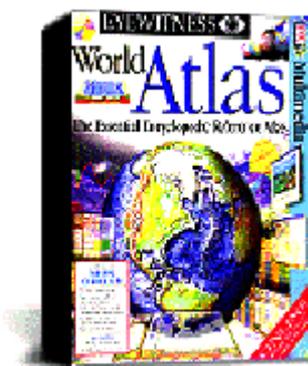
4.2.1 Zahraniční elektronické atlasy

Atlasy distribuované na CD-ROM:

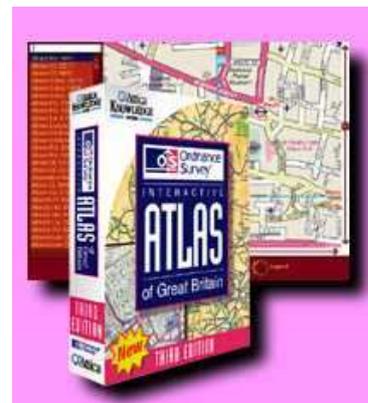
- **Attica Interactive World Atlas:** Attica Interactive Ltd., jmenný rejstřík obsahuje více než 160 000 názvů měst, jezer, řek, hor a pohoří, doplněno stovkami záznamů o zajímavých místech naší planety, podrobnými údaji o dvou stech zemí, jejich vlajkách a znacích, rychlé vyhledávání, prohlížení ve vrstvách (Obr. č. 4.4);
- **Eyewitness World Atlas:** Dorling Kindersley, interaktivní atlas obsahující více než 400 map, 250 fotografií, 25 videosnímků a kolem půl milionu slov v textu, titul je navíc doplněn statickými a demografickými údaji, doprovodné filmy vás provedou celou zeměkoulí a jejími přírodními krásami, též jako on-line atlas na Internetu (Obr. č. 4.5);
- **Encarta Virtual Globe 99:** Microsoft, mapy dokumentují každý kout naší země, zahrnuje i kompletní demografická a geografická data o všech státech, přírodních podmínkách apod., 3-D pohledy na naši Zemi, satelitní snímky, detailní mapy 124 světových měst, také jako on-line na Internetu;
- **Interactive Atlas of Great Britain:** Ordnance Survey, atlas nabízí množství detailních map pokrývající celou zemi v měřítkách 1 : 250, 50, 25 tisíc, podrobná data o sociální a ekonomické sféře, rejstřík s 45 tisíci jmény, více než 3 000 interaktivních symbolů turistického ruchu, vyhledávání londýnských ulic, stovky obrázků a videoklipů, třetí vydání (Obr. č. 4.6);

Obr. č. 4.4

Obr. č. 4.5

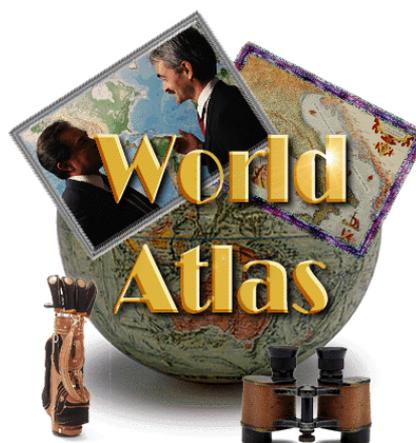
Obr. č. 4.6

On-line atlasy na síti Internet:

- **www.atlapedia.com**: obsahuje politické a obecně zeměpisné mapy, stručný geografický popis všech států, možnost hledání podle jmenného rejstříku (Obr. č. 4.7);
- **www.theodora.com/maps/abc_world_maps.html**: Quick maps – obsahuje obecné mapy, popis jednotlivých států, vyhledávání opět podle jmenného rejstříku;
- **www.dkoline.co.uk/AtlasOnline**: Dorling Kindersley, obsahuje obecné mapy, podle názvu státu se vyhledají příslušné informace kultury, turismu, ekonomice, politice (Obr. č. 4.8);

Obr. č. 4.7

Obr. č. 4.8

4.2.2 Domácí elektronické atlasy**Atlasy distribuované na CD-ROM:**

- **Atlas světa**: JIMAZ Praha, česká verze výše uvedeného Attica World Interactive Atlas;
- **Multimediální atlas ČR**: MultiMedia Computer a Kartografie Praha, obsahuje administrativní mapu, silniční mapu, turistickou mapu, umožňuje zobrazení v libovolném měřítku, volbu typu mapy, vyhledávání libovolného prvku v mapě (podrobnosti viz časopis Zeměměřič č. 12/97);
- **Multimediální atlas Prahy**: MultiMedia Computer a Kartografie Praha, měřítko 1 : 15 000, turistická mapa s významnými památkami, hotely, autokempy, správní mapa s hranicemi městských obvodů, zdravotnická zařízení, hasiči, pošty, dopravní mapa s kompletní silniční sítí, parkovišti aj., ukázka ortofotomapy;
- **Interaktivní atlas měst + ČR**: obsahuje mapy 14 největších českých měst a mapu ČR v měřítku 1 : 420 000;

- **Brno + ČR:** CD-ROM z edice Geobáze, Geodézie ČS a.s., Brno je v měřítku 1 : 10 000, Česká republika 1 : 200 000, vyhledávání podle názvů ulic, institucí;

Atlasy na Internetu:

- ***mapy.geodezie.cz:*** veškeré mapy ze souboru Geobáze – ČR, Praha, Brno, kraje;
- ***www.edunet.cz/wmg/ales/atlas/:*** naskenované obecně zeměpisné mapy světadílů určené pouze k prohlížení;

5. Hodnocení atlasů

Cílem hodnocení map a atlasů je zjistit jejich vlastnosti, kvalitu a vhodnost pro daný účel. Způsob hodnocení se liší podle toho, zda se mapy hodnotí:

- a) jako podkladové materiály pro zpracování nových map,
- b) jako nehotová kartografická díla v průběhu vzniku,
- c) jako hotová, již vydaná kartografická díla předkládaná uživatelům.

První případ je běžnou součástí práce každého redaktora map, který vybírá podklady pro tvorbu nové mapy. Zjišťuje se při tom : zobrazení, měřítko, schopnost reprodukce podkladu, obsahová správnost a úplnost, aktuálnost, vhodnost znázornění, jazyk popisu mapy atd.

Druhý případ představují lektorské posudky, které provázejí celý proces reprodukce map a významně ovlivňují úroveň mapy.

Pro odbornou veřejnost má největší význam třetí případ tzv. **recenze** map a atlasů, uveřejňované v geografických, geodetických a kartografických časopisech. Tyto recenze jsou psány ze stanoviska uživatele tak, aby se po seznámení se všemi klady i zápory mapy mohl rozhodnout, zda ji použije, či případně zakoupí. Kromě toho mají být vodítkem pro vydavatele mapy, kterého by měly přimět při dalším vydání k odstranění vad.

5.1 Obecné principy hodnocení

Protože se atlas skládá především z jednotlivých map, v následující části uvedu principy při hodnocení map a na konci vyjmenuji specifika při hodnocení atlasů.

Složky hodnocení:

přehled obecných údajů o mapě

doplňkové a konstrukční prvky

výběr obsahu a znázorňovacích metod

čitelnost a estetika mapy

soulad mapy se skutečností

technické provedení

1. **Obecné údaje:**

Sem by patřily název mapy, téma, měřítko, vydavatel, místo, pořadí a rok vydání, cena.

2. **Doplňkové a konstrukční prvky:**

Zde se popíše kompozice jednotlivých mapových listů, způsob omezení mapového pole. Uvede se existence a úplnost vysvětlivek, datum, ke kterému bylo dílo sestaveno, a to, zda jsou citovány použité prameny. Rovněž se posoudí vhodnost kartografického zobrazení a připojí informace o souřadnicových sítích.

3. **Výběr obsahu a metody jeho znázorňování:**

Proberou se systematicky jednotlivé prvky obsahu a posoudí se úměrnost jejich zastoupení. Zhodnotí se vhodnost zvolených ukazatelů, správnost výběru a odstupňování velikosti značek téhož prvku podle důležitosti, klasifikace do tříd a stupnic. Porovnáním s vysvětlivkami se zjistí, zda obsahují všechny použité značky, popř. výklad méně obvyklých znázorňovacích metod. Upozorní se také na případné použití nemetrických jednotek (např. vzdálenosti v mílich). Náplň mapy se posoudí v závislosti na účelu mapy. Zatímco příruční mapy, sloužící k hledání míst podle rejstříku, musí mít náplň co nejbohatší i za cenu malé přehlednosti, náplň školních map musí být podstatně chudší a obsah vyjádřen s důrazem na výraznost a přehlednost.

4. **Čitelnost a estetika mapy**

Krása mapy a první dojem mohou rozhodnout o tom, zda zájemce mapu použije či naopak úplně zavrhne. To platí zvláště u uživatelů z řad široké veřejnosti, kteří se často spokojí pouhým pohledem na mapu a podle něj ocení nebo odsoudí celou mapu, aniž by zkoumali její další přednosti či nedostatky.

V minulosti plnily mapy zároveň funkci uměleckých děl a také je umělci kreslili. Mezi nejznámější patří Albrecht Dürer, Leonardo da Vinci nebo Hans Holbein. Staré mapy jsou obvykle navíc vyzdobeny uměleckými kresbami a mají ozdobná věnování, ornamentální orámování názvu nebo celého mapového pole.

V současné době se estetické působení map projevuje především čitelností, jasností a barevným souladem uvnitř mapy. Ovlivňuje ji také kompozice mapy tj. umístění hlavní mapy a případných vedlejších map, tvar, velikost a umístění vysvětlivek, uspořádání a optická váha názvu mapy. I jednoduchá mapa může být krásná, a dokonce lze říct, že jednoduchost bývá výsledkem prvotřídnosti.

5. **Soulad mapy se skutečností**

Hodnocení se provádí srovnáním s jinými prameny. Původní topografickou mapu lze porovnávat s terénem nebo leteckými snímky. Tematické mapy se srovnávají s prameny, na jejichž základě byly vytvořeny. U odvozených map se mohou použít podkladové mapy anebo jiné odvozené mapy. Při posuzování se zjišťuje geometrická přesnost, obsahová správnost a to, jak odpovídá současnému stavu. Geometrická přesnost se kontroluje kartometricky na základě

známých souřadnic bodů a souřadnicových sítí. Obsahová správnost se posuzuje podle zdařilosti generalizace a umístění kartografických vyjadřovacích prostředků. Při hodnocení se upozorňuje na kartografické chyby, jako jsou kolize vodních toků s vrstevnicemi nebo omyly při umístění a přepisu geografických jmen. Hlavní pozornost je třeba věnovat tomu, jak mapa odpovídá současnému stavu. Jedná se především o změny velikosti sídel, přeměnou a vznikem komunikací, stavbami přehrad, kácením lesů. Velmi časté jsou i změny správních hranic a geografických jmen.

6. Technické provedení

Zahrnuje posouzení kvality papíru či jiného nosiče mapy, způsob tisku a počet tiskových barev, kvalitu soutisku, způsob sazby, skládání mapy [2], [3].

5.2 Specifika při hodnocení atlasů

Hodnocení atlasů je složitější, protože musí postihnout velké množství map jako celek. Při hodnocení atlasů se bere ještě v úvahu celková harmonice obsahu i jeho vyjádření, vyváženost, kompaktnost. Atlas je totiž především soubor map vyjadřujících geografické, časové, ekonomické, společenské a jiné údaje komplexním způsobem. Kromě již uvedených složek hodnocení se připojí informace, o jaký druh atlasu jde (podle obsahu, zobrazeného území, rozsahu), kolik je v něm map a zda obsahuje i doprovodné fotografie, texty, družicové snímky, obrázky. Dále se uvede, jestli má atlas rejstřík, volnou legendu nebo příložnou orientační síť na fólii.

Největší pozornost se věnuje struktuře atlasu tj. dělení na regionální či tematické celky, jejich vyváženosti vzhledem k účelu atlasu, sledu řazení map a směru, odkud se čtou mapy na levé a pravé stránce. Zhodnotí se, jsou-li všechna území i témata znázorněna dostatečně podrobně a zda některé nechybí. Uvede se, zda byla použita měřítková řada a posoudí se vhodnost zavedených kartografických zobrazení. Srovnáním jednotlivých map atlasu se zjistí, zda jednotnost znázorňovacích metod pro celý atlas není někde na závadu.

K poznámkám o technickém provedení se připojí zhodnocení kvality desek a vazby. Velmi užitečné je srovnání obsahu a kvality posuzovaného atlasu s jinými známými atlasy.

Důležitým ukazatelem je finanční a ekonomická stránka, daná poměrem mezi cenou atlasu, jeho nákladem a reprezentativností. Jiné požadavky se kladou na školní atlasy, které díky každoročním velkým nákladům mají celkem přijatelné ceny, ale trochu chudší obsah a horší estetickou úpravu, a jiná kritéria se přijímají pro kvalitní kartografická díla jako např. národní atlasy nebo velké komplexní atlasy světa renomovaných nakladatelství. Jejich úroveň je věcí národní hrdosti a kartografické vyspělosti jednotlivých zemí [2], [3].

5.3 Hodnocení vybraných atlasů

V následující stati uvádím hodnocení všech dostupných zeměpisných atlasů naší i zahraniční provenience, které slouží nebo by případně mohly sloužit k výuce zeměpisu na základních a středních školách.

Pro vytvoření si celkového přehledu o používaných atlasech v naší republice jsem do hodnocení zařadila i atlasy staršího data vydání, které dokumentují vývoj naší školní kartografie. Atlasy jsou řazeny dle následujícího schématu. Nejdříve jsou zařazeny obrázkové atlasy určené mladším dětem, poté jsou hodnoceny tematické školní atlasy, atlasy naší republiky, atlasy světa a zahraniční školní atlasy. V jednotlivých oblastech je pořadí chronologické podle roku vydání. Vzhledem k tomu, že poslední atlas pro naší republiku je staršího data, zařadila jsem do této oblasti i atlas ČR z edice sešitových atlasů pro základní školy.

Pro přehlednost zde uvádím tabulku se všemi atlasy, jejich základními charakteristikami a výsledným hodnocením (maximální počet bodů je 10, minimální 0).

Název atlasu	vyd.	vydavatelství	rok vydání	počet stran	úroveň	
					graf.	obsah.
The Pictorial Atlas for the Children	1	Dean's Int. Publishing	1983	272	8	7
Svet a člověk	1	Slovenská Kartografia	1989	68	8	8
Velký atlas kačera Donaldda	1	Egmont	1998	63	9+	7
Atlas světa	1	Václav Svojtka & Co.	1998	94	9+	5
Atlas - Dnešní svět	1	Terra	1993	56	7	8
Atlas - Dnešní svět	2	Terra	1994	56	7	8
Školní atlas - Dnešní svět	1	Terra	1996	94	8	8+
Školní zeměpisný atlas ČSSR	2	ÚSGK	1962	52	7	9
Atlas ČSSR	7	Kartografie n.p.	1981	60	8	9
Atlas ČSSR (přepřacované vydání)	2	Kartografie n.p.	1985	64	8	9
Česká republika	2	Kartografie Praha a.s.	1995	28	8+	8-
Vlastivědné mapy	3	Kartografie Praha a.s.	1996	5*	8	8
Zeměpisný atlas pro školy střední	12	Eduard Hölzel	1890	42*	7	7
Školní zeměpisný atlas světa	6	ÚSGK	1957	37*	8	8
Atlas světa	8	Kartografie Praha	1981	130	8	9
Školní atlas světa	6	Kartografie Praha a.s.	1996	148	8+	9-
Sešitové atlasy pro základní školy**	1	Kartografie Praha a.s.	1993-95	96	9	7
The Canadian Oxford School Atlas	4	Oxford University Press	1979	196	5-	5+
Österreichischer Atlas für höhere Schulen	104	Eduard Hölzel	1978	165	9	8
Österreichischer Oberstufen-Atlas	n.u.	Eduard Hölzel	1981	136	9	8
Diercke Weltatlas	3	Westermann Schulbuchverlag	1992	242	10	10

Poznámka: * uveden počet mapových listů

** obsahuje sešity Svět; Obecný zeměpis; Evropa; Asie; Amerika; Afrika, Austrálie a Oceánie

5.3.1 The Pictorial Atlas for Children

Philip Steele, 1.vydání Dean's International Publishing, London 1983, formát A4, ilustrace, fotografie, mapy, 272 stran.

Tento atlas není klasický školní atlas tak, jak jej známe, ale je to spíše knižní publikace s množstvím fotografií a vloženými mapami, které nemají ústřední význam. Je to vlastně obecný zeměpis světa a patřil by spíše mezi obrázkové encyklopedie.

Celý obsah je dělen na tematické kapitoly, zabývající se všemi kontinenty a Arktidou. Na závěr jsou doplňující přílohy zahrnující globální pohledy na Zemi, Vesmír a Sluneční soustavu. Kapitoly jdou v pořadí Afrika, Amerika, Asie, Austrálie, Antarktida, Arktida, Evropa, celý svět. Úplně na začátku je uvedena krátká legenda k mapám znázorňujícím jednotlivé státy nebo regiony. Zahrnuje označení názvů sídel a států, vodstva, státní hranice, zobrazení výškopisu.

Každému kontinentu mimo Arktidy a Antarktidy je věnována fyzickogeografická mapa. Zde je první, celkem vážný nedostatek. Ačkoliv mapa obsahuje měřítko v kilometrech a mílích, které by neškodilo provést lépe graficky, a zeměpisnou síť, zcela postrádá jakoukoliv legendu nebo alespoň hypsometrickou stupnici. Existuje tu i nejednotnost v barevném provedení. Zatímco Evropa, Asie i Amerika mají barevně ohraničené území – okolní země jsou bílé pouze s popisem, u Austrálie tomu tak není, a nelze tedy poznat, které ostrovy a souostroví do tohoto územního celku patří.

Zeměpisné názvy se uvádějí většinou v původním jazyku. Anglické, popřípadě jiné vžitě ekvivalenty jsou uvedeny v závorce. Je na závalu, že názvy obsahují spoustu zkratk, které nejsou nikde vysvětleny a tudíž znesnadňují čtení mapy (viz Fr., S., St. apod.). Myslím si, že vyluštění těchto zkratk, i když jsou běžně užívány ve většině map, by dělalo problémy dospělému člověku, obeznámenému s touto problematikou, natož pak dětskému čtenáři.

Další dílčí nedostatek vidím v uvádění jednotlivých tematických map celého kontinentu. Panuje zde značná různorodost. U Afriky je uvedena mapa kolonií do roku 1939, mapa Ameriky zobrazuje rozšíření jazyků (zde navíc chybí jakékoliv umístění nebo měřítko), v Asii je to mapa hustoty obyvatel, v Austrálii, Antarktidě a Arktidě vůbec není. Dětský čtenář nemá možnost srovnání jednotlivých světadílů. Tyto mapky pak mají pouze dekorativní charakter. Patřily by spíše do závěrečného oddílu s tím, aby byl zobrazen celý svět.

Po fyzicko geografické mapě následuje kapitola o obecných přírodních, hospodářských, politických a historických podmínkách celého území. Opět zde působí roztříštěnost uváděných informací. V Africe, Americe, Evropě a Asii jsou v přehledných tabulkách uváděny největší jezera, řeky, hory a ostrovy, u Austrálie a zcela pochopitelně u Arktidy s Antarktidou tyto údaje chybí. Kapitola je doprovázena snímky, zachycujícími charakteristické přírodní krásy, bohatství a zvláštnosti všech kontinentů.

Po obecném popisu následují jednotlivé země podle abecedního pořadí. U větších je znázorněna přehledná mapa s vyznačením hranic, sídel, řek a horstev spolu s doprovodnou mapkou

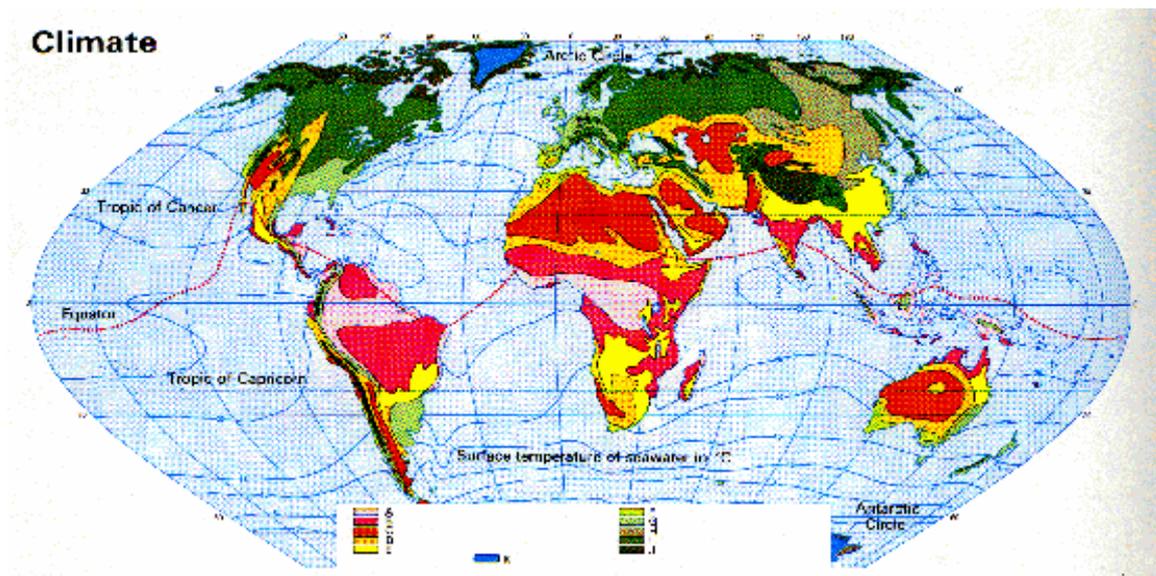
zachycující její umístění na kontinentu. Je celkem jasné, že u miniaturních zemiček by se přehledná mapa těžko vešla, ale mohla by se zde vyskytnout alespoň ona doprovodná mapka s lokalizací. Jedná se především o ostrovní státy v Tichomoří. Následuje vyobrazení státní vlajky, rozloha, celkový počet obyvatelstva, hlavní město, další velká města, měnová jednotka a obecný popis území ze všech hledisek s doprovodnými fotografiemi, které charakterizují jednotlivé státy. Možná by neškodilo k základním informacím dodat ještě úřední řeč. Jinak pozitivním jevem je uvedení názvu státu i v původním jazyce, např. Japan = Nippon. V kapitole se nachází dále přehledná tabulka obsahující všechny státy spolu s jejich názvem, vlajkou, hlavním městem, rozlohou, populací a přírodním bohatstvím. Antarktidě a Arktidě je věnováno pouze šest stran, i když si myslím, že by jim mohlo být dopřáno více prostoru – přinejmenším větší fyzickogeografická mapa, která se nachází v každém zeměpisném atlase.

Samostatnou kapitolu tvoří tematické mapy znázorňující celý svět a doprovodný text. Na mapě reliéfu je pro výškopis použito stínování a působí velice plastickým dojmem. Mapa je doplněna i o hypsometrické měřítko, které předtím scházelo. Politická mapa je zobrazena jako obvykle barevným rozlišením států. Zde bych vytkla obsahovou správnost – nejsou zde uvedeny malé státy Evropy (Andorra, San Marino, Lichtenštejnsko, Vatikán). Bylo by vhodné je označit alespoň čísly a následně je uvést v legendě. Dalšímu zlepšení by napomohlo označení závislých států a kolonií nejenom zkratkou země, k níž náležejí, ale i odlišnou hranicí. Popisná data obsahují zeměpisná „nej“ o světě a jsou doplněna mapou mořských proudů, která se sem obsahově nehodí a měla by být zařazena k oceánům.

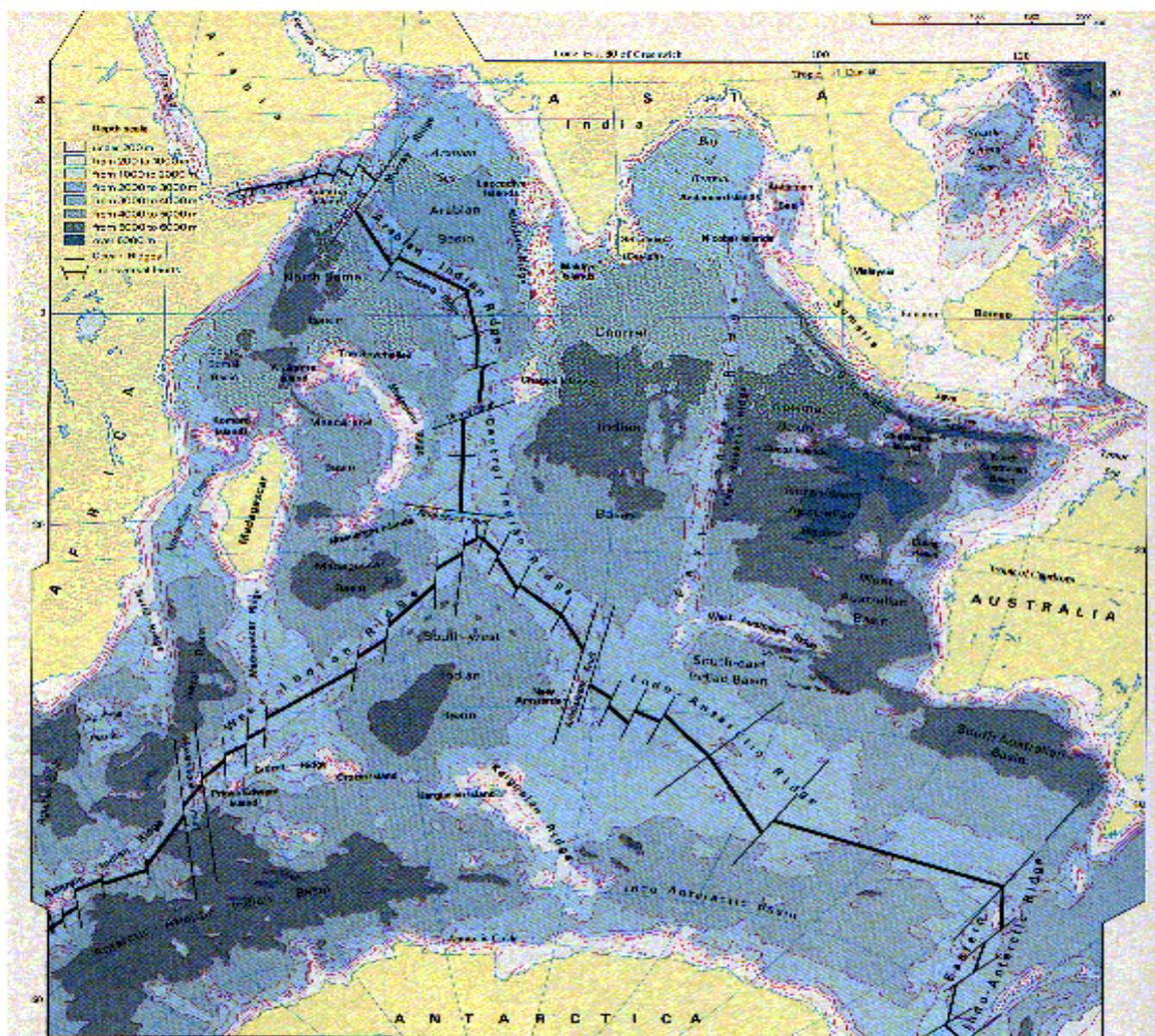
Zajímavou část tvoří kapitola o vývoji člověka a růstu populace opět s tabulkami největších a nejlidnatějších měst a států. Ekonomika se zabývá hrubým národním produktem, podílem zemědělství, průmyslu a služeb v ekonomicky vyspělých zemích, a dalšími hospodářskými ukazateli.

Kapitola o podnebí zahrnuje mapy průměrných ročních, lednových a červencových teplot vzduchu, mapy směrů větru, průměrných ročních srážek, vegetačních krytů (tato se ovšem obsahově nepatří). Na mapě podnebných pásů je neúplná legenda, která je nevhodně umístěna – zakrývá téměř celou Antarktidu (Obr. č. 5.1).

Velice hezky graficky i po obsahové stránce je zpracována kapitola o oceánech (Obr. č. 5.2). Jednotlivé mapy znázorňují hlavní hřbety všech oceánů, jsou připojeny i příčné profily nejhlubších příkopů a samozřejmě tabulka „nej“ o oceánech. Celkem jasně pomocí obrázků je popsán pohyb tektonických desek a složení Země. Poslední kapitola je věnovaná Sluneční soustavě a mapě hvězdné oblohy.

Obr. č. 5.1: Podnebné pásy (The Pictorial Atlas for the Children, P. Steele)

Obr. č. 5.2: Indický oceán (The Pictorial Atlas for the Children, P. Steele)

Na šesti stranách je uveden rejstřík. Je řazen abecedně, bez uvedení výslovnosti a obsahuje pouze názvy, které se vyskytují v textu. Kurzívou je označeno, že se jedná o název vyskytující se u doprovodných obrázků a fotografií. Naprostým a základním nedostatkem je absence rejstříků zeměpisných názvů, který by byl vázán na uvedené mapy. Bez hlubší znalosti území je téměř nemožné najít jednotlivé prvky fyzicko geografického obsahu. Navíc jsou v rejstříku dohromady pomíchány zeměpisné názvy, jména osobností, různé pojmy. Bylo by vhodné je rozdělit podle jednotlivých oborů, k nimž se vztahují.

Celková estetická a grafická úroveň je velmi vysoká. Atlas je tištěn na kvalitním křídovém papíře s množstvím barevných fotografií a ilustrací. Vazba je barevně provedená, pevná a omyvatelná.

Jako obrázková knižní encyklopedie je na vysoké úrovni, ale z hlediska kartografického využití při výuce zeměpisu není moc vhodná. Převažuje roztržitost koncepce uváděných map a dílo obsahuje i některé vážné nedostatky.

5.3.2 Svet a človek (geografický atlas pre deti).

Autoři neuvedeni, 1. vydání Slovenská kartografia, š. p., Bratislava v koedici s vydavatelstvem GUGK, Moskva 1989, formát A4, 68 stran.

Jedná se o dětský obrázkový atlas, který vznikl překladem obdobného ruského díla. Obsah je členěn do tří celků. V kapitole „Tajomný svet“ se děti seznámí jednoduchou formou s hvězdnou oblohou, Sluneční soustavou a jednotlivými planetami, historií výzkumu vesmíru. Další část „Naša vlast na mape a na glóbose“ naučí děti orientovat se v přírodě, ukáže jim, jak se zobrazuje rozmanitý zemský povrch, a podstatnou část tvoří jednotlivé tematické mapy naší republiky. Najdeme zde mapy nerostných surovin, rostlinstva, živočichů, ochrany přírody, průmyslu a zemědělství, administrativního rozdělení, lidové kultury. Poslední kapitolu tvoří část nazvaná „Zem a jej obyvatelia“. Nejprve děti seznámí s objevováním a prozkoumáváním jednotlivých kontinentů a potom následují jednotlivé světadíly, vždy prezentované politicko-administrativní mapou doprovázenou ukázkou vlajek států, které do nich patří, spolu s vyobrazením národních krojů. Další mapa znázorňuje dohromady flóru, faunu a reliéf.

Na tento atlas byla uveřejněna recenze v odborném časopise GaKO, takže zde uvádím část tohoto hodnocení, které v závěru doplním svými vlastními poznatky.

Vydavatel upravil publikaci pro potřeby našich dětí nejenom jednoduchým překladem, ale i zařazením map Československa (fyzickogeografické, rostlinstva, živočišstva, ochrany přírody, průmyslu a zemědělství, administrativního rozdělení i lidové kultury) spolu s přiměřenými ilustracemi a texty. Mimo to vhodně aktualizoval i jiná témata (zařazení čs. kosmonauta V. Remka, orbitální stanici Mir, logickou úpravu obrázku na straně 18). Všimli jsme si „odlehčení“ některých textů (např. str. 12 a jiné), a také vypuštění tématu ovoce a hub považujeme za správné.

Dovolíme si uvést některé drobnější nedostatky, popřípadě náměty na zlepšení v dalším vydání:

- obsah mapy Československa – průmysl a hospodářství (s. 36-37) je hustotou svého obsahu pro dětského čtenáře nepřiměřeně bohatý a „přetížený“; tím se tato mapa vymyká oproti ostatním,
- grafické pestrosti a přitažlivosti by pomohlo barevné zpestření portrétů mořeplavců a polárních badatelů na s. 46-47 (podle příkladu na předcházející straně),
- na s. 50 chybí – v rozporu s textem – názvy malých států Evropy, které jsou na mapě označeny pouze čísly,
- na mapě Austrálie a Oceánie by bylo vhodné uvést i název Indonésie,
- na některých mapách (i stejných měřítek) se malému čtenáři vhodně předkládá výklad číselného měřítka; je škoda, že tento přístup končí stranou 32 atlasu, ačkoliv právě druhá polovina atlasu je příznačná různorodostí měřítek map,
- pro praktické vyhledání Polárky by bylo užitečné uvést údaj o pětinasobné vzdálenosti spojnice zadních hvězd Velkého vozu ke Cassiopee (na s. 21),
- legenda na s. 24 logicky patří k mapě na s. 25 (možná je však i jejich výměna),
- do mapy ochrany naší přírody (s. 34-35) doporučujeme zařadit plesnivec alpský (*Leontopodium alpinum*), který je u nás, myslím, nejznámější chráněná rostlina,
- když už jsou mapy Československa opatřeny názvy jednotlivých témat, bylo by vhodné postupovat podobně i v ostatních částech atlasu (např. s. 50-52, 66-67 apod.),
- k soustavné rozkolísanosti pojmů „mapa – plán“ nevhodně přispívají pojmenování obrázků map názvy „plán“ (s. 22), formulace o „plánkách“ (tamtéž), nebo dokonce výkladu tohoto problematického pojmu (text na s. 24),
- přesnosti by prospělo i oddělení pojmu „křoví“ (na s. 23), který se nevztahuje na značku ostrova a písčité půdy,
- poučné by také bylo popsání obrázku pražského orloje (na s. 38),
- potřebné je i další odlehčení a úpravy textu, např.: folklórní = lidové (s. 50), sídlo = město (s. 39), smluvené značky = značky (s. 29), výšková zonálnost (s. 31), geologická minulost (s. 29), mapa je fyzickozeměpisná (s. 28), ale objevy geografické (s. 45),
- uvážit vypuštění geografických názvů vymežujících území cesty Emila Holuba (s. 45), protože údaje není možné konfrontovat s příslušnou mapou.
- z typografických úprav doporučujeme – z důvodů větší přehlednosti – zvážit vertikální posun anebo odsazení textů na s. 28-29, 30-31 a opravu „i“ v nadpise na s. 48.

Domníváme se též, že není důvod neuvádět autory a tvůrce tohoto vydařeného titulu (redaktory, překladatele, výtvarníky apod.) v tiráži díla tak, jako je to zvykem u jiných publikací a kartografických děl. Taktéž ochranná doložka autorských práv by se neměla vztahovat jen

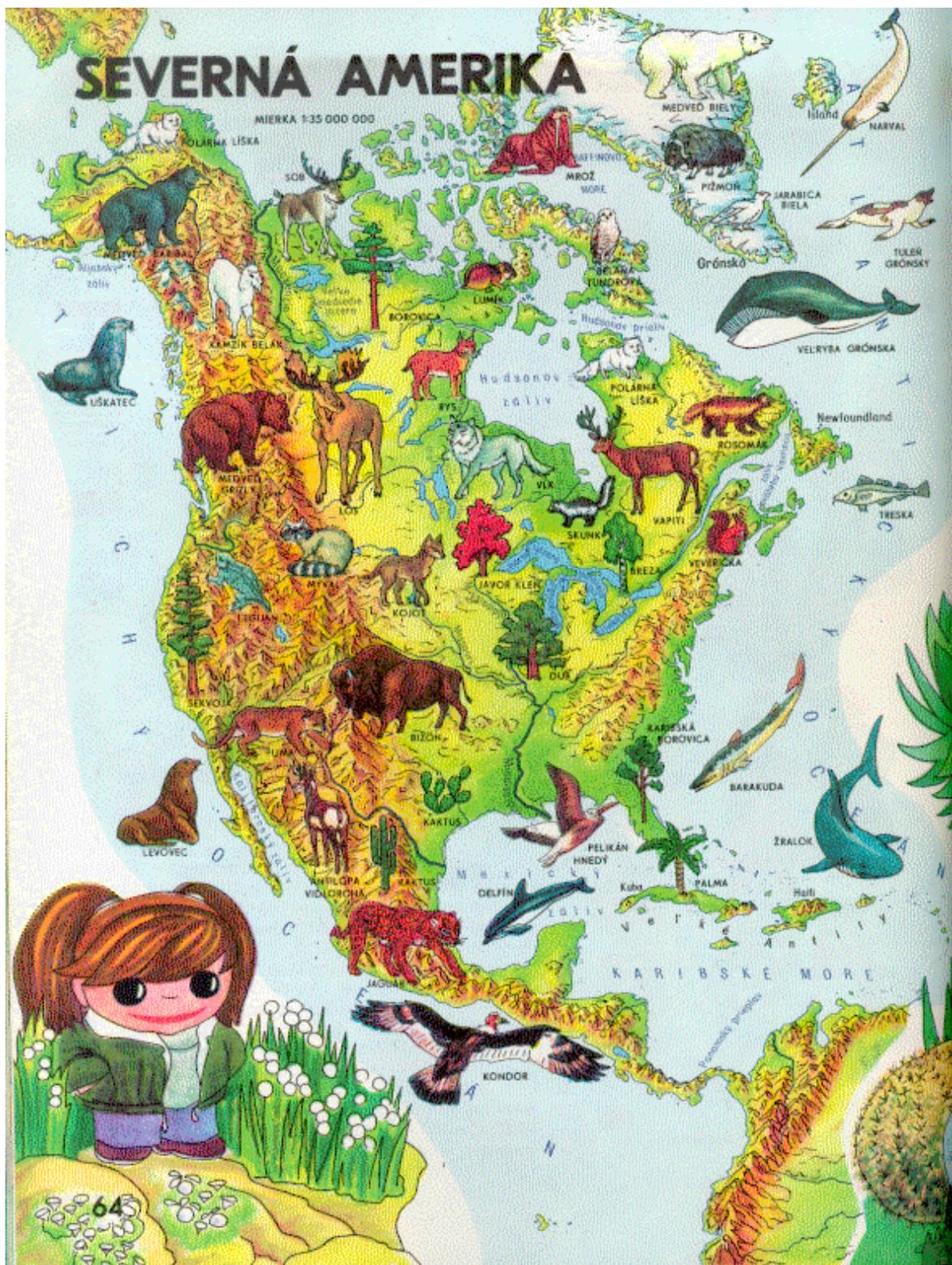
na překlad (jak by se mohlo z údajů v tiráži zdát), ale zejména na část uváděnou na s. 28-41 (Československo).

Seriózní tvořivou úpravou cizojazyčného originálu vytvořil náš vydavatel novou kvalitu a svébytný titul. Navíc za tak krátký čas, který se donedávna zdál v naší vydavatelské a zpracovatelské praxi nemožným, přičemž se podařilo nejen udržet – ale podle našeho názoru – i zkvalitnit obsah tohoto pěkného a potřebného titulu.

Je třeba si přát, aby nedošlo pouze k realizaci vydání, ale aby si tento atlas (první svého druhu v ČSSR) našel opodstatněné a zasloužené místo v didaktickém i pedagogickém procese [9].

Nejprve k uvedeným doporučením. Lze s nimi celkově souhlasit, až na některé výjimky. Názvy malých států Evropy uvedených jen čísly na s. 50 jsou, takže je autor této recenze zřejmě přehlédl. Umístění názvu Indonésie na mapu Austrálie a Oceánie je diskutabilní, protože administrativně spadá pod Asii, a také v ostatních mapách nejsou uváděny názvy států ležících mimo zobrazený kontinent nebo území. Legenda na s. 24-25 logicky patří dohromady a vysvětluje obě dvě mapy, které vytvářejí přirozený celek. K problematice označení křoví dodám jen toto, že na uvedeném obrázku se značka pro křoví skutečně vyskytuje, ale bylo by vhodné ji vysvětlit asi v jiné souvislosti, např. spolu s lesem nebo osamělým stromem.

Připojím ještě několik vlastních připomínek. Text na str. 8,10,11 a 12 by neměl být zčásti překrýván barvou, působí to totiž velmi rušivě a nečitelně. Totéž se týká i několika dalších stran. Bylo by vhodné, když už musí být text v obrázku, aby byl umístěn alespoň do jednobarevné plochy. V textu na str. 32-33 je uvedeno několik živočichů, jenž v mapě nebo na obrázku chybí, např. jezevec, srnec, a kteří jsou v přírodě hojně rozšířeni. Pozitivně hodnotím doprovodné obrázky zobrazující národní kroj (oděv) jednotlivých států. Všechny mapy, až na mapu průmyslu a zemědělství, působí jasným a srozumitelným dojmem, takže by neměly dětskému čtenáři působit potíže. Myslím, že tato publikace je vhodná pro děti mladšího školního věku jako doplňková učební pomůcka.

Obr. č. 5.3: Zvířata severní Ameriky (Svet a člověk)

5.3.3 Velký atlas kačera Donaldda

Ivana Megerová, 1. vydání Egmont ČR, spol. s r. o., Praha 1998, česká mutace italského originálu z nakladatelství The Walt Disney Company SpA, Itálie, formát 26,6 x 36,7 cm, barevné ilustrace, 63 stran.

Hodnocený atlas je další z řady dětských obrázkových atlasů. Atlas je koncipován jako ilustrovaná kniha, kde mapy jednotlivých území doprovází text, tabulky a veselé obrázky s kačery (známými z oblíbeného animovaného seriálu), které se vztahují na uváděnou problematiku.

Celý atlas je rozčleněn do třiceti kapitol, které zabírají většinou jednu dvojstranu, v několika málo případech jednu stránku. Na závěr je na dvou stránkách uveden rejstřík zeměpisných jmen.

V první až třetí kapitole se děti hravou a snadno srozumitelnou formou seznámí se základy orientace na mapě, světovými stranami, kompasem, legendou, barevnou hypsometrií, zeměpisnou sítí, atlasem, mapou, pohyby Země. Je zde sice uvedena orientace podle Polárky, ale není popsán způsob, jak se určí, např. obrázek hvězdné oblohy s vyznačeným Velkým vozem a vzdáleností k Polárce. Pro vyjádření výškopisu je použita upravená Sydowova barevná stupnice podle zásady „čím výše, tím světleji“, celkem je použito šest barevných stupňů a to v rozmezí méně než 0 (proláklna) tmavě zelená, 0-200 světle zelená, 200-1000 světle žlutá, 1000-2000 světle hnědozelená, 2000-5000 světle béžová, nad 5000 bílá. Modrá je už tradičně vyhrazena pro vodstvo s tím, že pobřežní vody jsou vyjádřeny tmavě modrým stínováním a směrem do větší hloubky postupně blednou.

Na všech mapách je zakreslena zeměpisná síť, její hustota se však mění s každou mapou a chybí popis u rovnoběžek, zda se jedná o severní či jižní šířku, což u poledníků uváděno je. Navíc u území, která se nevejdou na celkovou mapu a jsou zobrazena zvlášť, často chybí jedna nebo dokonce obě zeměpisné souřadnice (viz Azory na s. 14, Island na s. 20, ostrovy v Karibském moři s. 43, Aleuty na s. 44, Velikonoční ostrov s. 50, Nový Zéland s. 58). U zobrazení Jižních Shetland a Orknejí je nesprávný údaj o zeměpisné délce – jedná se o 50° západní zeměpisné délky a ne východní, jak je mylně uvedeno.

Měřítko jsou různorodá a přizpůsobují se velikosti zobrazovaného území. Mají jednoduchou grafickou formu doplněnou údajem, kolik znamená 1 cm na mapě ve skutečnosti. Zde by neškodila větší grafická přesnost uváděného měřítka, neboť se uvedené dva údaje od sebe o dva až čtyři milimetry liší.

Na mapách jsou znázorněny hory, řeky, jezera, sídla s odlišením hlavních měst, státní hranice, oceány a moře, lesy, pouště. Polohopis je zobrazen tzv. ostrovní metodou, což znamená, že ostatní jevy, nezasahující do zmíněného regionu, jsou barevně (šedě) potlačeny. Má to své výhody i nevýhody. Čtenář má dobrý přehled o zobrazeném území, ale ztrácí možnost souvislostí (např. useknuté řeky).

Po úvodních seznamujících kapitolách následuje dvojstránka nazvaná „Světové rekordy“. Obsahuje administrativní, velice podrobnou mapu celého světa spolu s uvedením světových „nej“ (nejbohatší a nejchudší země, největší a nejmenší země, nejvíce a nejméně osídlená země, nejteplejší, nejchladnější, nejsušší, nejvlhčí, nejvyšší a nejnižší místo na světě).

Potom už jdou za sebou světadíly, které jsou rozděleny ještě na jednotlivé regiony. Úvodní dvojstrana patří celkové mapě světadílu, stručnému zeměpisnému přehledu s uvedením rozlohy, nejvyšší a nejnižší nadmořské výšky, délkou pobřeží, počtu a hustoty obyvatel, světových rekordů. Pomocí poměrově rozlišených obrázků je nejdelší řeka, největší hora, vodopád a jezero srovnáno s obdobnými „nej“ ve světě. O některých státech jsou vloženy krátké zajímavosti a na závěr je tabulka s hospodářstvím. Kapitola je doprovázena ilustracemi kačerů, které humorně nastiňují uvedenou tematiku.

Jednotlivé regiony mají obdobný charakter, navíc jsou doplněny tabulkou států s vyobrazením vlajky, uvedením počtu obyvatel, rozlohy a hlavního města. Možná by nebylo na škodu uvést nějakou zajímavost o každém státě a nejenom o nejvýznamnějších z nich.

Překladatel by se měl zamyslet nad aktualizací díla, protože v roce 1998 Společenství nezávislých států už neexistovalo. S tím souvisí i zařazení jednoznačně evropských států Moldavska, Ukrajiny a Běloruska na mapu Asie. Dále by bylo vhodné do výčtu amerických států zařadit i Aljašku a Havaj, přestože regionálně patří k jiným územím.

Co se týče popisu, tak jsou použity převážně vžitá česká exonyma pro lepší pochopení a zjednodušení obsahu mapy tak, aby vyhovovala dětskému čtenáři. Celkem důsledně jsou překládány obecné zeměpisné názvy jako jezero, řeka, průliv atd.

Rejstřík zeměpisných názvů se vztahuje pouze k textu. Je řazen abecedně, bez výslovnosti, v závorce je uvedeno i bližší označení názvu jako např. ostrov, stát, apod. Číslo na konci označuje stranu, na které je možno název najít. Také zde však chybí rejstřík jmen vztahujících se k vyobrazeným mapám, což trochu znehodnocuje jinak celkem zdařilé dílo. Atlas je vytištěn na kvalitním papíře, který je tvrdší než obvykle. Grafické zpracování bylo provedeno na vysoké úrovni, texty jsou psány jasně a srozumitelně. Pevná vazba atlasu je omyvatelná a velice pěkně výtvarně řešena. Pro děti do 10 let je to vhodná publikace, kde se přirozenou formou seznámí s obecným zeměpisem jak celého světa, tak i jednotlivých územních celků.

V první kapitole se děti seznámí s legendou mapy, tvorbou map, základními fakty o planetě Zemi a s nejvyššími vrcholy, řekami, jezery, ostrovy, vodopády a oceány.

Pak následuje kapitola o obecném zeměpise celého světa, rozdělená po jednotlivých územních celcích, kterým je věnována vždy celá dvojstrana (s výjimkou USA, které zabírají šest stran). V úvodu je zobrazena politicko-administrativní mapa a na další dvojstraně fyzická mapa s reliéfem doplněná o tabulky s popisem jednotlivých světadílů. Každá další část pak obsahuje celkovou mapu území, vlajky všech zemí, které se na území vyskytují, stručnou zeměpisnou, hospodářskou a politickou charakteristiku, doprovodné fotografie s vyobrazením zajímavostí a obvykle je ještě uvedeno a vyobrazeno národní jídlo, zástupce obyvatelstva, flóry nebo fauny. Hlavní mapu doplňuje malá zeměkoule, kde je červenou barvou vyznačeno umístění dané lokality. Dále je uvedeno grafické měřítko v kilometrech a mílích a orientace k severu (Obr. č. 5.5).

Poslední kapitola obsahuje statistické údaje. Formou přehledných tabulek řazených po jednotlivých světadílech podává informace o všech státech, jejich rozloze, počtu obyvatel, hlavním městě, úředním jazyce, měně a hospodářství.

Na závěrečných osmi stranách je uveden rejstřík, který obsahuje všechny zeměpisné a etnografické názvy vyskytující se v textu, mapách a doprovodném textu k obrázkům. Názvy jsou buď vžitě české nebo anglické, v menší míře v původním jazyce bez uvedení výslovnosti, jejich výskyt označuje pouze číslo stránky.

Ačkoliv je na zadní vazbě hlášáno, že publikace obsahuje více než 30 skvělých, aktuálních, počítačem vytvořených map, vyskytuje se zde řada závažných nedostatků.

Předně ke grafickému znázornění:

- na mapě není vyřešeno krytí hranic a řek, které jimi prochází – dochází ke snížení vypovídací schopnosti o průběhu jednotlivých řek, protože není patrné, která část hranice je totožná s řekou,
- kresba vodstva je leckde rozpitá a řeky končí na hranicích, ačkoliv jezera jsou zobrazena celá,
- legenda neobsahuje vysvětlení pro symbol hvězdičky (vyskytuje se na s. 14-15, 16-17, 70-71), patrně se jedná o hlavní města jednotlivých států v rámci federace,
- zcela nevyhovující je popis na mapách, v mnoha případech je nepřesně umístěn a někde chybí úplně (viz pohoří Alpy s. 37, řeka Pád s. 45, autonomní území Palestiny s. 52, pohoří Kordillery s. 16-17, pohoří Altaj, Jablonnovy chřebet s. 51),
- další nepřesnosti se vyskytují u uvádění hlavních měst: např. u Lichtenštejnska s. 41 chybí jak značka tak název, u Afganistánu a Pákistánu s. 55 vypadl název, v mapě na s. 61 a 63 je nesprávně uvedena značka ostatních měst pro hlavní města Bandar Seri Begawan, Phnomphen a Džibuti,
- značka pro horu Mont Everest by měla být umístěna na hranici a ne jednou na území Číny s. 56, podruhé na území Nepálu s. 55,

- rovněž město Káhira (s. 63) by se mělo vyskytovat na pravém a ne na levém břehu řeky Nil,
- do území Západní Sahary by neškodilo zakreslit alespoň jedno město,
- některé ostrovy (s. 74-75) jsou téměř neviditelné a chybí mezi nimi hranice, tentýž problém (nepřítomnost hranic) se týká také mapy polárních krajů na s. 77,
- ostrovy Galapágy patří k Chile, a tak by nebylo na závalu, kdy by byly uvedeny právě s tímto státem na společné mapě,
- na s. 76 by bylo vhodné natočit zeměkouli tak, aby byla vidět celá Antarktida,
- na s. 63 je uvedena vlajka Kapverd, ale tyto ostrovy nejsou zakresleny na mapě, na s. 68 vyvstává opačný problém – Komory jsou sice na mapě, ale chybí vyobrazení vlajky,
- obsahové nedostatky vykazuje i administrativní mapa na s. 10-11, ve které nejsou popsány malé státy Evropy San Marino a Vatikán, přestože se v dalších kapitolách vyskytují,
- diskutabilní je i kresba Antarktidy (s. 12-13) mimo mapový rám tzv. „na spadnutí“, mimochodem není zde uvedena tabulka s obecným popisem tohoto kontinentu, jak je tomu u ostatních světadílů (Obr. č. 5.6),
- na s. 18 a 30 chybí měřítko ke zobrazeným mapám,
- pro popis Východní Malajsie je použita špatná výška písma, svádí to pak k dojmu, že se jedná o samostatný stát, ačkoliv tomu tak není.

V textové části se vyskytuje podstatně méně nepřesností:

- na s. 34 se objevuje název Nizo-zemsko, má být Nizozemsko,
- text vlevo nahoře a úplně vpravo k obrázkům na s. 53 má být logicky přehozen,
- na s. 84 je o jeden řádek nahoru posunut text banány, ryby,

Po grafické stránce je publikace na velmi vysoké úrovni. Pevná, zdařile výtvarně provedená vazba jen podtrhuje celkový příznivý dojem. Pokud si autor, popřípadě český nakladatel dá práci a odstraní hlavně hrubé nedostatky v umístění a volbě popisu map, může se tento titul zanedlouho objevit jako vyučovací pomůcka ve školních lavicích nižšího stupně základních škol.

Obr. č. 5.5: Jižní Afrika (Atlas světa, P. Steele)

Obr. č. 5.6: Výřez z mapy reliéfu (Atlas světa, P. Steele)

5.3.5 Atlas – Dnešní svět

J. Tomeš – H. Chmelířová – R. Kopačka – R. Jelínek, 1.vydání Terra, Praha 1993, 69 kartogramů, 12 anamorfních map, 17 grafů, 56 stran.

Nejprve zde uvedu komentář samotného autora a pak již uveřejněnou recenzi z odborného časopisu GaKO.

Tematický atlas Dnešní svět je zcela nový titul tohoto typu v historii naší poválečné kartografické tvorby. Je tomu tak i proto, že oblast tematických atlasů byla geografie i kartografie neprávem zanedbávána. Již dlouhá léta zaplňují tuto mezeru poměrně kvalitní a obsažné školní atlasy světa, ale ty jsou zpracovány ve stále stejném tradičním pojetí a jejich obsah je jen nepatrně pozměňován a obohacován. Atlas Dnešní svět se pokouší tento nedostatek naší atlasové produkce alespoň částečně napravit. Předpokládáme, že uplatnění nalezne atlas hlavně na gymnáziích, případně dalších typech středních škol (na obchodních akademiích apod.), kde může vhodně doplňovat novou řadu učebnic zeměpisu a nové vydání Školního atlasu světa. Nepostradatelnou pomůckou by měl být pro všechny studenty geografie na vysokých školách, a zejména pak při vzdělávání budoucích učitelů zeměpisu.

Hlavními záměry autorů díla je :

- poskytnout aktuální a názorový přehled o stavu světa v období velkých změn na přelomu 80. a 90. let; zvýšenou pozornost věnovat politickému vývoji světa, vojensko-politickým otázkám, ekonomické úrovni zemí a jiným oblastem, které naše kartografická tvorba doposud víceméně opomíjela;
- s využitím čtených anamorfních map a dílčích grafických prostředků vyjádřit reálnou velikost jednotlivých zemí, jejich skutečný význam, postavení ve světovém žebříčku, porovnat jejich nejdůležitější ekonomické, vojenské, populační a jiné ukazatele.

Určitá nevyváženost obsahu atlasu je do značné míry záměrná. Velký prostor byl logicky věnován zmíněným politickým a vojenským charakteristikám jednotlivých zemí. Významnou část zaujmají mapy týkající se populačního vývoje, který představuje stále větší problém lidstva. Naopak velmi málo místa bylo vyhrazeno průmyslu, s výjimkou energetiky a zemědělství, neboť tyto oblasti jsou podrobně zpracovány, i když převážně tradiční formou, ve Školním atlase světa. Limitujícím faktorem při tvorbě map je nedostatek srovnatelných dat pro potřebný počet zemí. Zároveň však tyto skutečnosti naznačují, že obsah atlasu – v případě dalších aktualizovaných vydání – může být variabilní a zdůrazňovat vždy jinou oblast geografického zájmu a reagovat tak na vývoj ve světě.

Pro zpracování map a grafů bylo využito prakticky všech dostupných renomovaných statistických a informačních zdrojů a publikací encyklopedického charakteru, včetně statistických ročenek jednotlivých států. Většina použitých dat se vztahuje k rokům 1990 a 1991, ale i 1992. Data týkající se zejména obyvatelstva představují vesměs průměr za období 1989-1991, resp. 1986-1991. Výjimečně, v případě některých rozvojových zemí, jsou použita starší data. U některých

zemí byly vzhledem k nedostupnosti oficiálních údajů použity vlastní výpočty a odhady. Vzhledem k „hrubosti“ použitého kartografického vyjádření je případné zkreslení zanedbatelné (úvodní slovo J. Tomeš [43]).

Soukromé nakladatelství TERRA PRAHA uvedlo na trh publikaci „Atlas – Dnešní svět“. Obsah atlasu je rozdělen do pěti kapitol, znázorňujících:

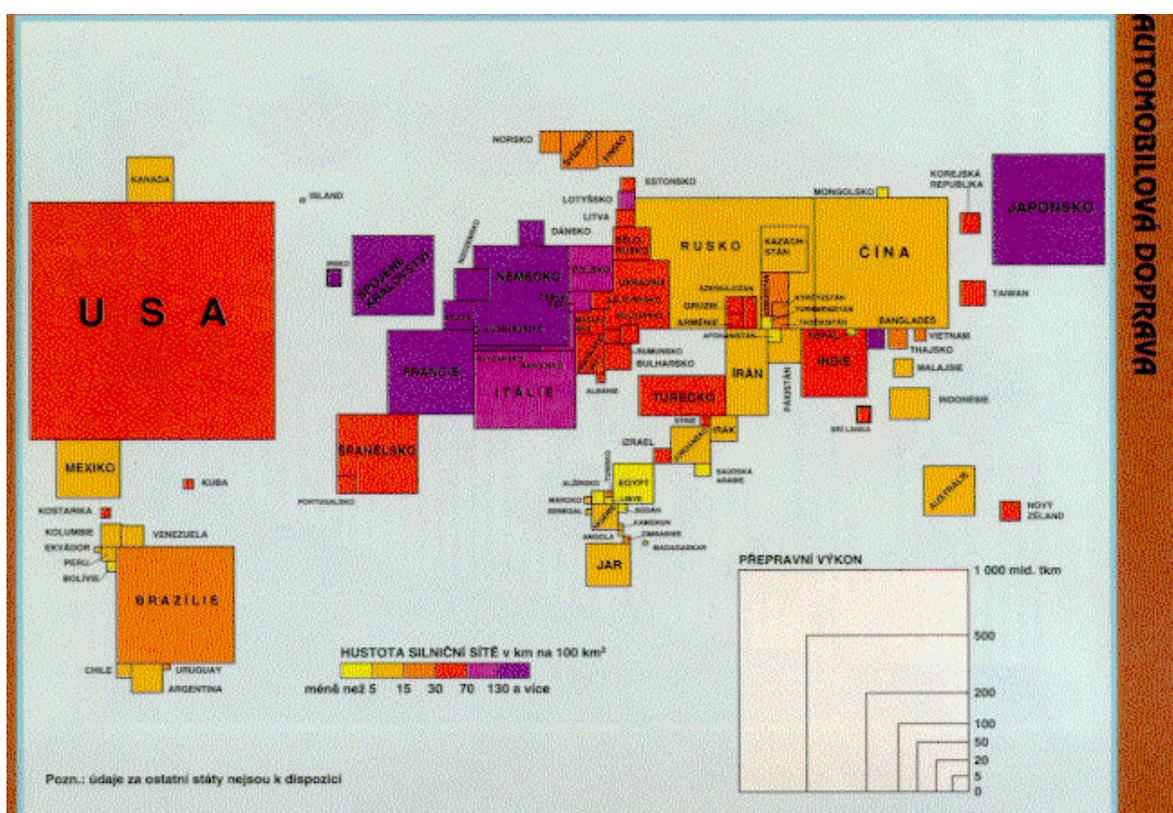
- politickou situaci (přehled států a závislých území, formy státní moci – politické rozdělení, struktura politických sil ve světě a v Evropě, federativní státy, mezinárodní integrace),
- ozbrojené síly a konflikty (zde by byl spíše vhodnější název „vojensko-politická situace“); formou kartogramů a anamorfních map je zde vyjádřena vojenská síla (velikost armád), výdaje na zbrojení (v podílu zbrojních výdajů na hrubém domácím produktu), stav vojenské výzbroje ve světě a v Evropě, ozbrojené konflikty a ohniska napětí a jaderné vyzbrojování; součástí této kapitoly je mapa světa nazvaná „Nacionalismus a separatismus“, která se poněkud vymyká základní tematice této kapitoly a odráží někdy subjektivní názory autorů, např. při hodnocení významnosti etnických a náboženských konfliktů a projevů autonomismu,
- obyvatelstvo, v níž formou anamorfních map, kartogramů a grafů jsou zobrazeny základní demografické údaje (přírůstky obyvatelstva, hustota zalidnění, populační vývoj, věkové složení, úmrtnost, podíly městského obyvatelstva, jazykové skupiny, náboženství a vzdělání obyvatelstva, rozdělení příjmů a hranice chudoby),
- hospodářství; tato část atlasu je nejrozsáhlejší – formou anamorfních map, kartogramů, a diagramů jsou znázorněny údaje o hrubém národním důchodu, těžbě, produkci hlavních průmyslových odvětví, energetice, údaje o dopravě, vývozu a dovozu, o cestovním ruchu a o zaměstnanosti a výživě obyvatelstva,
- životní podmínky a zdraví obyvatelstva a životní prostředí; tato tematika zahrnuje rozšíření AIDS (zde mohla být použita jednotná stupnice výskytu na 100 000 obyvatel v členění <0,1, 0,1 – 1, atd.), zdravotnictví, vodní hospodářství, znečištění životního prostředí emisemi a chráněná území; na konci kapitoly je zařazen graf „Ukazatel sociálně-ekonomického rozvoje“, který by spíše patřil na závěr kapitoly o hospodářství.

Poněkud nezvykle zde působí podání mapy světa (např. na str. 4), kde by mapa měla být opatřena alespoň zde zeměpisnou sítí. Rovněž na následujících mapách světa mohlo být upraveno měřítko tak, aby umístění Nového Zélandu bylo polohově správné. Vhodné by rovněž bylo, aby v atlasu použitá měřítko představovala celé násobky základního měřítka; u map na formátu A5 však měřítko z této řady vybočuje. Kartolitografické zpracování atlasu je provedeno kvalitně, i když i zde se vyskytují drobnější chyby. Tak např. na mapce Evropy (str. 7) chybí v plošce Maroka síť v purpuru (srovnej se str. 6), na str. 17 u mapy č. 1 je vytrhaná plocha a síť v purpuru v prostoru

Jižní Ameriky apod. Jednotlivé kapitoly jsou v atlasu odlišeny barevným lemováním stránek; tato zásada je však porušena u str. 4, kde lemovka měla být tištěna v purpuru, str. 27, kde lemovka by měla být v barvě žluté; lemovka u str. 53 je vytištěna omylem ve 100% azuru (měla být v rastru).

Tisk atlasu v Polygrafii, a. s., vykazuje u některých stran nepřesnosti v lícování barev (např. str.6, 7, 18, 21, 24 apod.). Atlas má atraktivní obálku, zvolená vazba plně vyhovuje účelu atlasu. Celkově je atlas zpracován velmi dobře. Je významným obohacením kartografické produkce, podávajícím originálním a názorným způsobem obraz současného světa [26].

S oběma hodnoceními nelze nic jiného než souhlasit. Snad jen ke zpestření by pomohlo lepší grafické řešení jednotlivých názvů map. Doufejme, že autoři dodrží své slovo z úvodu a budou pokračovat v nastoupeném trendu zachycování současných událostí a skutečností. Jako ukázkou zde uvádím jednu z anamorfních map (Obr. č. 5.7).

Obr. č. 5.7: Anamorfní mapa automobilové dopravy (Atlas-Dnešní svět, 1993, J. Tomeš)

5.3.6 Atlas – Dnešní svět

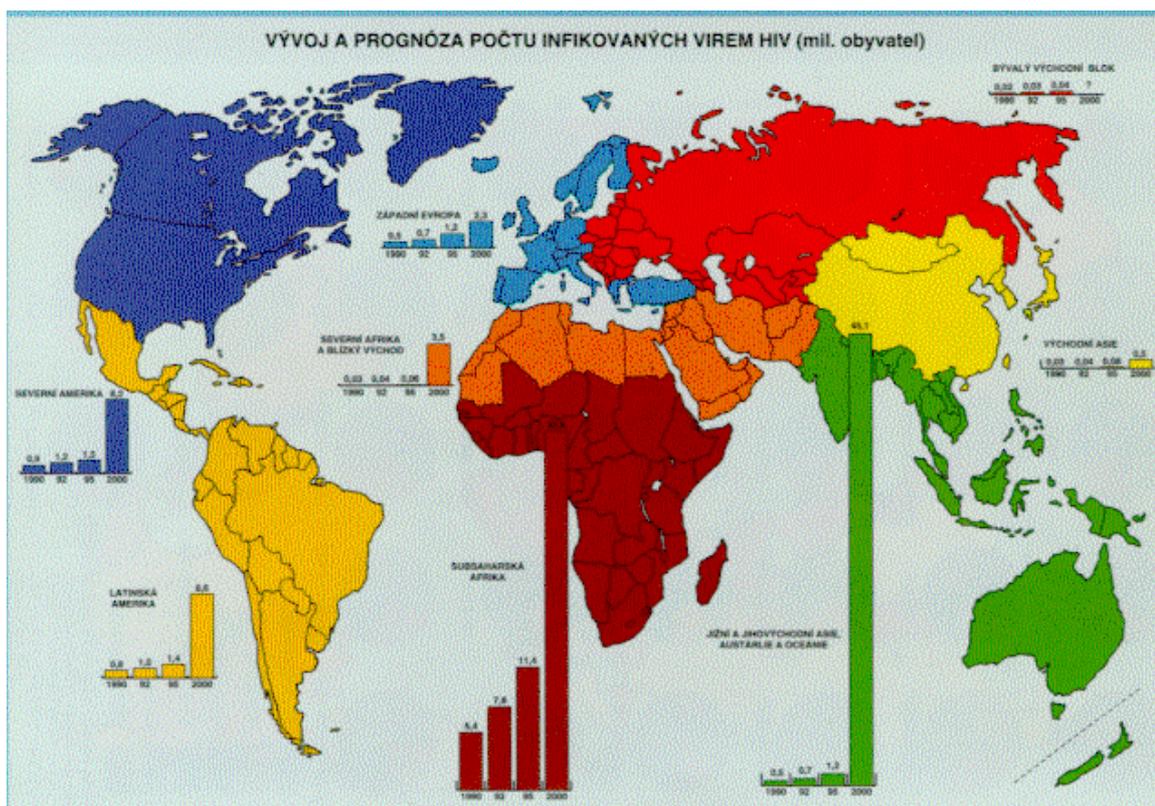
J. Tomeš – H. Chmelířová – R. Kopačka – R. Jelínek, 2. aktualizované vydání Terra, Praha 1994, 69 kartogramů, 12 anamorfních map, 17 grafů, 58 stran.

Ve velmi krátké době jednoho roku znovu vyšel tematický atlas Dnešní svět. Autoři dodrželi své slovo a v rámci druhého vydání byla část map aktualizována, byly zohledněny některé připomínky uživatelů a byly odstraněny nedostatky vzniklé při prvním vydání.

Zaměřím se teď pouze na provedené změny, celkové hodnocení díla bylo provedeno při prvním vydání.

- úvodní mapa se přesunula na konec s tím, že autoři ponechali stejnou barevnou lemovku, jež byla připomínkována minule,
- mapy na str. 4-6 byly aktualizovány dle současného politického stavu,
- na str. 7 bylo použito hrubšího šrafování, značně se tím zlepšila čitelnost mapy, navíc bylo i pozměněno grafické řešení příslušnosti k sedmi nejvyspělejším státům světa tzv. G7,
- nově byla na str. 16 zařazena anamorfní mapa „Ekonomicky aktivní obyvatelstvo“
- na str. 22 došlo ke změně měřítka, kresba je posunuta a sražena na úkor zachování poměrů vzdáleností, úplně zde vypadlo zobrazení Nového Zélandu (mapa z prvního vydání je celkově úplnější, i když na horší grafické úrovni),
- graf indexu etnické homogenity na str. 24 se barevně rozlišil a byl doplněn o vysvětlení, co vlastně znamená (což považuji to za důležitou informaci),
- na str. 37 a 41 byly přepracovány a doplněny grafy průmyslu a zemědělství – produkce vybraných komodit
- zároveň se změnila titulní obálka (minulá byla o trochu zdařilejší) a vazba ze sešitové na termovazbu při zachování stejného formátu (nejeví se mi moc vhodná – dochází k vypadávání listů).

Celková úroveň se oproti minulému vydání zlepšila. Došlo k lepšímu barevnému sladění výběrem a kombinací vhodnějších barev a sítí, téměř všude se podařilo odstranit chybný soutisk a došlo i k úpravě některých nápisů. Jako další příklad toho, že atlas sleduje aktuální lidské problémy, uvádím mapu růstu infekce HIV (Obr. č. 5.8).

Obr. č. 5.8: Růst infekce HIV (Atlas-Dnešní svět, 1994, J. Tomeš)

5.3.7 Školní atlas – Dnešní svět

J. Tomeš – R. Jelínek – kol., 1. vydání Terra, Praha 1996, grafy, kartogramy, anamorfní mapy, ilustrace, fotografie, 94 stran.

Tematický školní atlas Dnešní svět představuje v rámci učebnic a atlasů, využívaných při výuce zeměpisu na školách, nejen novinku, ale zejména významné obohacení. V podmínkách stále rychleji se měnícího a více propojeného světa se zvyšují nároky na přísun nových informací a jejich zpracování, stejně jako potřeba nového pohledu na svět a dění kolem nás. Právě na tyto skutečnosti atlas Dnešní svět přednostně reaguje a vychází novým požadavkům vstříc.

Zatímco tradiční atlasy a mapy poskytují nenahraditelnou informaci o tom, kde co leží (polohopisné nebo topografické údaje), atlas Dnešní svět nabízí zejména údaje na bázi srovnání jednotlivých států a jejich seskupení, tedy informace typu, jak na tom ten který stát v řadě ohledů je.

Charakteristickým rysem a významným kladem atlasu je takřka „učebnicová provázanost“ různých témat, dokumentující, že skutečně vše souvisí se vším. K tomu účelu slouží systém odkazů, kterými jsou všechny tematické dvoustrany, resp. jejich úvodní texty, propojeny.

Pro snadnou orientaci a využití má atlas jednotnou koncepci na bázi dvoustran věnovaných jednotlivým tématům, která odpovídají struktuře školní výuky. Prakticky každá dvoustrana obsahuje:

- textovou část, která uvádí uživatele do konkrétní problematiky, v jejímž rámci jsou vysvětleny základní pojmy a souvislosti,
- hlavní mapu světa, která zobrazuje v názorné formě alespoň dva významné jevy či prvky konkrétní geografické sféry v určitých souvislostech a vztazích,
- vedlejší mapky a kartogramy světa, Evropy a výjimečně i jiných regionů, které hlavní mapu vhodně doplňují a příslušné téma dále rozvíjejí,
- grafy a tabulky obsahující srovnání světadílů, oblastí (makroregionů), a vybraných jednotlivých států, v jejichž rámci se objevuje množství světových „nej“.

Jednotlivé tematické okruhy jsou odděleny dvoustranou fotografií, která slouží nejen k ilustraci a dalšímu rozvedení témat, ale také k odlehčení informačně bohatého díla.

Přínos atlasu spočívá v názorném vyjádření stavu světa, založeném na srovnání všech zemí; ve snaze o vysvětlení souvislostí světového vývoje nejen ve smyslu regionálním, ale zejména věcném; v postizení aktuálního stavu světa v takové míře, jaká se v běžných atlasech nevyskytuje; ve zmapování oblastí života, které se v tradičních atlasech neobjevují, resp. byly v atlasech u nás vydávaných dosud opomíjeny.

Za klad lze také považovat používání vžitých českých názvů a v případě méně frekventovaných místních názvů jejich fonetický přepis.

Tematickým mapám předchází část týkající se vesmíru, zpracovaná méně tradičním způsobem. V duchu názvu a zaměření atlasu je poměrně malá pozornost věnována přírodním poměrům Země, neboť tyto se tolik nemění, a jsou proto také dobře zpracovány v řadě tradičních školních i jiných atlasů. Záměrně jsou mapy týkající se přírodních podmínek zjednodušeny tak, aby postihovaly nejvýznamnější prvky přírodní sféry, které zásadně ovlivňují život na Zemi. I tyto mapy obsahují některé méně tradiční informace a grafické doplňky.

Větší pozornost věnuje atlas obyvatelstvu, jehož vývoj představuje v řadě ohledů velký světový problém. Hlavní důraz klade atlas na zmapování oblasti hospodářství, jeho významu pro světový vývoj, kterému je také věnováno nejvíce map. Úplné novinky představují mapy dokumentující politické poměry ve světě, a méně obvyklé jsou i mapy znázorňující problematiku životních podmínek obyvatel, životního prostředí a třeba i cestovního ruchu.

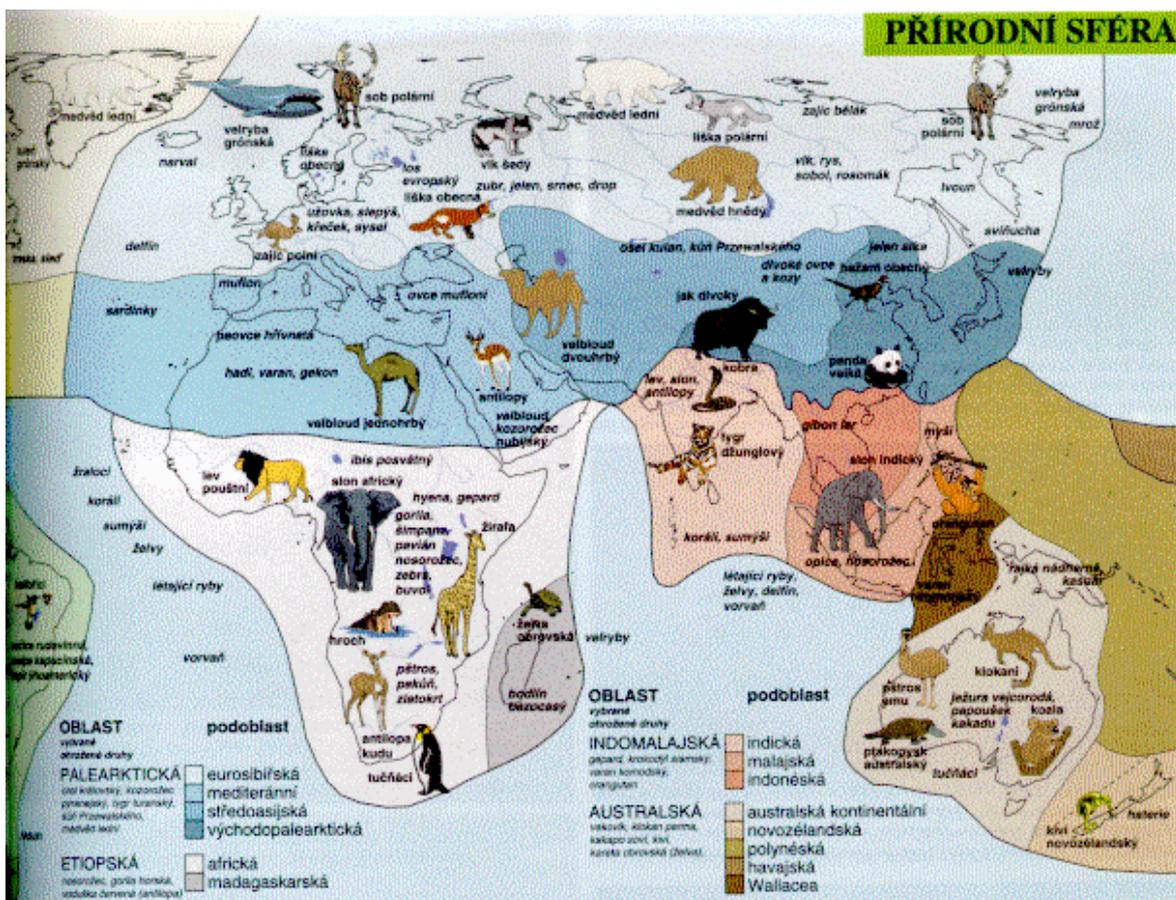
Cenné jsou závěrečné statistické tabulky, obsahující mimo jiné hodnocení vyspělosti a úrovně všech zemí a závislých území světa, stejně jako úplný přehled jejich vlajek, zobrazených ve správných proporcích (úvodní slovo J. Tomeš [45]).

Autor díla zde uvedl téměř vyčerpávající informaci o celkovém obsahu díla, takže připojím pár vlastních postřehů a připomínek k jednotlivým mapám:

- na str. 11 nesouhlasí očíslování obrázků a doprovodného textu,
- u kruhového grafu na str. 17 a 20 chybí vývodka k popisu,

- velmi pěkné a netradiční řešení mapy zoografického členění na str. 20-21 (Obr. č. 5.9), doprovodná mapka na str.20 by mohla zobrazovat poměry na celém světě a nejen v Severní Americe,
- na mapce hustoty zalidnění v západní Evropě by bylo vhodné použít poněkud méně sytou hnědou barvu – města jsou hůře čitelná,
- na str. 25 je klasická ukázka využití kombinovaného plošného a bodového grafu (rozložení obyvatelstva podle nadmořské výšky a vzdálenosti od pobřeží,
- podobnou kombinovanou metodou je řešena i hlavní mapa týkající se porodnosti a věkové skladby obyvatelstva na str. 29,
- jako vítané oživení a zpestření a zároveň i odlehčení jednotlivých grafů vidím uvádění doprovodných obrázků (viz str. 39, 43, 45, 50-51,52 ...),
- na mapě využití půdy na str. 41-42 je nevhodně zvolena barevná kombinace tečkové metody pro ornou půdu a pastviny,
- u kruhových grafů na str. 40 by se mohlo uvést procentuální zastoupení jednotlivých světadílů,
- celkem jasně a názorně je zpracována těžba nerostných surovin str. 46-47 (dobrá přehlednost i barevné rozlišení značek), na jednotlivé značky navazují stejně barevně rozlišené grafy těžby jednotlivých surovin (mohla by být uvedena stupnice), ale bylo by vhodné odlišit železnou rudu a chrom barevným ohraničením v duchu použitých značek, totéž platí i o manganu a niklu, olova a zinku; chybí uvedení zásoby uhlí pro JZ Asii,
- u grafu složení výroby elektřiny není uvedeno procentuální zastoupení jednotlivých neobnovitelných zdrojů energie v rozporu s následujícími grafy,
- na str. 59 je použita málo čitelná barva pro Prahu v cenové mapě dopravy,
- vtipnou legendou jsou vyznačeny růsty HNP u vybraných zemí světa (str. 84-85).

Celková úroveň tematického atlasu je ze všech hledisek velmi vysoká, autoři použily všechny dostupné metody kartografického znázornění množství společenských i přírodních jevů. V publikaci byly použity některé mapy z dřívějšího sešitového vydání atlasu Dnešní svět. Vazba je pevná – atlas je orientován na výšku formátu A4. Titul byl schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy k zařazení do seznamu učebnic pro základní školy a gymnázia.

Obr. č. 5.9: Zoogeografické členění (Školní atlas-Dnešní svět, J. Tomeš)

5.3.8 Školní zeměpisný atlas Československé socialistické republiky

Jindřich Svoboda, 2. vydání Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha 1962, mapy, texty, 52 stran.

Tento atlas (1. vydání) byl spolu s dalšími čtyřmi vydán v krátkém období šesti let v letech 1955-1960. Byl koncipován jako prozatímní vyučovací pomůcka do té doby, než bude zpracována JSŠKP (jednotná soustava školních kartografických pomůcek). Přestože měl dočasný charakter, byly použity metody a koncepce, které se pak objevily i v následujících vydáních v rámci JSŠKP. Tento atlas je vlastně zjednodušená obdoba národního atlasu uzpůsobená potřebám školy.

Obsah atlasu lze rozdělit do tří tematických skupin a to přírodní prostředí, hospodářství, obyvatelstvo.

Základní mapou první skupiny je horopisná a vodopisná mapa, doplněná třemi příčnými profily. Tento orografický a hydrografický obraz je doplněn samostatnou mapou povodí a rozvodí řek. Podnebí znázorňují mapy teplotních minim, maxim a ročních průměrů teplot vzduchu i srážek, doprovázené grafy podnebných poměrů vybraných míst ČSSR. Mezi další mapy první skupiny patří geologická stavba od prvohor až do čtvrtohor, mapa půdních typů a druhů. Fytogeografie je

zastoupena mapou květeny a lesů (znázorňující vegetační oblasti), mapou zvířeny, mapou délky vegetačního období a vegetačních stupňů v Tatrách (Obr. č. 5.10).

Základními mapami druhé skupiny jsou mapy zemědělství a průmyslu. Vždy jsou uvedeny komplexní mapy, které jsou nadále rozpracovány jako monotematické mapy jednotlivých komodit, druhů atd. Hospodářské poměry dokresluje mapa dopravy zahrnující autobusovou, železniční a leteckou dopravu. Nerostným surovinám je věnována samostatná dvojstrana.

Do třetí skupiny patří hlavní mapa administrativního rozdělení, dále pak mapy hustoty obyvatel, zaměstnanosti, porodnosti, úmrtnosti, přírůstku obyvatel, sídel, lázeňství.

Závěr tvoří komplexní obecně zeměpisná mapa českých krajů a Slovenska spolu s plány Prahy a Bratislavy.

Měřítková řada je volena následovně : závěrečné mapy mají měřítko 1 : 1 250 000, hlavní mapy 1 : 2 000 000, a doplňkové se pohybují v rozmezí od 1 : 3 mil do 1 : 6 mil.

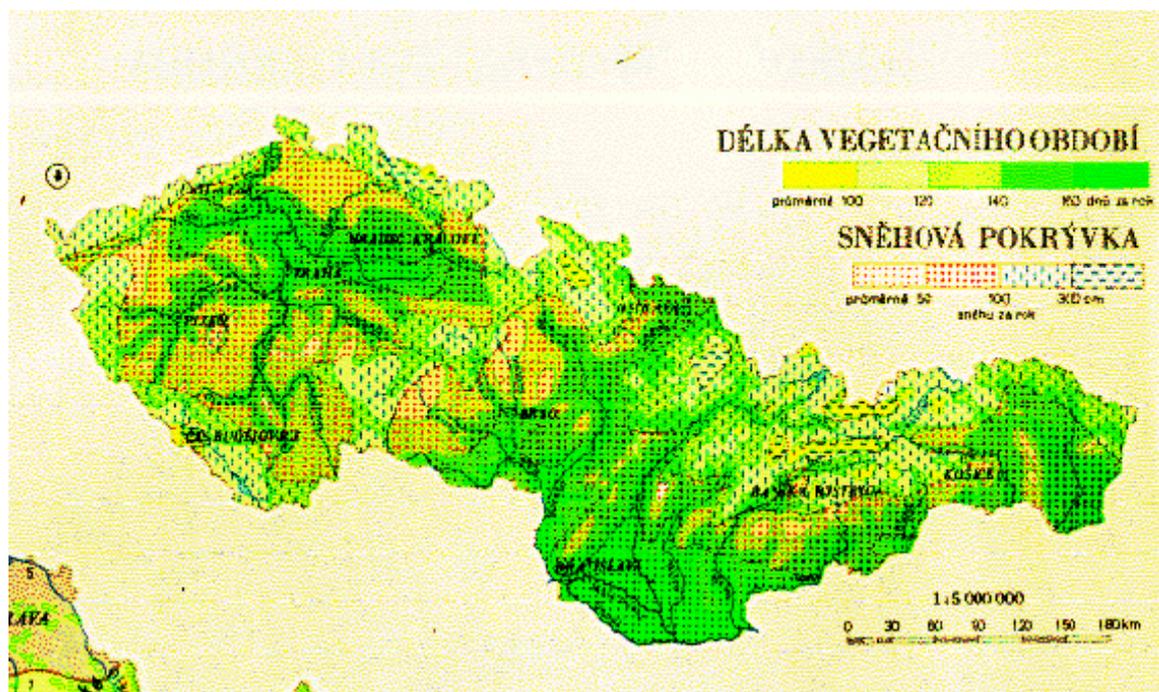
Mapovým podkladem je mapa republiky z velkého Atlasu Československé socialistické republiky v kuželovém plochojevném zobrazení.

Atlas je doplněn rejstříkem zeměpisných názvů a doplňujícími texty k jednotlivým mapám. Atlas má formát A4, plátěné deky a pevnou vazbu.

Vlastní připomínky a postřehy:

- na str. 1 je netradičně pojatá mapa s umístěním v Evropě, znázorňuje vzdálenosti Prahy k ostatním evropským metropolím, kresba je potlačena, chybí měřítko a zeměpisná síť,
- na str.3 jsou zajímavé příčné profily tří různých částí republiky, neškodilo by použít větší převýšení,
- na mapě zvířeny (str. 10) je nevhodně zvolena kombinace bodové a areálové metody pro rozšíření zvěře, bylo by vhodnější daný jev znázornit rastrem, aby mapa působila stejnorodě,
- na str. 14-15 by se lépe uplatnila obrázková symbolika než slovní popis na hlavní mapě,
- graf růstu jednotlivých druhů nákladní přepravy (str. 19) by potřeboval změnit měřítko, aby byl přehlednější a lépe vystihoval daný jev,
- na str. 21 je dohromady průmysl a nerostné suroviny, ačkoliv pro každý jev existuje samostatná mapa na předcházející a následující straně,
- polygrafický průmysl se nehodí mezi textilní a kožedělný (str.23), tematicky patří k papírenskému nebo mezi ostatní nerozlišené,
- totéž se dá říci o mapě lázní (str.28), vhodnější by bylo uvedení v oddíle hospodářství,
- nevyhovující rozložení doplňkových mapek a legendy na str. 32-33,
- za velmi přínosné a pozitivní považují doprovodné a vysvětlující texty k mapám uvedené v závěru publikace,
- rejstřík je na standardní úrovni, umístění je popsáno navíc číslem pole, u zeměpisných názvů je i bližší určení, zda se jedná o horu, řeku apod.

Tematicky je atlas uzavřeným celkem – splňuje dobře roli malého národního atlasu. S ohledem na krátkou dobu jeho přípravy je to zdařilé dílo, které se může plně využít při výuce zeměpisu.

Obr. č. 5.10: Délka vegetačního období (Školní zeměpisný atlas ČSSR, J. Svoboda)

5.3.9 Školní atlas ČSSR

Jindřich Svoboda, 7. vydání Kartografie, Praha 1981, 42 mapových stran, 16 stran rejstřík, 60 stran.

Tento atlas byl již zpracován v duchu všech zásad a postupů JSSKP s návazností na ostatní části této soustavy jako jsou nástěnné mapy, atlas světa. K výrazným změnám v obsahu nedošlo, nadále zůstává rozčleněn do tří, již dříve zmiňovaných, tematických celků. Od svého předchůdce se liší větší rozpracovaností, použitím jiných barev, leckde i různých znázorňovacích metod. Zaměřím se teď hlavně na uskutečněné změny a vzniklé nedostatky, případně klady této nové ediční řady.

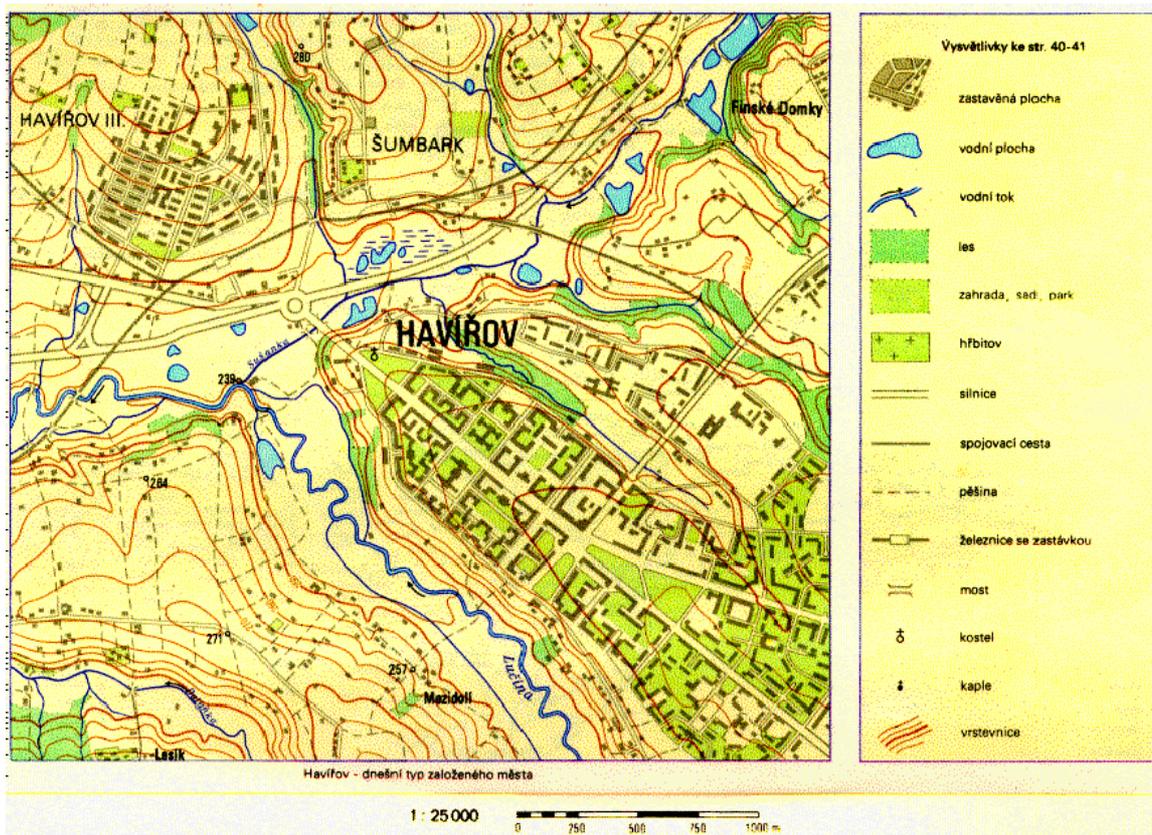
- předně byla upravena měřítková řada : komplexní mapy 1 : 1 mil., hlavní mapy 1 : 2 mil. (výjimečně 1 : 1,5 mil.), pro většinu ostatních 1 : 4 mil., ale vyskytnou se i mapy s měřítky 1 : 3; 1 : 4,5; 1 : 6 mil.,
- úvodní mapu nahradila obecně zeměpisná s uvedením legendy a zeměpisné sítě v měřítku 1 : 20 000 000,

- na str.5 došlo k rozšíření tematických map srážek,
- totéž na str.7, kde přibyly mapky jednotlivých geologických období,
- namísto hustoty vodních toků byla zařazena mapa Vodohospodářská díla (str. 9),
- mapu zvířeny nahradila chráněná přírodní území (str.11),
- přepracování a rozšíření tematiky obyvatelstva (navíc národnostní a věkové složení), vypuštěno lázeňství,
- nerostné suroviny sloučeny do jedné mapy, přepracovaný průmysl,
- nová komplexní mapa zemědělství, doplněny další tematické mapy zemědělských plodin,
- nově zařazena vodní doprava (str. 26),
- aktuální plány Prahy a Bratislavy (str.28-29),
- na závěr zařazeny zcela nové komplexní mapy hospodářství pro Českou a Slovenskou republiku, ukázky typů krajiny, vesnic, měst, tematické mapy školství, zdravotnictví a kultury.

Zjištěné závady:

- obecně zeměpisné mapy na str. 2-3, 30-33 jsou přeplněné popisem – špatná čitelnost a orientace,
- málo přehledné vyjádření národností, bylo by vhodnější použít výraznější barvy nebo rastry (str. 13),
- na mapě nerostných surovin by se mohly ropovody a plynovody spolu s elektrikou zařadit do společné mapy energetiky,
- v zemědělství jsou málo výrazné značky plodin (str. 22-23),
- v závěrečných komplexních hospodářských mapách je legenda rozdělena na 2 strany, i když se vztahuje k oběma listům, na škodu je i maximalistická zaplněnost obsahem.

Ke kladům bych zařadila celkové rozšíření tematických map, aktualizaci, doplnění zahraničních názvů do rejstříku a zařazení ukázek jednotlivých typů krajiny, měst, vesnic (Obr. č. 5.11).

Obr. č. 5.11: Ukázka typu měst (Atlas ČSSR, 1981, J. Svoboda)

5.3.10 Atlas ČSSR

Jindřich Svoboda, 2. vydání GKP, Praha 1984, 50 mapových stran, 12 stran rejstříku.

Tento atlas je nově přepracovaný a rozšířený o další tematické mapy. Obsah je již tradičně členěn do tří okruhů to jest přírodní poměry, obyvatelstvo a hospodářství. Formát zůstal zachován, změnila se grafická úprava pevné vazby.

Významné změny:

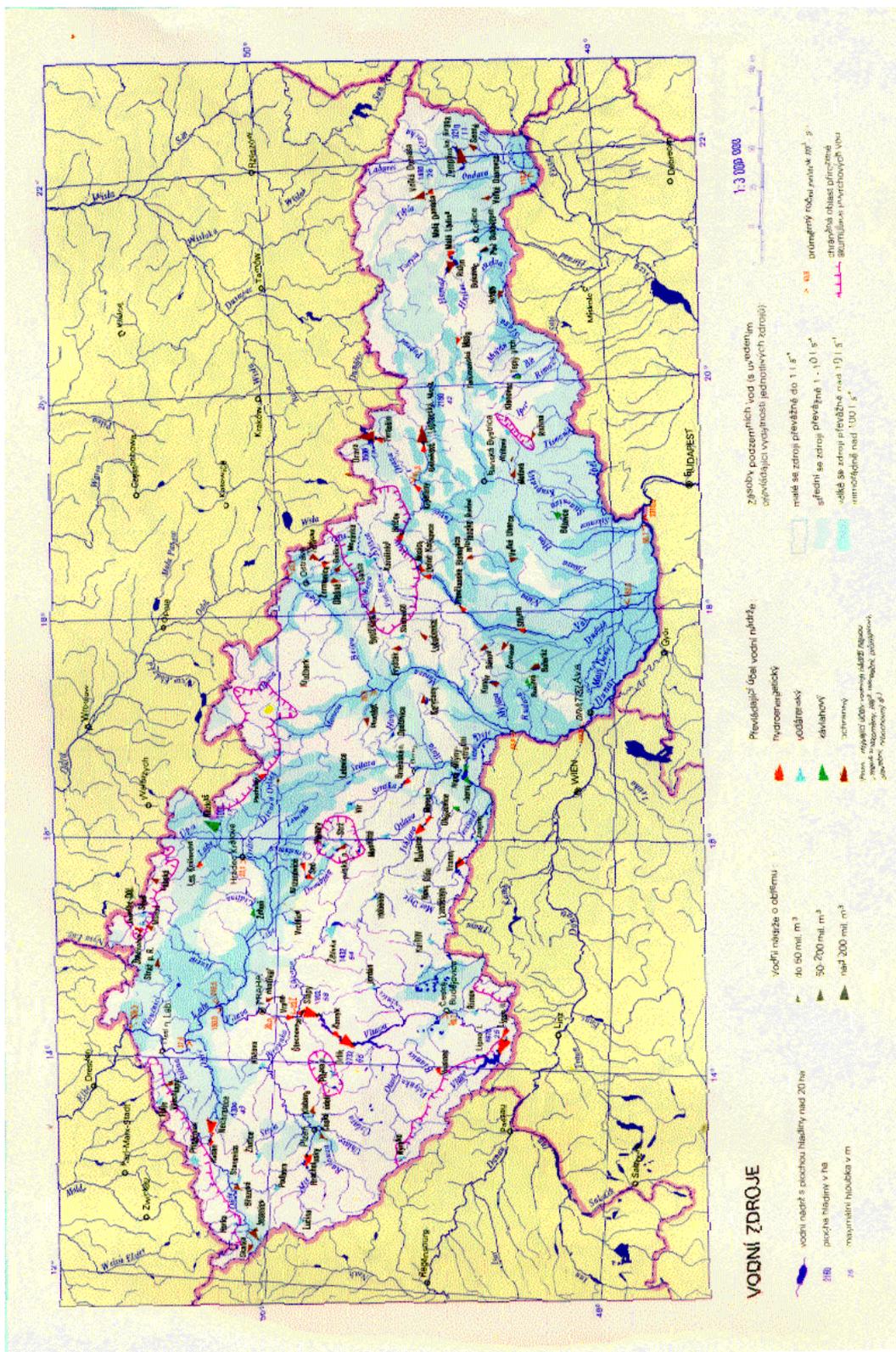
- na přední předsádce je zařazen družicový snímek ČSSR, politická mapa je přesunuta na zadní předsádku a doplněna názvy států a jejich hospodářskou orientací,
- na str. 6-7 je nově umístěna mapa podnebných oblastí s tabulkami teplotních charakteristik (v mapě je použit lokalizovaný směrový diagram pro četnost větrů),
- v geologické dvojstraně jsou vypuštěny doplňkové mapky jednotlivých geologických období (kromě pleistocénu), namísto nich je geologická stavba Evropy,
- na str. 11 je vynechána mapa Vodohospodářská díla, naopak na str.12 je zařazena tematika vodních zdrojů (Obr. č. 5.12), chráněným územím je věnována celá strana 13, přibily výřezy s Prahou a Bratislavou,

- str. 14 – místo složité mapy fytogeografického členění je vložena pro žáky mnohem srozumitelnější mapa vegetačních stupňů,
- na str. 17 se objevuje nová mapa životního prostředí, která se mi zdá zbytečně přehuštená, tematika lesů by se mohla vypustit – je uvedena v předchozí mapě, navíc lze těžko rozpoznat lesy jehličnaté a listnaté,
- v problematice obyvatelstva došlo ke zlepšení legendy u národnostních menšin, aktualizovala se mapa přirozeného přírůstku obyvatel, vypadla úmrtnost a porodnost,
- na str. 20 je místo správního členění zařazena mapa funkce měst s rozlišením hospodářské, administrativní funkce a vyznačením vysokých škol a divadel,
- v tematice nerostných surovin (str.22-23) přibyla mapa těžby uhlí, plyn a elektřina se sloučily – opět by zde neškodilo přidání ropovodů a plynovodů,
- na str. 28-32 jsou přepracovány mapy jednotlivých zemědělských komodit, vedle rastrové metody je použita ještě tečková, která se mi nejeví moc přehledná, zvláště když je použita pro tři druhy obilí,
- podrobněji je rozpracována tematika dopravy – nákladní železniční dopravě a silniční dopravě jsou věnovány samostatné hlavní mapy,
- na str. 36-39 jsou uvedeny aktuální plány Prahy a Bratislavy v měřítku 1 : 100 000 se zobrazením celého území,
- z konce atlasu jsou vypuštěny ukázky krajín, měst a obcí a jsou nahrazeny mapami RVHP, západní Evropy a světa s tematikou zahraničního obchodu (str. 48-49),
- na str. 50 se místo kulturních památek objevuje mapka cestovního ruchu.

Zjištěné nedostatky:

- myslím si, že není nutné uvádět v geologické stavbě (str. 8-9) nerostné suroviny, kterým je věnována samostatná mapa,
- barevná lemovka stran průmyslu by mohla být sytější, současné provedení znesnadňuje rozlišení čísla stránek,
- z rejstříku, oproti minulé edici, vymizely názvy zahraničních objektů, což je spíše ke škodě obsahu,
- označení jednotlivých stran barevnou lemovkou je jistě přínosem, ale mělo by se důsledněji používat, např. nerostné suroviny označit stejně jako průmysl, rozlišit tematiku zemědělství a průmyslu,
- logičtější by bylo zařazení tematiky zemědělství za přírodní poměry a dopravu za průmysl.

I přes uvedené nedostatky se obsahová náplň atlasu zlepšila, což by mělo vždy být cílem při nových vydáních.

Obr. č. 5.12: Vodní zdroje (Atlas ČSSR, 1985, J. Svoboda)

5.3.11 Česká republika (sešitové atlasy pro základní školy)

Hana Lebedová, 2. vydání Kartografie Praha, Praha 1995, formát A4, 28 stran.

Tento sešitový atlas byl vytvořen ve spolupráci s vydavatelstvím učebnic Fortuna tak, aby vyhovoval učebním osnovám zeměpisu pro základní školy.

Mapy jsou převzaty převážně ze staršího atlasu ČSFR a upraveny na území ČR, vzhledem k menšímu rozsahu byly některé vypuštěny a naopak některé nově zařazeny. Dá se říci, že původní členění na tři hlavní oblasti se nezměnilo. Atlas nadále zahrnuje tematiku přírodních poměrů, obyvatelstva a hospodářství. Měřítko se pohybuje od 1 : 1,5 mil. u fyzickogeografických map až po 1 : 4 mil. (výjimečně 1 : 6 mil.) u vedlejších tematických map. Hlavní mapy jednotlivých témat jsou v měřítku 1 : 2 mil.

Mapy na str. 3-12 jsou postupně věnovány problematice polohy ČR v Evropě, geomorfologické stavbě, geologii, podnebí, vodstvu, půdě, životnímu prostředí. Tematika obyvatelstva zaujímá 5 stran, a to v pořadí tabulka administrativního členění s výčtem po okresech, administrativní mapa, národnostní složení, hustota zalidnění. Tematika hospodářství je rozdělena na průmysl, zemědělství a dopravu. Celkový počet stran pak doplňuje mapa cestovního ruchu, plán Prahy, obecně zeměpisná mapa s uvedením českých zeměpisných rekordů.

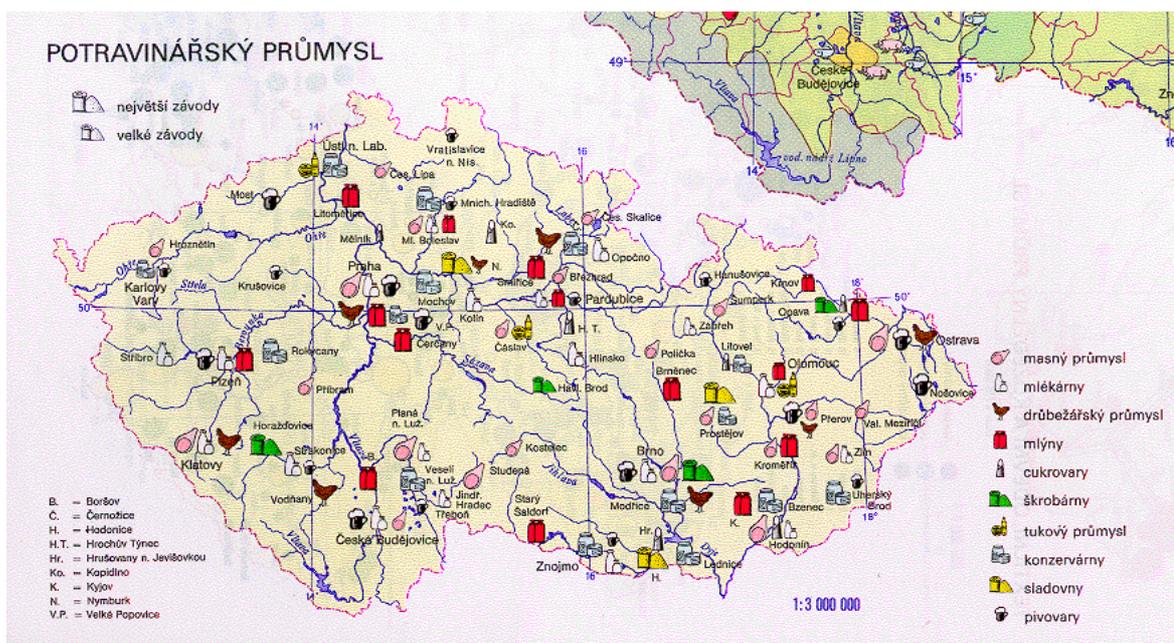
Ke cti nakladatele lze přičíst, že u 2. vydání provedl aktualizaci a doplnění nebo přepracování některých částí. Konkrétně to je zařazení plánek centra měst Prahy a Brna na vnitřní strany obálky, přibyly čtyři strany věnované administrativě a národnostnímu složení, přepracovány byly mapy zemědělství, potravinářského průmyslu, úrodnosti zemědělské půdy, pěstování různých plodin a chovu dobytka, mapa cestovního ruchu byla doplněna panoramatickými kresbami významných kulturních objektů.

Uvedený titul je celkem kvalitně zpracován jak po obsahové, tak i po grafické stránce, i když se zde vyskytlo několik menších a jeden závažný nedostatek. Tím důležitým nedostatkem je absence rejstříku zeměpisných názvů. Na můj přímý dotaz v redakci mi bylo sděleno, že je to způsobeno limitovaným počtem stran titulu, a že jsou si tohoto nedostatku vědomi. Mimochodem rejstřík se nevyskytuje u žádného z dalších 6 sešitových atlasů, což je jistě na škodu jinak zdařilé ediční řadě. Stálo by za to zamyslet se nad vydáním samostatného rejstříku, použitelného pro všechny sešity. Dále uvedu některé své připomínky a postřehy.

- V obsahu na str. 2 postrádám měřítko u jednotlivých map, u předchozích vydáních obvykle uvedená,
- mapa životního prostředí byla trochu zjednodušena a upravena, takže se stala čitelnější (str. 12),
- oproti ostatním mapám není u mapy administrativního členění uvedeno také číselné měřítko, na druhou stranu už je zařazen nově vznikající okres Jeseník (str. 14-15),
- tematiku národnostního složení dobře vystihuje strukturální kartogram (str. 16), i když se nedoporučuje jej používat právě z hlediska nepřehlednosti,

- nejvíce se mi líbí nově přepracované mapy zemědělství a potravinářského průmyslu, byly zde použity zmenšené obrázky jednotlivých zemědělských a potravinářských komodit, takže lze celkem snadno i bez legendy rozpoznat, co se kde chová, pěstuje případně vyrábí (Obr. č. 5.13); méně vhodná už je tečková metoda na následující straně (21), pokud se touto metodou vyjadřuje tři a více charakteristik, začíná působit značně nepřehledně,
- problematika dopravy byla zjednodušena a sloučena do jedné mapy s tím, že neobsahuje leteckou a vodní dopravu (str. 22),
- výrazně oživily mapu cestovního ruchu vložené panoramatické pohledy na významné kulturní památky,
- uvedením pouze plánu Prahy se projevuje jistý vliv pragocentrismu - bylo by vhodné zařadit i celkový plán města Brna, mimochodem u jeho uvedení na zadní obálce by neškodilo výřez trochu posunout tak, aby se zobrazil celý střed,
- závěrečné obecně zeměpisné mapě by slušelo provedení ve větším měřítku na úkor uvedených rekordů; dále bych do ní doplnila např. popis Třeboňské pánve, když už je uvedena Českobudějovická, a do rekordů největší rybník, který je zároveň největší ve střední Evropě,
- pro výuku má jistě značný význam zařazení tzv. „slepé mapy“ na závěr, kde si žáci mohou ověřit získané poznatky.

Dá se říci, že titul splnil svojí funkci atlasového sešitu pro základní školy. Došlo ke zjednodušení obsahu pro věkově nižší uživatele a tím se vlastně povedlo oddělit zeměpisné atlasy pro základní a střední školy. Zároveň se žáci nemusejí do školy tahat s podstatně objemnějším Školním atlasem světa, i když ten svůj význam jako komplexní neztratil.

Obr. č. 5.13: Potravinářský průmysl (Česlá republika, H. Lebedová)

5.3.12 Vlastivědné mapy (pro 1. stupeň základních škol)

Hana Lebedová, 3. vydání Kartografie Praha, Praha 1996, 5 map.

Tento mapový soubor obsahuje 5 volně ložených map převážně formátu A3 sloužících k výuce vlastivědy ve 4. třídě základní školy.

Jednotlivé mapy se zabývají tematikou světa, Evropy, ČR, Prahy a historického vývoje českého státu. Navíc na vnitřní straně obálky se nachází obrysová mapa, která je vhodná k ověření získaných vědomostí. Mapy jsou na rubu odlišeny barevnou lemou, svět a ČR zde mají ještě vysvětlivky.

Mapa světa znázorňuje fyzický povrch v měřítku 1 : 80 mil., doplněný po stranách barevně odlišenými mapkami kontinentů s uvedením jejich rozlohy a počtu obyvatel. Pod nadpisem je umístěn výčet a rozloha čtyř světových oceánů. Hlavní mapa je převzata ze ŠAS (školní atlas světa).

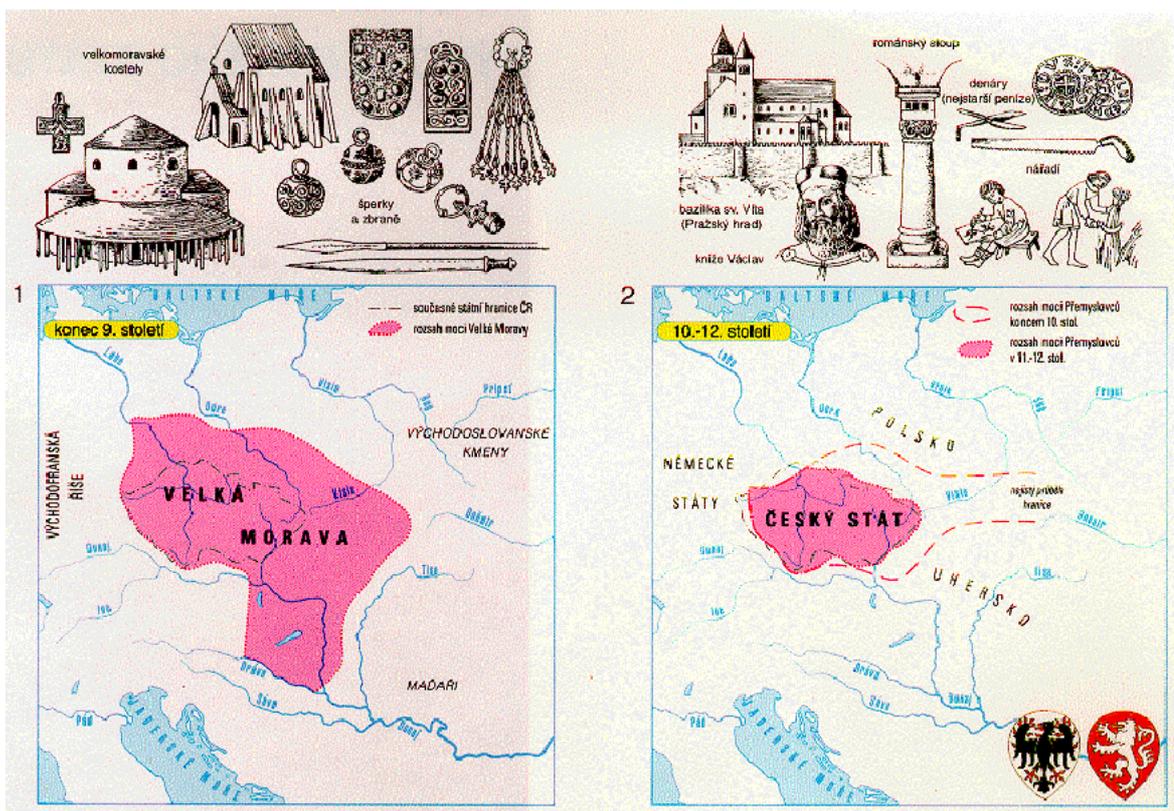
Evropa je znázorněna v měřítku 1 : 20 mil. opět jako obecně zeměpisná mapa převzatá z ŠAS. Vpravo je zjednodušená politická mapa s barevným odlišením států sousedících s ČR. Pod ní se nachází tabulka nazvaná "My a naši sousedé", která obsahuje název, mezinárodní zkratku, hlavní město, rozlohu a počet obyvatel okolních států.

Česká republika je typická podrobná vlastivědná mapa v měřítku 1 : 1 mil. Navíc je vpravo nahoře vyobrazen velký státní znak a státní vlajka.

Tematiku hlavního města Prahy reprezentuje hned několik map a plánů. Předně je to plán celé Prahy v měřítku 1 : 165 000 a plán historického centra s vloženými ikonografickými značkami kulturních objektů v měřítku 1 : 15 000. Dále je zde zařazeno schéma pražského metra s popisem, kreslená pohledová mapa Pražského hradu a taktéž jeho půdorysný plán s popisem všech budov a stručnou historií. Na listě se ještě nachází hypsometrická mapa výškového členění, městský znak, rozloha a počet obyvatel Prahy k 30. 6. 1995.

Poslední dvojlist se zabývá vývojem českého státu od Velké Moravy až po Českou republiku. Jednotlivé mapky jsou za sebou řazeny chronologicky a znázorňují územní rozsah českého státu (zemí Koruny české) ve významných obdobích našich dějin. Mapka je vždy doplněna letopočtem, k němuž se stav váže a vpravo dole soudobým státním znakem. Navíc každou mapku doprovázejí obrázky stavebního slohu, kultury, umění, významných státních představitelů. Celkem je takto zobrazeno 12 období dějin českého státu ať už samostatného nebo jako součásti jiných státních celků (Obr. č. 5.14).

V uvedeném titulu jsem nezjistila žádné nedostatky, myslím si, že svojí náplní plně vyhovuje učebním osnovám vlastivědy na nižším stupni.

Obr. č. 5.14: Vývoj českého státu (Vlastivědné mapy, H. Lebedová)

5.3.13 Zeměpisný atlas pro školy střední

Blasius Kozenn, 12. vydání Eduard Hölzel, Vídeň 1890, český překlad Josef Jireček, formát A5, 42 map.

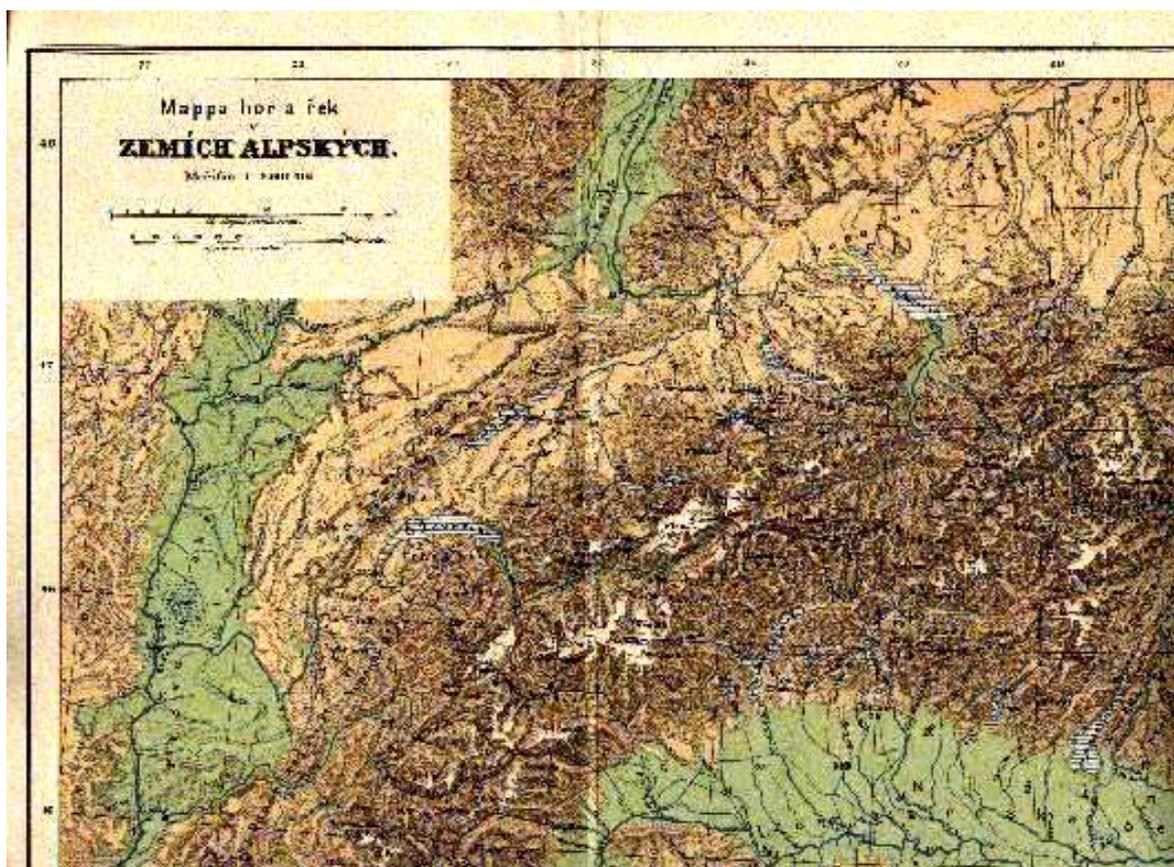
Jedná se o klasický starý školní atlas tzv. Kozennův, který se dlouho používal na středních školách Rakouska – Uherska.

Na začátku jsou v samostatné kapitole uvedeny stručně principy Mercatorovy projekce, vysvětlení měřítka a převod tehdy běžných délkových jednotek (sáhy, palce, stopy, míle atd.) na metrické a naopak. Dále je kapitola doplněna o popis zobrazení reliéfu (Lehmanovo šrafování, stínování při šikmém osvětlení). Je zde zmínka o použití názvosloví – většinou se používá znění v původním jazyce, pouze u vžitých českých názvů se použijí oba ekvivalenty nebo jen český. V krátkosti je zde nastíněna výslovnost některých hlásek v šesti jazycích a překlad některých cizích obecně zeměpisných názvů (hora, pobřeží, země, město atd.).

Měřítková řada není jednotná a pohybuje se od 1 : 150 000 000 u zobrazení světa až po 1 : 1 000 000 u zobrazení Moravy.

V první části atlasu jsou mapy znázorňující celý svět se zaměřením na přírodní poměry, klimatické poměry, obchod a zámořské kolonie, obyvatelstvo. Kromě první mapy je zde použito Mercatorovo válcové konformní zobrazení a měřítko 1 : 150 000 000.

Další mapy jsou řazeny tzv. z velkého do malého, tj. od znázornění Evropy až po sudetské země – tehdy to byly Čechy, Morava a Slezsko. Pak jsou uvedeni nejbližší evropští sousedé a ostatní evropské státy. Následuje Rusko, Asie, Jižní Asie, Afrika, Amerika, USA, Mexiko, Latinská Amerika, Austrálie a na závěr jsou podrobnější mapy Čech; Moravy a Slezska. U významnějších územích je uvedena i politická mapa, jedná se o Evropu, střední Evropu, Rakousko – Uhersko, země sudetské, země alpské, Asie, Amerika. U Rakouska - Uherska je navíc zařazena mapa obyvatelstva s vyznačením jednotlivých etnických skupin a železniční mapa. Zcela výjimečná je mapa hor a řek v alpských zemích, která má na tehdejší dobu dobré grafické zpracování zejména ve výškopisu (Obr. č. 5.15).

Obr. č. 5.15: Část mapy hor a řek alpských zemí (Zeměpisný atlas pro školy střední, B. Kozenn)

V této části není uvedeno, o jaké zobrazení se jedná, což je myslím na škodu, protože už tenkrát mohli být studenti informováni o různých zkresleních vyplývajících z použité projekce. Jako klad vidím uvádění grafického měřítka v kilometrech i zeměpisných mílích, tehdy ještě hojně používaných. U každé mapy nechybí v rámovém prostoru zeměpisná síť, která velmi usnadňuje orientaci. Podle tehdejší zvyklosti má nultý poledník na ostrově Ferro. Legenda je umístována do mapového prostoru a je uvedena pouze u map politických (velikosti sídla) a tematických.

Zřejmě kvůli nedostatečným informacím není zařazena mapa Antarktidy. U vybraných obecně zeměpisných map je uveden na spodní části podélný profil s převýšením všech významných geomorfologických celků.

Použití barev se mění podle obsahu mapy. Obecně zeměpisné jsou čtyřbarevné – zelená znázorňuje nížiny, okrová vysočiny (nad 200 m), modrá vodstvo a černá sídla. Výškové poměry jsou vyjádřeny šrafováním. Většinu map tvoří dvojlisty uprostřed ohnuté a vlepené za prostředek do hřbetu. Některé mapy mají větší formát a jsou poskládány do harmoniky. Závažným nedostatkem je naprosté vynechání jakéhokoliv rejstříku geografických jmen. Jinak na úroveň tehdejší doby atlas zřejmě vyhovoval školním potřebám. Dnes by toto dílo mohlo sloužit k historickým účelům – zejména železniční mapa Rakouska – Uherska, která dokumentuje stav soukromých a státních drah na konci minulého století.

5.3.14 Školní zeměpisný atlas světa

Bedřich Šalomon, Karel Kuchař, 6. vydání Ústřední správa geodesie a kartografie, Praha 1957, 94 map, mapek a plánů na 37 listech.

Tento titul je mnohokrát přepracovaný a doplněný zeměpisný atlas, který se používal na českých školách více než 50 let.

Převážná část obsahu je obecně zeměpisná, z tematických map jsou zařazeny především politické, ojediněle národnostní (Čína, SSSR), na konci pak mapy lidnatosti, hospodářství a podnebí celého světa.

Měřítko se pohybuje v rozmezí 1 : 1 mil. pro České země a Slovensko, 1 : 2 - 7 mil. pro ostatní státy Evropy, 1 : 20 - 40 mil. pro kontinenty mimo Evropy (ta je v měřítku 1 : 17,5 mil), 1 : 12 - 21 mil. ostatní části světadílů a konečně 1 : 90 mil. pro tematické mapy světa. Z tohoto výčtu je vidět, že měřítková řada není jednotná a přizpůsobuje se velikosti zobrazovaného území. Z použitých zobrazení se nejčastěji vyskytuje Ptolemaiovo kuželové, Bonneovo plochojevné, v menší míře už Sansonovo plochojevné, Bonneovo stejnoploché, válcové plochojevné, Lambertovo azimutální plochojevné, zemské polokoule jsou ve stereografické rovníkové projekci a svět v Grintenově metodě.

Výškopis je znázorněn tradiční hypsometrií doplněnou šrafováním, mapy jsou čtyřbarevné.

V úvodu je návod k porozumění plánu a mapě, ukázka znázorňování zemského povrchu, příklad mapy 1 : 25 000, která má na rubu uvedenou legendu.

Potom už následují jednotlivá území a státy v pořadí poplatném tehdejší politické situaci. Nejprve jsou obecně zeměpisné mapy ČSR, ČR, SR, na rubu ČSR je znázorněno administrativní členění. Po naší republice přichází na řadu SSSR (obecně zeměpisná, nerostné suroviny, politická, národnostní mapa), střední Evropa, evropské státy v pořadí JV-J-Z-S, celá Evropa, části Asie, celá Asie, Afrika, Amerika, Austrálie a Nový Zéland, severní a jižní polární kraje, a na závěr hvězdná obloha a zdánlivé pohyby.

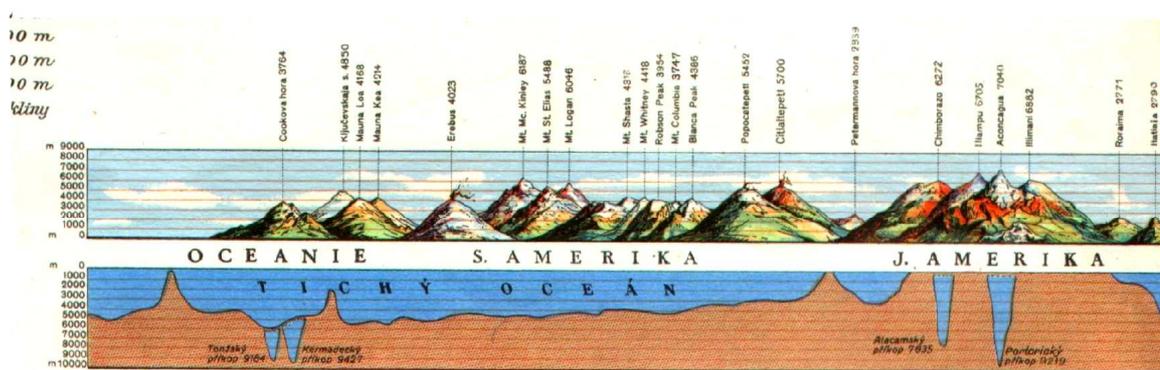
Každému kontinentu mimo Austrálie přísluší politická mapa, u některých map jsou v detailu vyobrazena významná území popřípadě města (delta Nilu, Jordánsko a Izrael, New York). Ve všech obecně zeměpisných a politických mapách se nachází v mezirámovém prostoru údaje o plošné výměře pole ohraničeného rovnoběžkami a poledníky, souřadnice zeměpisné sítě, dále mapa obsahuje číselné a grafické měřítko, vysvětlivky, použité zobrazení. Na rubu každé mapy je znázorněn její klad spolu s okolními mapovými listy, někde i výše uvedené tematické mapy.

U podrobnějších map Evropy a ostatních kontinentů existuje zakreslení námořních tras spolu s popisem vzdáleností v námořních mílích.

Ted' něco málo k nedostatkům a kladům hodnoceného díla:

- za velmi názorné pro porovnání výškové členitosti celého povrchu Země považuji zařazení schématu výšek a hloubek v podobě podélného převýšeného profilu všech kontinentů a oceánů s uvedením nadmořské výšky či hloubky význačných vrcholů a mořských příkopů na listu č. 34 - průměty zemských polokoulí (Obr. č. 5.16),
- závěrečná část - hvězdná obloha - se mi zdá poněkud složitá, chybí mi zde údaje o celé Sluneční soustavě,
- v popisu se používá důsledně českého překladu zeměpisných jmen, u zahraničních měst jsou uvedena pouze vžitá česká exonyma (Káhira, Paříž, Vídeň apod.),
- atlas neobsahuje rejstřík.

Listy jsou opět vlepeny za přehnutí do hřbetu po vzoru starších Kozennových atlasů. Vazba je pevná, plátěná, formát o něco málo větší než A4. Obsahová a grafická náplň obecně zeměpisných map je na dobré úrovni, chybí zde větší zastoupení tematických map a lepší zpracování stávajících.

Obr. č. 5.16: Schéma výšek a hloubek zemského povrchu (Školní zeměpisný atlas světa, K. Kuchař)

5.3.15 Atlas světa

Vladimír Vokálek, 8. vydání Kartografie Praha, Praha 1981, 130 stran.

Zeměpisný atlas vzešlý z koncepce JSŠKP měl mít původně 3 sešity:

- a) sešit obsahující základy matematické kartografie a přehledné mapy světa s různou tematikou,
- b) sešit zahrnující tematiku Evropy a SSSR,
- c) sešit s ostatními kontinenty.

Tento původní návrh je patrný i z řazení jednotlivých témat a vkládaných zeměpisných tabulek.

Atlas obsahuje:

- na dvaceti dvou stranách základní poznatky o Zemi, Měsíci, sluneční soustavě, vesmíru a dále přehledné mapy světa (fyzická mapa polokoulí, politická mapa, mapy teplot vzduchu, srážek, vodstva, podnebí, vegetace, hustoty zalidnění, národů, těžby nerostů a průmyslu, dopravy, zemědělství a půd).
- na třiceti sedmi stranách mapy Evropy včetně Sovětského svazu (kromě mapy politické a obecně zeměpisné celého kontinentu byly zpracovány všechny evropské státy samostatně, a to vždy mapa obecně zeměpisná, mapa těžby a průmyslu doplněná lidnatostí a komplexní mapa zemědělství).
- na třiceti pěti stranách mapy kontinentů (pro každý kontinent - s výjimkou Antarktidy - je zařazena mapa geologická, vegetace, lidnatosti, národů, obecně zeměpisná a politická; u Ameriky, Afriky a Austrálie též mapy hospodářské). Asie, vzhledem ke své velikosti, je rozdělena do několika oblastí - Jihozápadní Asie, Jižní Asie, Jihovýchodní Asie, Čína a Mongolsko, Japonsko a Korea - pro něž byly zpracovány mapy obecně zeměpisné i hospodářské. Antarktidě je věnována jedna mapa.

Obecně zeměpisné mapy obsahují místopis a jsou doplněny některými základními prvky z oblasti dopravy (železnice, letiště, přístavy), přírodních jevů (krasové útvary apod.) a kulturních historických jevů (např. archeologická naleziště); reliéf je znázorněn barevnou hypsometrií a stínovaným terénem. Hospodářské mapy zobrazují vždy průmysl a zemědělství, ostatní tematické mapy jsou zpracovány individuálně se zřetelem k příslušnému obsahu.

Měřítko map byla volena tak, aby umožnila maximální srovnání map navzájem. Jsou proto buď shodná nebo v jednoduchých poměrech. V zásadě atlas obsahuje měřítko :

- 1 : 80 mil. pro tematické mapy světa
- 1 : 40 mil. pro tematické mapy Evropy a pro obecně zeměpisné, politické a hospodářské mapy kontinentů
- 1 : 20 mil. pro obecně zeměpisnou a politickou mapu Evropy, dále pro obecně zeměpisné a hospodářské mapy států Asie
- 1 : 5 mil. pro obecně zeměpisné mapy jednotlivých států Evropy
- 1 : 7,5 mil. pro mapy průmyslu a zemědělství jednotlivých států Evropy

Výjimky z tohoto systému jsou ojedinělé případy detailních map nebo zvětšených výřezů map. Volba kartografických zobrazení se řídila snahou po jednoduchosti, s ohledem na základní znalosti žáků i hlediskem dalšího použití mapových podkladů. V zásadě jsou užity tři zobrazovací způsoby:

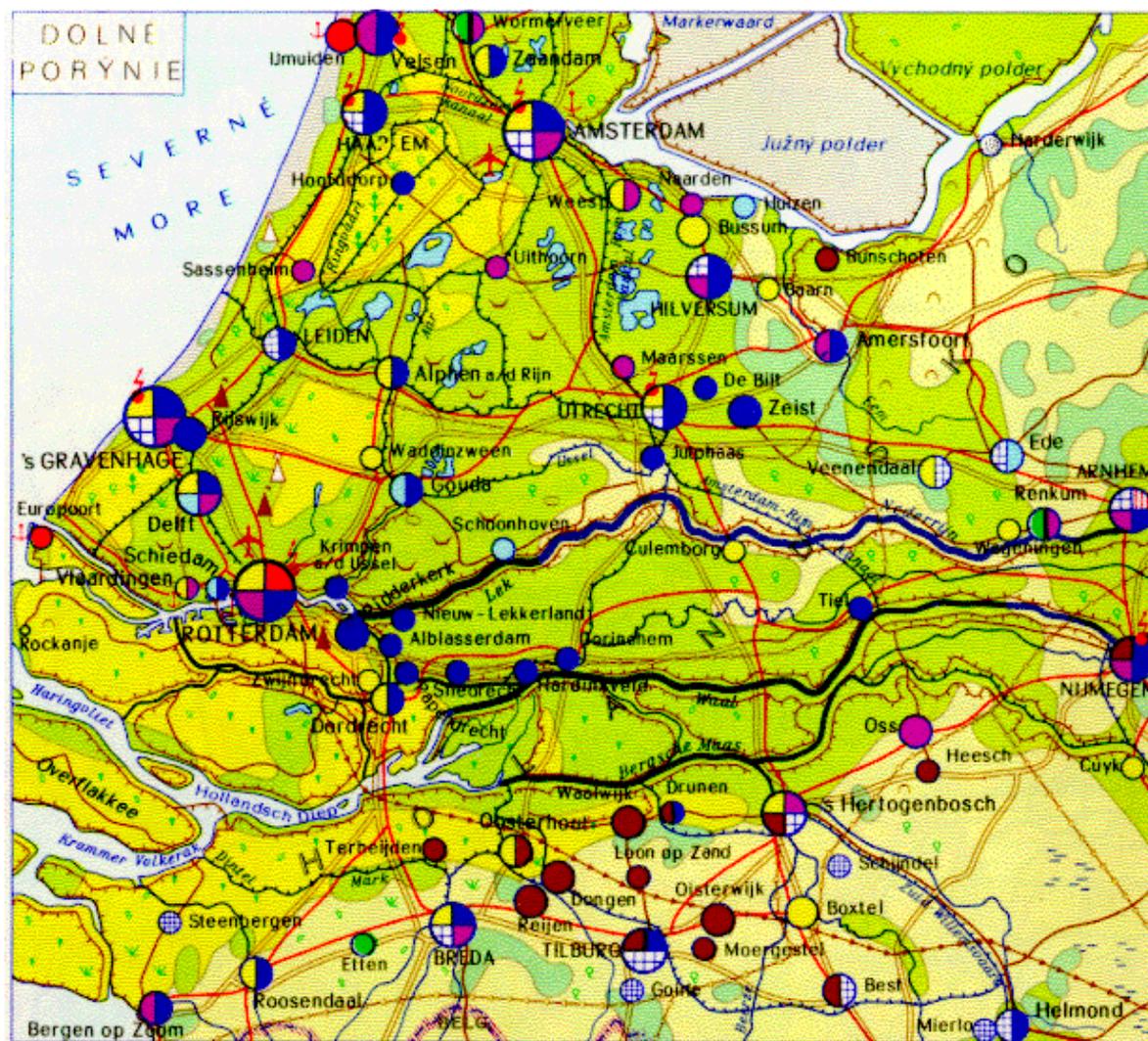
1. polykonické zobrazení pro všechny mapy světa, které kompenzuje plošné, úhlové a délkové zkreslení
2. azimutální plochojevné zobrazení pro mapy zemských polokoulí a kontinentů, které usnadňuje myšlenkový přechod od glóbu k mapě a srovnání kontinentů je názorné
3. kuželové zobrazení délkojevné v polednicích se dvěma délkově nezakreslenými rovnoběžkami pro ostatní mapy vzhledem k jeho vyrovnávacímu charakteru.

Schéma zobrazení uvádí přední i zadní předsádka atlasu, kde jsou znázorněna základní kartografická zobrazení. Atlas je doplněn rejstříkem zeměpisných názvů a názvů měsíčních útvarů. K rejstříku jsou doplněny tabulky výslovnosti. Celkový formát je o málo větší než A4 (23 x 32,5 cm), vazba je v tvrdých deskách potažených fólií [25].

Několik vlastních poznatků o úrovni jednotlivých částí:

- pohyby Země (str. 2-3) se mi zdají složitě vysvětlené - neodpovídají věku žáků,
- na str. 15 by bylo vhodné oddělit tematiku národů a jazyků - vyjádření jazykových skupin pouze čísly nemá téměř žádnou informační hodnotu,
- na str. 16-17 je trochu posunutý soutisk barev, zvláště patrné je to u značky síry,
- nevhodné je slučování tematiky průmyslu a zemědělství (Obr. č. 5.17), mapa je značně přehuštěná a nepřehledná, navíc na str. 30, 32 je legenda neúplná,
- na str. 31-32 jsou trochu nelogicky k vyjádření zemědělství zařazeny doplňkové mapy průmyslových oblastí,
- dalším zlepšením by určitě napomohla změna značkového klíče pro zemědělství - jeví se mi jako málo názorný,
- kladem jsou podrobné mezirámové údaje informující o ploše zeměpisného pole,
- často se vyskytuje kresba mimo mapový rám, která dovoluje zobrazit danou lokalitu v uceleném měřítku,
- na závěr jsou zařazeny ukázky technickohospodářských a základních map, jež by patřily spíše do úvodu,
- rejstřík je řešen pomocí zeměpisných polí označených písmeny a čísly.

Dá se říci, že atlas po všech stránkách vyhovuje potřebám výuky zeměpisu na středních a základních školách, zlepšit by se však dalo vyjádření průmyslu i zemědělství.

Obr. č. 5.17: Hospodářská mapa Dolního Porýní (Atlas světa, V. Vokálek)

5.3.16 Školní atlas světa

Věra Dobrovolná, 6. vydání Kartografie Praha, Praha 1996, 148 stran.

Jedná se o zcela nový přepracovaný školní atlas. Koncepci 1. vydání určoval v roce 1989 tehdejší Výzkumný pedagogický ústav, takže se uspořádání poněkud liší od obvyklého pořádku v klasických atlasech. Na druhou stranu řada map byla doplněna, přepracována, objevily se nové kapitoly na závěr. Druhy map zůstaly zachovány z minulé edice - obecně zeměpisné, hospodářské u jednotlivých území, u světadílů navíc politické a tematické.

Měřítko jsou u map světa 1 : 80 nebo 1 : 120 mil., mapy kontinentů mají měřítko 1 : 20 mil. a 1 : 40 mil., oceány 1 : 60 mil., měřítko jednotlivých území 1 : 3,75 mil. ; 1 : 5 mil. a jejich celočíselné násobky, výřezy a města se pak vyskytují v podrobnějších měřítkách.

Ze zobrazovacích způsobů jich bylo použito celkem šest:

1. plochojevné azimutální - mapy kontinentů mimo Antarktidy a Ameriky;
2. azimutální zobrazení délkojevné v polednicích - mapy Arktidy a Antarktidy;
3. kuželová zobrazení - mapy částí kontinentů, Česká a Slovenská republika;
4. nepravé válcové sinusoidální plochojevné (Urmajev) - Tichý a Indický oceán;
5. polynomické zobrazení s minimalizovaným zkreslením (ČVUT Praha) - Atlantský oceán, Amerika;
6. polykonické zobrazení CNIIGAiK (1950) - mapy světa.

Na přední předsádce jsou vysvětleny základní zobrazovací metody, na zadní se nachází mapa časových pásem.

V úvodní kapitole se podíváme na svět očima kartografů - na třech stranách nalezneme ukázky různých typů a měřítek map. Dále následuje velice hezky graficky i obsahově ztvárněná část o vesmíru, v níž jsou popsány Sluneční soustava, pohyby Země, fáze a mapa Měsíce, hvězdná obloha. Úvodní kapitolu zakončuje seznam všech značek a zkratk použitých na mapách.

Prvních 30 stran se zabývá celkovým pohledem na svět ze všech možných přírodních i socioekonomických hledisek. Oproti minulé edici přibyla tematika geologické stavby, hydrosféry, úmoří a vodnosti řek, přirozené měny obyvatelstva, těžby a dopravy nerostných surovin, průmyslu. Není snad nutné připomínat, že původní mapy byly ve větší míře doplněny nebo přepracovány.

Na dalších 30 stranách se nachází jednotlivé světadíly a oceány v pořadí Atlantský oceán, Afrika, Tichý a Indický oceán, Austrálie a Oceánie, Arktida, Antarktida, Amerika, Asie.

29 stran zabývá Evropa, na dvoustraně najdeme Českou republiku, na 1 straně Slovensko. Zbytek do celkového počtu stran vyplňují zeměpisné údaje o ČR, geografický slovníček, vlajky států světa, svět pohledem fotografů a rejstřík zeměpisných jmen.

Uvedenému dílu nelze vytknout žádné závažné nedostatky, snad jen neobvyklé řazení s Evropou nakonec, což ale bylo dáno původní nařízenou koncepcí.

Teď několik drobných nedostatků a naopak pozitivních prvků:

- někde se vyskytuje chybný soutisk barev (str. 10-11, 66-67);
- politickou mapu (str. 18-19) vhodně doplňují tematiky náboženství a nejrozšířenějších jazyků světa;
- značky nerostných surovin jsou zvětšeny a tím pádem podávají lepší přehled o problematice;

- celkem jasně a názorně se autorům podařilo pomocí pohybových čar respektive tečkové metody vyjádřit těžbu a dopravu uhlí, ropy, žel. rudy, resp. jednotlivých druhů průmyslu, totéž se dá říci o mapě celkové dopravy;
- přehlednosti napomohlo barevné odlišení značek pro zemědělství a použití dominantní hnědé barvy, i když poněkud do popředí vystupují symboly pro kávovník a bavlník (Obr. č. 5.19), navíc pro zobrazení do mapy byl použit i slovní popis;
- u tematických map se většinou znovu nachází legenda, která zahrnuje pouze značky užívané na konkrétní mapě;
- volný prostor na map. listu je využit buď pro legendu anebo na výřez či detail významné oblasti, města (delta Nilu, Gibraltar u Afriky, New York u Ameriky, Vesuv u Evropy apod.);
- chybí politická mapa Austrálie a Oceánie;
- u všech kontinentů mimo Evropy vypadly některé tematické mapy, takže zůstalo pouze zobrazení politického uspořádání, průmyslu a zemědělství;
- mapy hospodářství nadále slučují průmysl a nerostné suroviny (v některých případech i zemědělství), ale odpadlo vyjádření hustoty zalidnění, což jistě napomohlo větší přehlednosti map;
- u Evropy postrádám lepší provázanost map, leckde chybí zobrazení zemědělství (Skandinávie, Francie, jižní Evropa), jihovýchodní Evropa má sice samostatnou obecně zeměpisnou mapu, ale hospodářství musíme hledat zčásti na mapě východní a zčásti na mapě jižní Evropy, jinak mám zato, že by se mapa jižní Evropy mohla ještě rozdělit na menší území;
- v závěru uvedené vlajky států už by neměly chybět v žádném moderním atlasu, jsou správně barevně i poměrově provedeny;
- doplňková část „svět očima fotografií“ vhodně zpestřuje obsah atlasu, ukazuje různá životní prostředí jednotlivých kontinentů a naší republiky, každé fotografii náleží jednoduchý orientační pláněk zeměkoule se zákresem uvedeného území; v novém (7. vydání) je tento situační náčrt nahrazen přímo výřezem obecně zeměpisné nebo jiné mapy, aby si žáci mohli porovnat skutečnost a její zobrazení na mapě;
- závěrečný rejstřík upustil od vysvětlení výslovnosti v jednotlivých jazycích a rovnou uvádí správné znění v závorce za zeměpisným názvem (pokud je odlišné).

Geografickým názvoslovím se podrobněji zabývat nebudu, neboť to je tvrdý oříšek i pro odborníky a navíc je tato problematika řešena v [1]. Jen stručně - obecné zeměpisné názvy jako jezero, pohoří, moře atd. jsou překládány do češtiny, jinak jsou jména uváděna v originálním znění, pokud existuje české exonymum, je uvedeno v závorce.

Vazba i formát nadále zůstávají stejné, mění se jen grafická úprava obálky, poslední vydání ji má velmi výtvarně zdařilou a přitažlivou.

Celková úroveň atlasu se jak po grafické tak po obsahové stránce velmi zlepšila, takže nové 7. vydání jen s nepatrnými úpravami bylo hned rozebráno a připravuje se 2. dotisk.

5.3.17 Sešitové atlasy pro základní školy

Celá řada je přizpůsobena učebním osnovám zeměpisu na základních školách a jednotlivé mapy jsou do sešitů rozděleny s ohledem na rozsah učiva probíraného v každém ročníku. Přímou přední předšádkou se uvádí, pro který ročník může být atlas využíván. Tímto krokem se Kartografií povedlo, jak už bylo jednou řečeno, oddělit atlasy pro základní a střední školy a tím pádem trochu zjednodušit obsah pro věkově nižší uživatele.

Mapy jsou převzaté už ze zmiňovaného ŠAS (školního atlasu světa), ovšem některé jsou přepracované nebo zcela nové a na první pohled nikomu neunikne velice atraktivně zpracovaná obálka všech sešitů.

Jedinou velkou nevýhodou těchto atlasů je, že postrádají rejstřík. Z důvodu samostatného číslování se nedá využít ani rejstřík z ŠAS a tak by bylo vhodné jej doplnit.

Celý pracovní soubor se skládá ze sešitů: Afrika, Austrálie, Oceánie; Amerika; Asie; Evropa; Česká republika; Svět; Obecný zeměpis. Sešit Česká republika byl již hodnocen, díl Amerika se mi nepodařilo vypůjčit, takže v následující části uvedu zbývajících pět dílů, jdoucích za sebou tak, jak je děti využívají v jednotlivých ročnících základní školy.

5.3.17.1 Obecný zeměpis

Hana Lebedová, 1. vydání Kartografie Praha, Praha 1994, 16 stran.

Tento sešitový atlas a spolu s ním šest dalších vzniklo ve spolupráci s vydavatelstvím učebnic Fortuna

V tomto díle se žáci na 16 stranách seznámí se Sluneční soustavou, různými typy map a přírodními podmínkami celého světa. V úvodu je podán výklad Sluneční soustavy, další kapitola se zabývá orientací na zeměkouli a vysvětluje zeměpisnou síť. Na následující dvojstraně nalezneme druhy map, jejich rozdělení podle typu a měřítka, u každé nechybí slovní výklad.

Pak už následují mapy celého světa v pořadí: litosféra; geologie; úmoří a vodnost řek, příliv, slanost a teplota oceánské vody; atmosféra; hydrosféra; biosféra a přírodní krajiny; půdy. Všechny mapy, až na jednu výjimku, jsou převzaté z ŠAS včetně stejného měřítka. Jediný rozdíl je v mapě litosféry, kde byly doplněny údaje o rozloze a procentuálním zastoupení kontinentů a oceánů.

K hodnocení lze jen dodat, že se Sluneční soustava také mohla převzít ze Školního atlasu světa, kde je lépe provedena.

5.3.17.2 Afrika, Austrálie, Oceánie

Hana Lebedová, 1. vydání Kartografie Praha, Praha 1994, 16 stran.

Další ze sešitových atlasů pro základní školy určený pro výuku v šestém ročníku. Na dvou stranách jsou vysvětleny značky pro přírodní jevy, kulturní památky, mapy měst, obyvatelstvo, dopravu – tematická legenda je uváděna zvlášť u každé mapy.

Na straně 4-5 se vyskytuje opět obecně zeměpisná mapa celého zemského povrchu, totožná se svojí předlohou v ŠAS. Mimochodem tato mapa je uváděna na počátku každého sešitového svazku, takže u dalších dílů se o ní nebudu zmiňovat.

Následuje obecně zeměpisná mapa Afriky s vloženým detailem Gibraltarského průlivu, pak politická mapa, doplněná historickou mapou politického uspořádání v roce 1930. Také tyto mapy jsou převzaty z ŠAS pouze s menšími úpravami. Je vynechán méně důležitý popis přírodních útvarů. Obdobně jsou zjednodušeny i ostatní obecně zeměpisné mapy, u některých (Austrálie, Tichý a Indický oceán, Arktida) jsou úplně nebo částečně vypuštěny názvy politickosprávních celků.

Následující dvě mapy doznaly patrného přepracování. Zcela se změnil značkový klíč pro vyjádření zemědělství, těžbu nerostných surovin a průmyslu. Jak už bylo řečeno v hodnocení atlasu ČR – obrázky jsou snadno pochopitelné, výtvarně velmi zdařilé, zkrátka „je radost se na ně podívat“. Bylo zjednodušeno i barevné znázornění využití půdy pro zemědělství, průmyslové oblasti jsou naznačeny pouze šrafováním bez rozlišení jednotlivých druhů. Na straně 10-11 se nachází obecně zeměpisná mapa Tichého a Indického oceánu, až na výše popsané výjimky totožná se svojí předlohou. Totéž se nedá říci o dalších dvou mapách. Obecně zeměpisná mapa Austrálie je vyříznuta z celkové mapy Austrálie a Oceánie, v politické mapě se objevují jednotlivé státy a teritoria Austrálie. Hospodářské mapy jsou koncipovány stejným způsobem jako mapy Afriky (Obr. č. 5.20). V závěru se nachází obecná mapa Arktidy a Antarktidy, poslední strana je věnována obrysové mapě Afriky.

Měřítko všech map jsou stejná jako ve školním atlase. Zajímavým a atraktivním způsobem je řešena obálka sešitu. Znázorňuje přirozený botanický a zoologický genofond Afriky a Austrálie s popisem na vnitřní straně. Dále jsou uvedeny vlastní připomínky:

- nedostatek této publikace vidím už v názvu – není zde zmíněno zařazení map Antarktidy a Arktidy;
- bylo by též vhodné zobrazit politické uspořádání celé Oceánie.
- celkem vítaným zlepšením je přepracování legendy pro zemědělství a nerostné suroviny, naopak průmysl je takřikajíc odbyt pouhým šrafováním bez jakéhokoliv rozlišení;
- za povšimnutí stojí zobrazení obrysu ČR u Austrálie a Antarktidy, které slouží k získání správné představy o velikosti území vzhledem k rozloze naší republiky.

Obr. č. 5.20: Zemědělství Austrálie (Afrika, Austrálie, Oceánie, H. Lebedová)

5.3.17.3 Asie

Hana Lebedová, 1. vydání Kartografie Praha, Praha 1993, 20 stran.

Obálka je řešena obdobně jako u předešlého sešitu a zároveň i u všech následujících. (Obr. č. 5.20). Úvod už tradičně tvoří vysvětlivky a obecná mapa světa.

Poté následuje obecně zeměpisná mapa celé Asie s výřezy Japonska a Koreje, severní Indie a vysoké Asie; jsou převzaty ze ŠAS ve stejném měřítku, pouze popis drobně redukován. I následující politické mapy jsou totožné se svými předlohami. Dole pod rámem jsou navíc vysvětleny použité zkratky států.

Zemědělská a hospodářská mapa Asie a Japonska, východní Číny a Koreje, států Perského zálivu je přepracována v duchu nového značkového klíče. Obecně zeměpisná mapa severní Asie je opět s menšími zjednodušeními převzata a de facto supluje mapu bývalého SSSR. Politická mapa zůstává naprosto stejná. Na závěr jsou zařazeny obrysové mapy severní a jižní Asie. Uvedenému dílu nelze nic vytknout.

Obr. č. 5.21: Zvířena Asie – výřez (Asie, H. Lebedová)

5.3.17.4 Evropa

Hana Lebedová, 1. vydání Kartografie Praha, Praha 1995, 24 stran.

Sešit má všechny rysy předchozích svazků se stejně řešenou obálku a úvodními čtyřmi stranami.

Na str. 6-7 je přehledná obecně zeměpisná mapa Evropy spolu s tematickými mapami teplot vzduchu (srovnej str. 68-69 v ŠAS). Politická mapa (str. 8-9) je doplněna tematikou státního zřízení jednotlivých zemí a tabulkou s uvedením názvu, hlavního města, rozlohy a počtu obyvatel. Zařazeny jsou i závislá území a ostrovy náležící evropským státům.

Na straně 10-11 byla přepracována mapa zemědělství, doplňkové tematické mapy ročních srážek a druhů půd zůstávají stejné. I následující mapa nerostných surovin a průmyslu doznala změn.

Pak už jsou řazeny pouze obecně zeměpisné mapy, opět s trochu redukovaným popisem, v pořadí: jižní Evropa, západní Evropa a alpské země, střední Evropa, východní Evropa, severní Evropa. Závěr tvoří obrysové mapy Evropy a její střední části.

- Tomuto dílu bych vytkla pouze nelogické řazení jednotlivých částí – začínat by se mělo nejdříve střední Evropou a pak postupovat dokola v jakémkoliv směru, např. J-Z-S-V nebo S-Z-J-V;

- jak už bylo řečeno v recenzi na školní atlas světa, jižní Evropa by se mohla rozdělit na jihovýchodní (Balkán) a jihozápadní (Apeninský a Pyrenejský poloostrov).

5.3.17.5 Svět

Hana Lebedová, 1. vydání Kartografie Praha, Praha 1994, 20 stran.

Tento sešit je určený pro výuku zeměpisu v 8. ročníku, kde se probírají společenské a hospodářské složky krajiny a politická mapa dnešního světa.

Obsahem jsou víceméně převzaté mapy z ŠAS a to obecně zeměpisná mapa, politické rozdělení, lidnatost a sídla – zde jsou po stranách vloženy tematiky přirozené měny obyvatelstva a skupiny ras, nerostné suroviny s novou legendou, těžba a doprava uhlí, ropy, zemního plynu, železné rudy, výroba elektřiny, strojírenský, chemický, textilní a potravinářský průmysl, přepracované zemědělství, doprava, časová pásma převzatá ze zadní předšátky.

Na závěr je uvedena tabulka „svět v číslech“, která přehledně podává informace o státech, jež jsou v jednotlivých oblastech hospodářství na předních místech, spolu s jejich produkcí v konkrétním oboru. Dále je zde ještě bilance světového a českého zahraničního obchodu.

Protože jsou mapy v drtivé většině okopírované z už hodnoceného atlasu, není nutné se jimi znovu zabývat.

5.3.18 The Canadian Oxford School Atlas

Quentin Stanford, 4. Vydání Oxford University Press, Kanada 1977, 196 stran.

Jedná se o starší atlas zahraniční provenience používaný, jak už název napovídá, k výuce na školách v Kanadě.

Jasně se zde projevuje odlišný přístup ke zpracování a řazení jednotlivých částí, a to z pohledu jiného kontinentu.

Celý obsah je rozčleněn zhruba do dvou hlavních částí: Kanada a okolní svět, čemuž odpovídá i řazení rejstříku. Podrobněji se obě části mohou ještě rozdělit na osm tematických celků.

Mapové části předcházejí statistické údaje o obyvatelstvu, hospodářství a obchodu Kanady. Dozvíme se zde např. o vývoji hustoty zalidnění v jednotlivých kanadských provinciích během posledních 15 let; věkovém složení; imigraci v různých časových etapách; podílu národností; produkci zemědělských plodin; těžbě nerostných surovin a mnoha dalších ukazatelích národního hospodářství. Celkem tato kapitola obsahuje 41 přehledných tabulek a grafů většinou datovaných k roku 1976.

Další část se podrobně zabývá Kanadou. 10 tematických map znázorňuje postupně obyvatelstvo, geomorfologické celky, geologii, půdy, podnebí, zemědělství a lesnictví, vodní zdroje a energetiku, nerostné suroviny a vegetaci, průmysl (s detailem průmyslových center). Poté

následují obecně zeměpisné mapy Kanady a jejich provincií s vloženými zeměpisnými údaji. Tato kapitola je svázána s následující částí plány velkých měst Kanady a USA na str. 33-37.

Druhá část obsahuje tematiku amerického kontinentu, na 19 stranách se vyskytuje 9 obecně zeměpisných map, zbytek tvoří tematika geologie, nerostných surovin, vegetace, srážek a využití půdy, dopravy a obyvatelstva, politického uspořádání.

Potom následuje Atlantik a za ním Evropa, která má pouze dvě tematické mapy (podnebí, obyvatelstvo a doprava). Obecně zeměpisné části je věnováno 17 stran. Malý počet tematických map je zřejmě dán tím, že další mapy zahrnují celý evroasijský kontinent. Vyskytují se zde mapy se stejným tematickým zaměřením jako u Ameriky. Na 14 stranách je zobrazena obecně zeměpisná část menších územních celků Asie.

Na naše poměry nezvykle podrobně je popsán australský kontinent – obsahuje tři tematické a tři obecné mapy. Na dalších stránkách je znázorněn Pacifik a Nový Zéland.

Šestou část tvoří Afrika se čtyřmi tematickými a stejným počtem obecně zeměpisných map.

V předposlední kapitole nalezneme městské plány velkých evropských a asijských měst v pořadí: Londýn, Paříž, Berlín, Tokio, Peking, Moskva, Sydney, Dillí, Kalkata.

Závěrečných 21 mapových stran je věnováno pohledu na celý svět. K obecně zeměpisné mapě jsou přidány výřezy s Antarktidou a Arktidou. Tematické mapy znázorňují klimatické podmínky, geologii, energetiku, hutnický průmysl (ocel a železo), ekonomii, politické uspořádání, rozdělení a přírůstek obyvatelstva, výživa, přirozená úmrtnost a porodnost.

Rejstřík je rozdělen do dvou částí – v první jsou názvy obsažené v kapitole Kanada, ve druhé pak nejdůležitější zeměpisné názvy zbytku světa. Vyhledávání je řešeno uvedením nejbližších celých zeměpisných souřadnic a číslem strany.

Použité zobrazení je vždy u každé mapy uvedeno, nejčastěji se vyskytuje kuželové ortomorfové, azimutální délkojevné, upravená Gallova projekce pro zobrazení světa, v menší míře ještě šikmé a příčné Mercatorovo válcové zobrazení, azimutální plochojevné a upravené azimutální délkojevné zobrazení.

Měřítko map netvoří ucelenou řadu. Základní měřítko pro tematické mapy Kanady je 1 : 24 mil., Evropa je zobrazena 1 : 19 mil., kontinenty (obecné i tematické mapy) mají obvykle měřítko 1 : 44 mil., svět 1 : 88 mil., plány měst 1 : 400 000. Ostatní měřítko se pohybují v rozmezí 1 : 1 150 000 až 1 : 190 000 000 v závislosti na velikosti zobrazovaného území a formátu mapy.

Pro zobrazení výškopisu byla využita pouze klasická barevná hypsometrie, tak jak ji známe z našich atlasů; u plánů měst ji nahrazují vrstevnice. K vyjádření tematického obsahu autoři použili téměř všechny známé metody, nejčastěji se vyskytuje metoda plošných barevných kartogramů, bodová a tečková metoda a kombinace několika způsobů.

Velmi neobvykle působí zobrazení většiny map (až na malé výjimky, které se týkají tematických map Kanady) tzv. na spadnutí, což znamená kresbu až k okraji listu bez znázornění

mapového rámu (Obr. č. 5.22). Otázka použití tohoto způsobu je velmi diskutabilní, osobně si myslím, že ve školním atlase nemá co dělat, mapy jsou totiž ochuzeny o mnohdy zajímavé mezirámové údaje, a ostatní důležité části (název, měřítko, zobrazení atd.) překrývají kresbu.

Souhrnná legenda, jak ji známe z našeho školního atlasu, neexistuje, konkrétní vysvětlivky jsou vždy uvedeny u mapy, popř. je odkaz na předchozí strany. Zde bych vytkla, že díky právě kresbě „na spadnutí“ legenda mnohdy zakrývá část zobrazovaného území, to se týká také vkládaných zeměpisných údajů (např. str. 18-27, 46, 49 a mnoho dalších).

Grafické provedení není zrovna na dobré úrovni. Několikrát se vyskytuje chybný soutisk barev (str. 1, 10, 38-39, 128, 131 aj.), který je patrný hlavně u tematických map. Také barevné provedení některých těchto map se mi nezdá moc vhodné. Leckde spolu barvy ostře kontrastují (str.122-123), naopak někde jsou zbytečně nevýrazné (str.124-125). Díky tomu, že byla použita pouze barevná hypsometrie, mapy působí plochým dojmem. Obvyklým trendem je využití doplňkových metod jako je stínování, šrafování, které by neškodilo zavést i zde.

Obecné nedostatky už byly uvedeny, zaměřím se teď na připomínky ke konkrétním mapám.

- na přední předsádce se nachází statistická tabulka s uvedením všech států, jejich rozlohy, počtu obyvatel a zalidnění, podílu zemědělské půdy, podílu městského obyvatelstva, úmrtnosti a porodnosti, hrubého národního produktu na osobu; neškodilo by doplnit hlavní město a úřední řeč, popř. měnovou jednotku;
- tematika podnebí (str. 5) je sice doplněna kombinovanými grafy průměrných měsíčních srážek a teplot vzduchu, ale chybí lepší popis (např. označení měsíců);
- zajímavé je spojení tematiky vodních zdrojů a energetiky, doplněné grafy procentuálních podílů průtoků na významných řekách v jednotlivých měsících ;
- zvláštní pozornost si zasluhuje mapa na str. 8-9, kde je dohromady sloučena tematika těžby paliv, vegetačního pokryvu, rybolovu, původního obyvatelstva; spojením několika těchto charakteristik je mapa hlavně v jižní části nepřehledná, k čemuž přispívají i metody znázornění a barevné provedení; cílem autorů bylo zřejmě souhrnně zobrazit přírodní zdroje a původní obyvatelstvo, někdy ale bývá kvantita na škodu kvality;
- následující mapa průmyslu má všechny negativní rysy našich hospodářských map – vyjádření kruhovými diagramy, navíc s číselnou kombinací nedává moc dobrý přehled o dané charakteristice;
- problém umístění legendy a popisu u obecně zeměpisných map byl popsán už výše, řešením by byly tabulky nacházející se vždy na úvodní straně jednotlivých kapitol;
- městské plány znázorňují využití plochy z hlediska jednotlivých oborů, takže zde můžeme najít průmyslové zóny, centrální obchodní střediska, obytné čtvrti, parky, vojenské prostory, do plánu je vložena tabulka měsíčních teplot a srážek vztažená k místnímu letišti;

- na mapě dopravy a obyvatelstva (str. 42-43) by se mohlo objevit více údajů – popis všech zobrazených měst a přístavů, vzdálenosti námořních tras apod.;
- celkem nelogické se mi zdá zařazení nejprve mapy Velké Británie a potom teprve celé Evropy, zřejmě to má příčiny v příslušnosti Kanady k Britskému společenství národů;
- společným rysem všech podrobnějších obecně zeměpisných map je husté zaplnění popisem, zejména pak sídly;
- světová mapa geologické stavby (str.122-123) je podobně jako u nás doplněna výskytem nerostných surovin, ve vložené mapce jsou znázorněny pohyby tektonických desek;
- téměř všechny tematické mapy světa obsahují doprovodné tabulky, grafy a texty vztahující se k uvedené problematice; myslím si ale, že by jim prospělo lepší grafické a obsahové zpracování;

Formát atlasu je 19,5 x 26 cm, vazba v pevných knižních deskách. Z celkového pohledu je atlas na průměrné úrovni. Kvalitě atlasu moc nepřispívá už zmíněné grafické provedení a výtvarné provedení obálky. Dle mého názoru máme z tehdejší doby o hodně zdařilejší díla (viz Atlas světa od V. Vokálka, Atlas ČSSR J. Svobody).

Obr. č. 5.22: Výřez západní Evropy (The Canadian Oxford School Atlas, Q. Stanford)

5.3.19 Österreichischer Atlas für höhere Schulen

H. Eckelt, H. Slanar, 104. vydání Eduard Hölzel, Wien 1978, 167 stran.

Toto je 104. vydání tzv. Kozennova atlasu, který se na školách v Rakousku-Uhersku začal používat už v 60. letech minulého století. Vydavatelství Eduarda Hölzela ve Vídni je známé svým školním programem a vydává školní atlasy dodnes.

Předkládaný atlas obsahuje sedm částí a svojí rozsáhlou úvodní kapitolou zabývající se Rakouskem vlastně slučuje u nás dva obvyklé atlasy – národní a světový. Dalšími částmi jsou Evropa; Asie; Afrika; Amerika; Austrálie, Oceánie a polární oblasti; Svět.

Přední předsádka znázorňuje klad uváděných mapových listů, na zadní se nachází Sluneční soustava, obojí je provedeno v šedobílé kombinaci.

Měřítková řada je přísně jednotná (až na nepatrné výjimky). Pro Rakousko je stanoveno základní měřítko 1 : 750 000, odvozená pak 1 : 1,5 mil., 1 : 3 a 1 : 6 mil. Evropa má základní měřítko 1 : 2,5 mil. a zde se pro Německo vyskytují ona zmiňovaná výjimka (1 : 3,5 mil.). Pro ostatní kontinenty je zvoleno základní měřítko 1 : 20 nebo 1 : 50 mil., pro svět 1 : 80 a 1 : 120 mil., města jsou znázorněna 1 : 200 000. Pro různé detaily, výřezy se vyskytují i měřítka vybočující z této řady.

Zobrazení jsou vždy uvedena u každé mapy. Nejčastěji je použito upravené kuželové zobrazení – Rakousko, části Evropy a Asie; azimutální plochojevné – kontinenty a jejich části mimo Antarktidy; polyedrická projekce – města; Hölzelova planisférická projekce – Tichý oceán a svět. Pro polární oblasti a tematickou mapu světové dopravy je použita azimutální polární projekce se zachováním středních délek.

Výškopis je vyjádřen kombinací barevné hypsometrie, stínováním a vrstevnic, takže povrch působí plastickým dojmem. Pro znázornění obsahu tematických map jsou využity všechny obvyklé metody: kartogramy, bodové značky, barevné vrstvy, areálová, tečková metoda aj. Souhrnná legenda neexistuje, vysvětlivky se nacházejí pod každou mapou zvlášť. Kresba jde často za mapový rám, měřítko je číselné a grafické, poloha je vyjádřena zeměpisnou sítí.

Úvod tvoří předpis výslovnosti v jednotlivých jazycích a seznam dříve používaných názvů s uvedením jejich současného správného tvaru. Poté se seznámíme se základními typy projekcí a postupu při vzniku barevné mapy. Na str. 2-3 se nalézají ukázky různých druhů státních rakouských map.

Úvodní mapová část znázorňuje Vídeň a další větší města s okolím. Ke všem je připojen letecký snímek. Podíváme se i na přírodní zajímavosti a nejznámější oblasti (Wachau, Kärntnerská jezera, Štýrská vrchovina, pobřeží Bodamského jezera aj.). Poté přijdou na řadu jednotlivé části Rakouska na obecně zeměpisných mapách. Následují tematické mapy zaměřené na klasické oblasti a jevy. Při jejich znázornění je nejvíce využívána metoda plošných areálů a barevných vrstev, někde jsou připojeny grafy, ilustrace, slovní popisy.

Další v pořadí jsou nejbližší sousedé – Švýcarsko (obsahuje i čtyři tematické mapy), souhrnně alpské země, státy Beneluxu a severní Německo, Porýní. Evropa je znázorněna po částech na obecně zeměpisných mapách, k většině z nich jsou připojeny i hospodářské (Německo má ještě politickou). Tematika celé Evropy se nachází na str. 90-97. Následující dvojstrana je věnována ukázkám různých druhů evropského pobřeží, str. 100-101 evropským velkoměstům (Londýn, Paříž, Moskva, Berlín).

18 stran zahrnuje Asii – opět nejdříve celkový pohled s tematickými mapami a pak jednotlivé obecně zeměpisné mapy částí, doplněné hospodářskou mapou. Afrika zabírá šest stran – 3 obecně zeměpisné a 4 tematické mapy. Ameriku nalezneme na str. 126-141, struktura zařazených map je obdobná jako u Asie, navíc jsou znázorněny plány New Yorku a Ria de Janeira. Austrálie a Oceánie spolu s Pacifikem se nachází na str. 142-145, závěr kontinentů tvoří obecně zeměpisné mapy Arktidy a Antarktidy.

Svět je zobrazen na 17 mapách zabývajících se tematikou politického uspořádání, klimatu, podnebných pásů, srážek, tektonické stavby, druhů půd, obyvatelstva, jazyků a náboženství, přírůstků obyvatelstva, výživy, hospodářství, časových zón a dopravy. Poslední dvojstrana obsahuje problematiku pohybů Země a hvězdné oblohy. Atlas neobsahuje rejstřík!

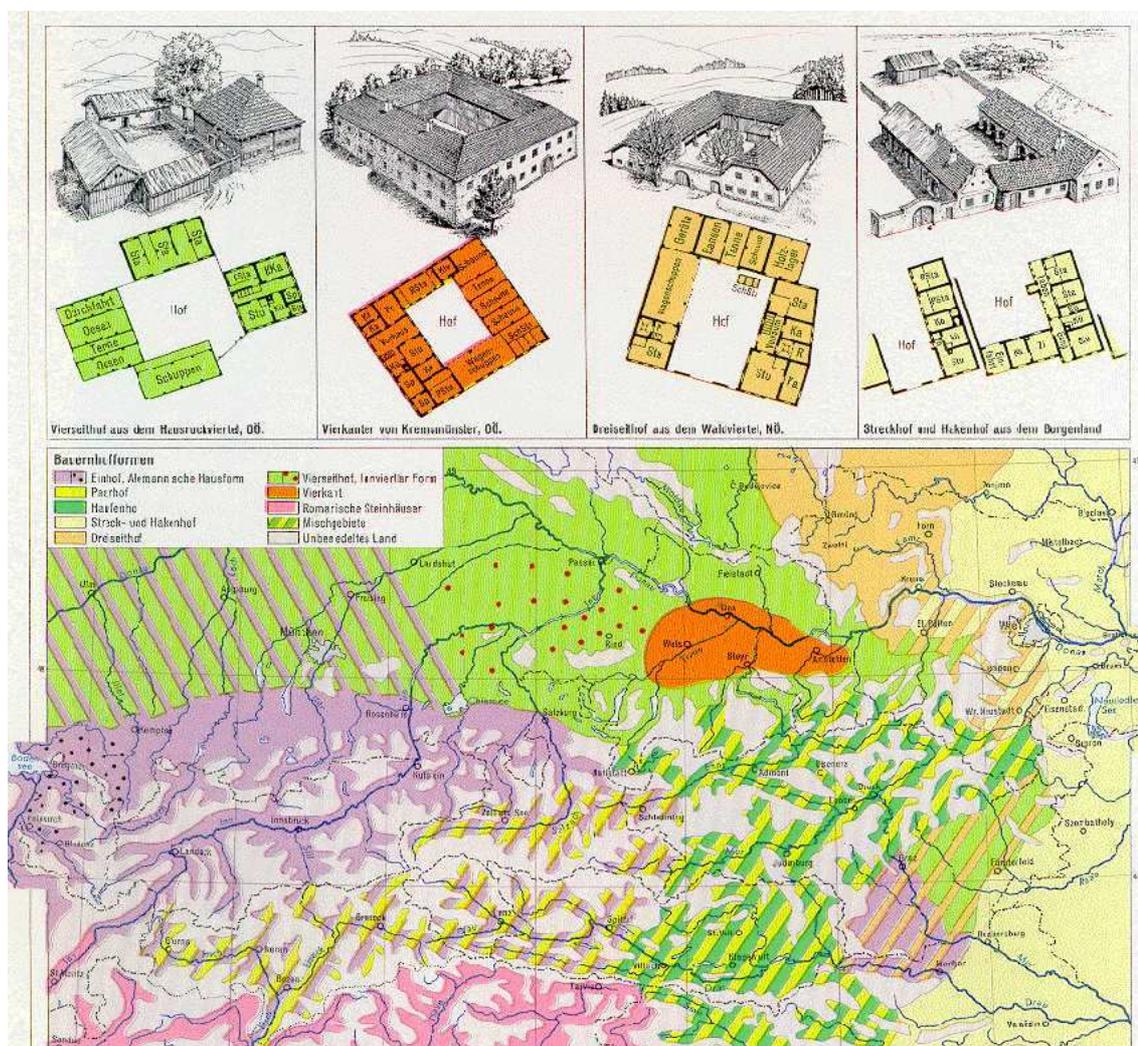
K některým zajímavostem a nedostatkům:

- letecké snímky Lince a Salzburgu by mohly být více svislé, aby se dal porovnat půdorys na vedlejších plánech;
- zajímavé pohledové mapy na horský masív Glockner (str. 23);
- tematické mapy mají celkem dobrou vypovídací schopnost, vhodně jsou i zvoleny znázorňovací metody;
- průmysl (str. 48-49) je řešen netradičně pomocí kartodiagramů ve formě sloupcových grafů – je mnohem přehlednější než klasické kruhové grafy;
- nepřilíživá metoda je zvolena pro vyjádření cestovního ruchu – značky se překrývají a chybí popis sídel;
- velmi pěkně je znázorněna tematika lidové architektury (Obr. č. 5.23), pomocí názorných obrázků a doprovodné mapy jsou zobrazeny jednotlivé typy domů a jejich výskyt;
- obecně zeměpisnou mapu Porýní doprovází grafové schéma lodní dopravy mezi významnými říčními a námořními přístavy;
- hospodářské mapy jsou podobně jako naše přehuštěné, což je zvláště patrné v průmyslových aglomeracích;
- uvádění tematických map a řazení jednotlivých částí Evropy by se mohlo řídit určitými pravidly;
- chybný soutisk barev u tematických map srážek na indickém subkontinentu (str. 104), totéž se vyskytuje na politickém rozdělení Afriky (str. 120) a světa (str. 150-151);
- mapa části Egypta patří logicky až do následující kapitoly zabývající se Afrikou;

- k mapám jednotlivých světadílů (mimo Asie a Antarktidy) je vložena obrysová mapa Rakouska ve stejném měřítku pro porovnání velikosti území, nevidím důvod, proč by se nemohla vyskytovat i u Antarktidy;
- doprava je znázorněna v netradiční azimutální polární projekci, takže některé světadíly jsou deformované, tím pádem i vzdálenosti jsou ve značném nepoměru vůči sobě;
- závěrečná část pohybů Země a hvězdné oblohy je poněkud těžkopádně vysvětlena, určité odlehčení a zjednodušení by určitě napomohlo k lepšímu pochopení dané problematiky.

I přes veškeré uvedené chybné soutisky je titul na vysoké grafické úrovni, tištěn na kvalitním křídovém papíře v odpovídající barevné kompozici. Formát je stejný jako u našeho školního atlasu světa, desky jsou pevné, plátěné, provedené jednobarevně (červeně) se zlatým nápisem.

Dle mého názoru mají rakouští studenti kvalitní školní atlas vycházející z dlouholeté tradice a zkušenosti.

Obr. č. 5.23: Lidová architektura (Österreichischer Atlas für höhere Schulen, H. Eckelt)

5.3.20 Österreichischer Oberstufen-Atlas

H. Slanar, vydání neuvedeno, Eduard Hölzel, Wien 1981, 136 stran.

Školní atlas určený pro výuku na středních školách má obdobný charakter jako minulý titul.

Obsah je členěn do sedmi tematických celků – Rakousko, Evropa, Asie, Afrika, Amerika, Austrálie a Nový Zéland, Svět.

Rakouská část tradičně začíná zobrazením Vídně v několika tematických mapách zabývajících se geologií, tektonikou, městskou strukturou, složením obyvatel z hlediska vzdělání a životní úrovně, infrastrukturou a občanským vybavením, inženýrskými sítěmi. Pokračují další tematické mapy větších měst – Eisenstadt, Salzburg, Graz, Vorlaberg, Klagenfurt, Bregenz, Innsbruck, Reute – znázorňující většinou sídelní strukturu.

Na str. 10-15 jsou komplexní hospodářské mapy jednotlivých územních celků Rakouska, str. 16-17 znázorňuje celé území na obecně zeměpisné mapě. Další tematické mapy sledují obvyklé jevy jako geologie, zemětřesení, geomorfologie, lesnictví, chov dobytka, zemědělství, doprava, obyvatelstvo.

Od strany 25 se vyskytují už státy nebo části Evropy zastoupené vždy obecně zeměpisnou a hospodářskou mapou, střední a západní Evropě jsou věnovány navíc i tematické mapy geologie, srážek, půdních druhů, obyvatelstva, národností a jazyků. Str. 56-57 zahrnuje ukázky různých typů evropského pobřeží a měst. Konec druhé části patří znázornění celé Evropy s charakteristickými tematickými mapami (stejná struktura jako u předešlého atlasu).

Na třech stranách se vyskytují tematické mapy celé Asie a pak až do str. 89 jednotlivé části zastoupené vždy obecně zeměpisnou a hospodářskou mapou. Tutéž strukturu má část týkající se Afriky a Ameriky nacházející se na str. 90-117. Přesné řazení není dáno, takže se střídají tematické mapy celých kontinentů se zobrazením menších územních celků. Austrálii je věnována pouze jedna strana zahrnující obecný zeměpis, hospodářství a podnebí.

Tematika světa zahrnuje zbývajících 15 stran mapové části. Poslední čtyři stránky jsou určeny leteckým a družicovým snímkům znázorňujícím různé typy území.

Zásada jednotné měřítkové řady je mimo Rakouska vcelku zachována. Základní mapa Rakouska je v měřítku 1 : 1,25 mil., tematické v měřítku 1 : 2 a 1 : 3 mil. U ostatních částí je základní měřítko 1 : 2,5 mil., další mapy mají víceméně celočíselné násobky, světadíly obvykle 1 : 25 nebo 1 : 50 mil., svět 1 : 100, 160, 200 mil. Detaily, výřezy, plány měst jsou zobrazeny podrobněji a v mnohých případech z této řady vybočují.

Použité projekce i vyjádření výškopisu jsou víceméně stejné jako u předchozího titulu, pouze se zde nevyskytují vrstevnice. Totéž se dá říci o znázorňovacích metodách pro vyjádření tematického obsahu s tím rozdílem, že pro zobrazení měst je použita mnohem barevnější škála. Co se týče kresby, měřítko, legendy, zeměpisné sítě, platí to samé, co už bylo řečeno v předešlém hodnocení. Kresba jde mimo mapový rám mnohdy až k okraji listu, tematický obsah je doprovázen

tabulkami, grafy, slovním popisem. U některých hospodářských map došlo k rozšíření legendy průmyslu, sídel a cestovního ruchu.

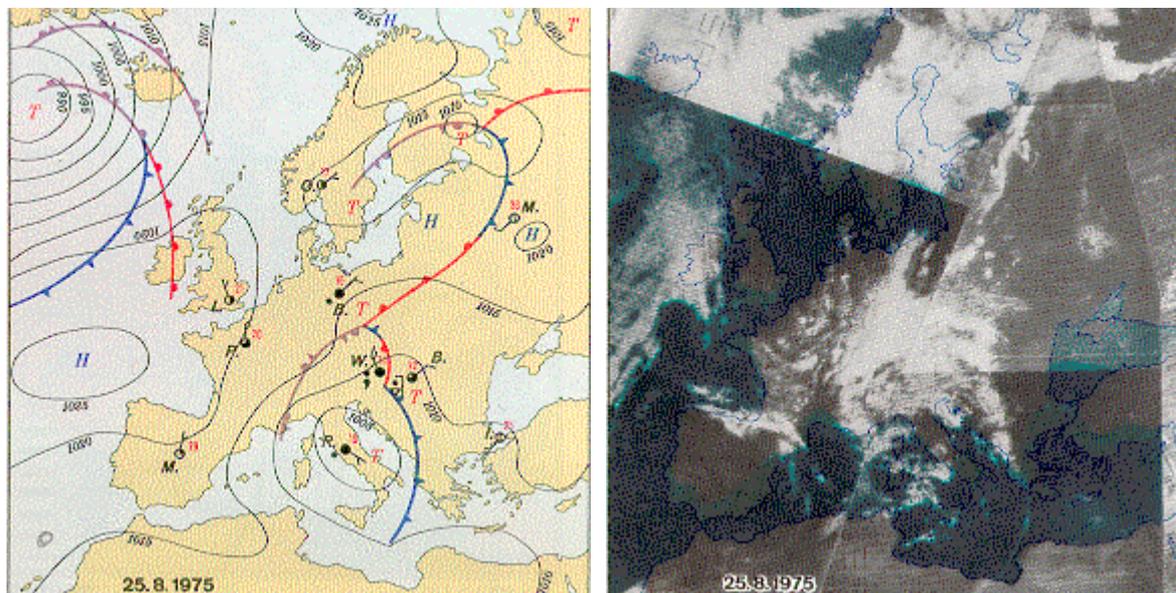
Na přední předsádce se tradičně nachází výklad základních druhů zobrazení, na zadní předsádce už zmiňované družicové snímky.

Zeměpisné názvy jsou většinou v originálním znění, obecná zeměpisná jména jsou překládána do němčiny, u sídel je v závorce vžitě exonymum. Chybí úvodní část, kde byla vysvětlena výslovnost a co je nejpodstatnější, titul postrádá rejstřík!

K jednotlivým mapám mám hned několik postřehů a připomínek:

- použité barevné kombinace u městských plánů se někde vysloveně „bijí“, přílišná barevnost bývá v některých případech ke škodě věci;
- průmysl není vyjádřen barvami v kruhových grafech, jak jsme zvyklí, nýbrž je znázorněn symbolickými značkami; i přesto je však hospodářská mapa přeplněná – slučuje průmysl, zemědělství, nerostné suroviny, dopravu a cestovní ruch (např. str. 10-11);
- na str. 30 je zajímavá doplňková mapa výsostných pobřežních vod s vyznačením zón rybolovu různých mořských ryb v Atlantiku;
- ve všech částech bych vytkla některé náhodné zařazení tem. map, které by měly patřit na jiné místo (např. Evropské společenství zařadit k celkové Evropě), všechny světadily by měly začínat obecně zeměpisnou mapou;
- ke znázornění počasí v Evropě (str. 64-65) jsou velice vhodně připojeny družicové snímky z Meteosat, vedle kterých je zakreslena mapa předpovědi počasí tak, jak ji známe z televizní obrazovky (Obr. č. 5.24);
- dalším příkladem špatného řazení je uvedení hospodářské mapy ostrova Jávy mezi tematické mapy celé Asie (str. 68);
- do kapitoly Asie je zařazena mapa povodí Nilu, přestože územně náleží pod Afriku (str. 86);
- zcela chybí znázornění oceánů nebo alespoň celé Oceánie a polárních krajů;
- opět se na některých mapách objevuje srovnávací obrysová mapa Rakouska, ale její výskyt není pravidelný, chybí např. u Austrálie;
- celkem zvláštní a neobvyklé je i pořadí tematických map světa – nejdříve je uvedena teplota, mořské proudy, proudění vzduchu, srážky a podnebí, obecně zeměpisná a politická mapa, které vždy kapitolu světa uvádějí, se vyskytují někde uprostřed;
- v obecně zeměpisné mapě světa jsou velice pěkným grafickým způsobem znázorněny zlomové oceánské hřbety;
- v atlase není obvyklá vesmírná část, popisující Sluneční soustavu, pohyby Země a Měsíce, hvězdnou oblohu.

Grafické zpracování je už tradičně na velmi vysoké úrovni, chybný soutisk barev se téměř nevyskytuje. Obecně zeměpisná a tematická část jsou ve vyváženém poměru. Formát zůstal zachován, vazba je pevná, omyvatelná, opět v jednotné červené barvě. Neškodila by trocha fantazie při výtvarném řešení obálky. Příkladem může být náš nejnovější školní atlas světa nebo Diercke Weltatlas německé produkce. Atlas jinak dobře splňuje funkci učební pomůcky pro střední školy.

Obr. č. 5.24: Předpovědní mapa Evropy (Österreichischer Oberstufen-Atlas, H. Slanar)

5.3.21 Diercke Weltatlas

Ulf Zahn, 3. aktualizované vydání Westermann Schulbuchverlag GmbH, Braunschweig 1992, 275 stran.

Poslední hodnocený atlas je svým obsahem zaměřen jako komplexní školní atlas Německa i celého světa.

Obsah atlasu je členěn do osmi částí zahrnující postupně Německo, Evropu, Afriku, Asii, Austrálii, Ameriku, polární kraje a svět. Na přední předsádce je podrobně znázorněn klad všech mapových listů spolu s rozlišením, o jaký druh mapy se jedná. Obsah na úvodních stranách je řešen dvojím způsobem:

- a) výčtem map podle kontinentů
- b) výčtem map podle jednotlivých tematických oblastí.

Další kapitola se zabývá porovnáním leteckých snímků a map z nich sestrojených, dále pak vysvětlením legendy, měřítka, výškové hypsometrie, zeměpisné sítě a ukázkami různých typů map.

Poté následuje část, která na 58 stranách znázorňuje Německo. Z uvedených map jsou pouze čtyři obecně zeměpisné, zbytek tvoří tematické mapy zahrnující všechny možné jevy a objekty. Z méně obvyklých tematik se zde vyskytuje znázornění pobřeží, přístavů, městského

ovzduší, nezaměstnanosti a migrace obyvatel. Často se také vyskytují plány, které popisují jevy odlišné od celorepublikového průměru.

Evropa se nachází na str. 74-126 a začíná dost netradičně geologickou mapou střední Evropy. Poté jdou za sebou menší územní celky zastoupené vždy obecně zeměpisnou a hospodářskou mapou, v mnoha případech i doplňující tematickou mapou, která vystihuje typický jev pro danou oblast. Ani zde samozřejmě nechybí městské plány evropských velkoměst. Celkovému pohledu na Evropu je věnováno 14 stran. Jednotlivá témata nevybočují z dobře známého výčtu tematických map a jdou za sebou v pořadí politické rozdělení, jazyky, národnosti, tektonika, podnebí, zemědělství, půdní typy, průmysl, energetika, obyvatelstvo, cestovní ruch a Evropská unie.

Na str. 126-141 nacházíme Afriku. K 11 celkovým mapám náleží ještě dvě obecně zeměpisné a dvě hospodářské mapy a 11 výřezů nebo detailů, znázorňující zajímavé oblasti a jevy typické pro tento černý kontinent. Ve stejném duchu je zobrazena i Asie na str. 142-177. Obsahuje osm celkových map a pak v převážné míře tematické mapy jednotlivých regionů. Zvláštní pozornost je věnována Číně, Indii a Japonsku, jakožto dominantním státům, co se týče obyvatelstva, kultury a hospodářství. Austrálie zabírá šest stran. Mimo australský kontinent zobrazuje na obecně zeměpisné mapě i Oceánii a Nový Zéland. V kapitole Amerika je značná část vyhrazena Spojeným státům americkým. Nechybí zde jednotlivé tematické mapy ani městské plány. Obsah je dále ještě rozčleněn na severní, střední a jižní Ameriku. Polární kraje se nacházejí na str. 214-215. Větší část této dvojstrany zabírají hospodářské mapy, obecně zeměpisné mapy jsou, spolu se zobrazením magnetických pólů a detailu Grahamovy země, pouze doplňující.

Zbytek mapových listů na str. 216-239 tvoří mapy celého světa doprovázené množstvím grafů, obrázků, schémat, profilů apod. Dvojstrana 240-241 je věnována Zemi jako vesmírnému tělesu, následující strana zobrazuje atmosféru a na satelitních snímcích vývoj počasí.

Na konci se nachází výklad základních matematických zobrazení, věcný a zeměpisný rejstřík s uvedením výslovnosti v jednotlivých jazycích.

Zadní předsádka obsahuje různorodé mapy jako např. pohledovou mapu New Yorku, tematické mapy měst Los Angeles, Osnabrück a Karlsruhe, mapy rozšíření největších novinových titulů Der Spiegel a New York Times.

U zobrazení Německa je měřítková řada dosti nejednotná. Obecně zeměpisné mapy jsou v základním měřítku 1 : 1 500 000, hlavní hospodářská mapa v měřítku 1 : 2 250 000 a celkové tematické mapy v měřítku 1 : 3 500 000. V Evropě je situace poněkud lepší. Většina map se nachází v základním měřítku 1 : 2 mil., 1 : 4 mil. a 1 : 6 mil., tematické mapy celé Evropy pak v násobcích těchto měřítek, nejčastěji v měřítku 1 : 16 mil. a 1 : 24 mil. V ostatních světadílech je situace obdobná. Pro kontinenty převažují měřítka 1 : 16 mil. a 1 : 36 mil. Měřítková řada pro svět je 1 : 90 mil., 1 : 140 mil. a 1 : 180 mil.

Použitá zobrazení jsou uvedena pouze u obecně zeměpisných map. Pro části Evropy a menší území Asie je použito kuželové délkojevné zobrazení, pro celkovou Evropu, Afriku, Austrálii a Oceánii a větší části Asie a Ameriky Lambertovo plochojevné azimutální zobrazení, americký kontinent jako celek je zobrazen ve válcovém délkojevném zobrazení v obecné poloze, jižní Amerika ve válcovém plochojevném zobrazení v obecné poloze a konečně svět ve Winkelově zobrazení.

Zvláštní kapitolou je znázornění obsahu mapy. Pro výškopis použita kombinace barevné hypsometrie a stínování navozuje mimořádný plastický efekt. Pro vyjádření tematického obsahu je hojně využívána bodová, areálová metoda, metoda barevných vrstev, kartogramy a kartodiagramy. Jak už bylo řečeno, ve velké míře se zde vyskytují doprovodné grafy, schémata aj.

Legenda je částečně v úvodní kapitole, ale jinak se nachází u každé mapy zvlášť nebo je na ni odkaz na jinou stranu. Výrazové prostředky legendy jsou velmi rozmanité a celkem snadno pochopitelné. Doprovodný vysvětlující popis u legendy je velmi podrobný, takže nevystávají žádné problémy při interpretaci daného jevu nebo objektu. Měřítko se vyskytuje dvojí – číselné a grafické. Kresba v některých případech přesahuje rám. Orientaci umožňuje dobře popsána zeměpisná síť poledníků a rovnoběžek.

Názvosloví obecných zeměpisných jmen se důsledně překládá do němčiny, ostatní jména jsou v původním jazyku, pokud existují německá exonyma, původní název je uveden v závorce.

Rejstřík je řešen jako dvojdílný. V první části jsou uvedeny obecné pojmy jako např. uhlí, klimadiagram, biotop spolu s číslem stránky a mapy, na které se nacházejí. Druhá část je zpracována klasicky metodou zeměpisných polí. Výslovnost je souhrnně uvedena na začátku, se zaměřením na jednotlivé jazyky.

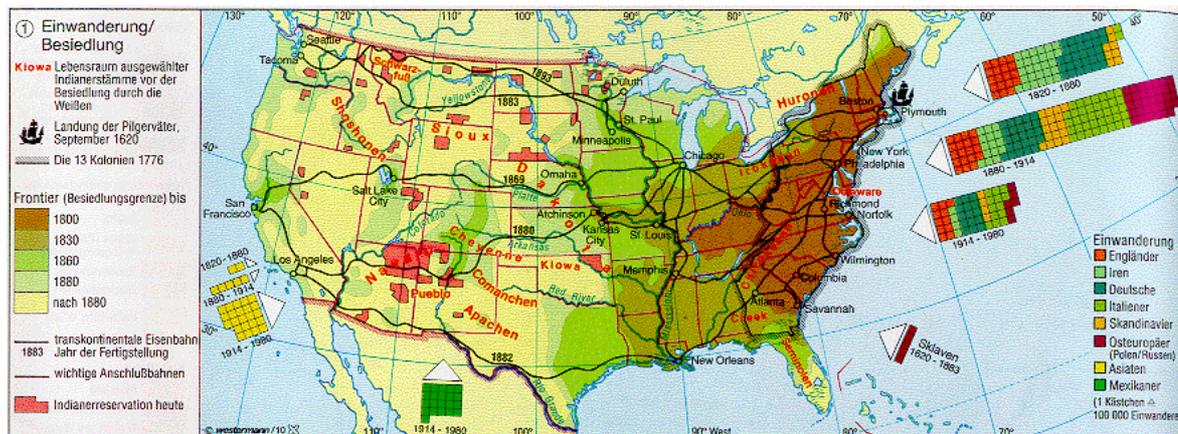
Teď se zaměřím na podrobnosti k uvedeným mapám a doprovodným kapitolám:

- už grafické ztvárnění obsahu v úvodu leccos naznačuje o kvalitě předkládaného atlasu, jednotlivé tematiky jsou vždy uvedeny srozumitelným piktogramem, takže je hned poznat, o jaké mapy se jedná (str.6-9);
- porovnání leteckého snímku a mapy dokládá, jaká je možnost využití leteckého a družicového snímkování právě pro tvorbu map (str. 11);
- průmysl je zcela netradičně znázorněn pomocí barevně a velikostí odlišených bodových značek, dle mého názoru tento způsob nijak nesnižuje úroveň informace z předkládaných map, ale naopak velmi pomáhá k lepšímu porozumění a čitelnosti jindy přeplněných hospodářských map;
- přímo ukázkovou mapou, kde se jednotlivé znázorňovací metody harmonicky doplňují, je mapa vodohospodářství na str. 35;
- poněkud méně přehledně už působí hned následující mapa hnědouhelné pánve v Porýní, kde vyjádření jednoho jevu ruší čitelnost ostatních;

- tzv. kruhové grafy se vyskytují pouze v malých regionech a vyjadřují nejvýše 5-6 druhů daného jevu, takže nepůsobí nepřehledně;
- zajímavý je i vývoj tvaru a velikosti zemědělských pozemků let 1836-1983, kde je jasně vidět tendence scelování pozemků v optimální celky vhodné k obdělávání (str.52);
- názorný příklad toho, že atlas obsahuje všechny možné jevy, je mapa ohrožení, která se mohou vyskytnout ve vysokohorském prostředí Alp; jedná se především o znázornění hlavních oblastí lavin, sesuvů půdy a kamení, vodních přívalů (str. 78);
- hospodářská mapa pobřeží Nizozemska se poněkud vymyká zaběhlému značkovému klíči a i svým barevným vyjádřením nepůsobí moc čitelně (str. 85);
- vzhledem k dnešní politické situaci na Balkánu, kde byla ohniska konfliktů odnepaměti, je jistě užitečné podívat se na národnostní složení tohoto problematického místa (str. 99);
- není zde jednotné řazení obecně zeměpisných a tematických map u kontinentů, dle mého názoru by obecně zeměpisná mapa celého území měla vždy uvádět danou část, navíc i uvádění tematických map nepodléhá jednotnému stylu;
- mapa městského státu Singapuru působí poněkud křiklavým dojmem, navíc kombinací několika metod, které se navzájem překrývají, dochází ke snížení přehlednosti a čitelnosti (str. 165);
- v tematické mapě osídlení USA je zajímavé pozorovat podíly jednotlivých národností v různých časových etapách (Obr. č. 5.25);
- v závěrečné části, znázorňující celý svět, jsou vítaným oživením a zpestřením různé profily, grafy, tabulky, schémata a obrázky, které tak přispívají k lepšímu pochopení dané problematiky, konkrétně se jedná o řez zemským pláštěm a kůrou (str. 216-217) nebo srážkové grafy (str. 220) aj.;
- velmi jednoduchým a přitom dostačujícím způsobem je zpracována tematika Země jako vesmírného tělesa na str. 240-241, zvláště zde upoutá struktura známého vesmíru ve formě odstupňovaných kuželoploch;

Z grafického hlediska je publikace na velmi vysoké úrovni. Barevné ladění a kompozice je vyhovující, i když u některých detailních mapek (zvláště u měst) platí staré známé pořekadlo „méně znamená někdy více“ a přílišná barevnost je na škodu obsahu. Formát atlasu je 21,5 x 31,5 cm, pevná, knižní vazba na první pohled zaujme svojí zdařile graficky řešenou obálkou.

Z celkového hlediska se dá říci, že atlas je nejlepší ze všech hodnocených titulů, což je zřejmě dáno jednak téměř dvojnásobným rozsahem oproti našim dílům a potom také zcela jiným finančním i odborným zázemím, vycházejícím z rozdílné hospodářské úrovně Německa a naší republiky. Tím ovšem nechci snižovat úroveň naší kartografie, ale peněz je zde přece jenom méně. V neposlední řadě má na celkovou kvalitu také vliv více než stopadesátiletá tradice a zkušenost s tvorbou kartografických děl.

Obr. č. 5.25: Přistěhovalectví do USA v různých časových epochách (Diercke Weltatlas, U. Zahn)

6. Návrh atlasu

Každému rozsáhlejšímu kartografickému projektu nebo návrhu musí předcházet zadání úlohy, které zpravidla obsahuje předběžný název, účel, rozsah území, všeobecné požadavky na obsah a způsob jeho znázornění, formální úpravu mapových listů, finanční a ekonomické zabezpečení, předpokládaný termín dokončení a ostatní údaje potřebné k projektové přípravě.

Po zadání úlohy už následuje samotný úvodní projekt, ve kterém se do všech detailů a podrobností rozpracovává koncepce řešení a navrhne se pracovní postup. Tato práce vyžaduje rozsáhlé odborné znalosti a zkušenosti a bývá často zadávána vědeckovýzkumným pracovištěm např. výzkumným ústavům, vysokým školám, podnikatelským subjektům.

Celková koncepce úvodního projektu se může rozdělit do deseti částí:

1. **Konkretizace účelu:** zde se jasně vymezi cíl, budoucí uživatelé a využití díla.
2. **Název a tematické zaměření kartografického díla:** v názvu se kromě rozsahu území ještě vymezuje konkrétní tematické zaměření, aby bylo patrné, které prvky obsahu mapy nebo atlasu budou dominantní.
3. **Stanovení měřítka:** měřítko je podřízeno účelu a tematickému zaměření kartografického díla, ovlivňuje podrobnost a přesnost znázornění prvků obsahu, má vliv na plošný rozsah území, je spojeno s formátem mapy a kartografickým zobrazením, volbu měřítka ovlivňuje význam území, rozměry mapového listu, přehlednost a čitelnost.
4. **Volba kartografického zobrazení:** při volbě kartografického znázornění záleží především na účelu, kterému má mapa sloužit a na rozsahu a poloze zobrazovaného území, blíže o vhodném výběru zobrazení pojednává matematická kartografie.
5. **Zrcadlo mapy a klad listů:** zde se tvoří tzv. maketa mapy, která přímo souvisí s měřítkem, kartografickým zobrazením a rozsahem území, v takovéto maketě mapy se vyznačí dělení rámu, rozložení mimorámových údajů, umístění názvů, označení mapy, poloha grafického a číselného měřítka, klad listů, hypsometrické a batymetrické stupnice, údaje o souřadnicovém a výškovém systému, umístění legend apod.
6. **Návrh obsahu mapy:** obsah mapy se navrhuje v souladu s tematickým zaměřením mapy, je ovlivněný druhem a typem kartografického díla, charakterem území, jeho geografickými zvláštnostmi a kartografickým znázorněním.
7. **Návrh značkového klíče:** řídí se především obsahem mapy a způsobem kartografického znázornění, vyžaduje rozsáhlé analýzy a zkoušky, aby splňoval požadavky přesnosti, přehlednosti, estetiky a dobré čitelnosti.
8. **Výběr podkladů:** jako kartografické podklady vybíráme koncepčně a územně jednotné mapové soubory, které se co nejvíce přibližují požadavkům nového kartografického díla z hlediska účelu, obsahu, znázornění prvků a generalizace.

9. **Návrh technologie:** rámcově se stanovuje technologický postup, ověřují se metody, materiály a pomůcky.
10. **Organizační a ekonomické zajištění tvorby nového kartografického díla:** zde se řeší organizace, plánování a řízení tvorby, zpracování a vydání nového díla [8].

Úvodní projekt obsahuje textovou část a přílohy. Textová část rozpracuje a zdůvodní řešení jednotlivých bodů a postupů, v přílohách jsou pak konkrétní ukázky jednotlivých řešení jako např. značkový klíč, vzory písma a využití barev, vzorový list nebo ukázky části mapy, schéma technologického postupu, ekonomické a finanční kalkulace, časový harmonogram zpracování a vydání díla, maketa kartografického díla.

Uvedený obecný postup při zpracování nového kartografického díla platí i při tvorbě nového atlasu. Dbá se při tom na specifické zvláštnosti a podmínky, které se u tvorby atlasu vyskytují. Jedná se především o návrh ucelené měřítkové řady, výběr zobrazení jednotlivých území a tematik, řazení a posloupnost map a v neposlední řadě také optimální technologický postup tvorby originálů a tisku, tak aby vznikly co nejmenší časové i ekonomické ztráty.

Vzhledem k tomu, že na přípravě a vydání kompletního nového atlasu pracuje celá redakční rada někdy i několik let, soustředím se ve své práci pouze na část úvodního projektu. Jedná se vlastně o body 1 - 6 uvedené výše a volné přílohy č. 1-21 ve formě ukázek maket vybraných mapových listů (volné přílohy jsou uvedeny na konci zvlášť).

6.1 Konkretizace účelu atlasu

Atlas je zaměřen jako komplexní školní zeměpisný atlas určený pro výuku zeměpisu na středních a popřípadě vysokých školách. Tím je vlastně určen i okruh budoucích uživatelů. Je však možné jeho využití i pro ostatní veřejnost.

6.2 Název a tematické zaměření atlasu

Název bude zcela jednoduchý a to **Školní atlas světa**. Tematicky bude zaměřen tak, aby obecně geografická a tematická část byly zhruba ve vyváženém poměru. Spojí se zde, jak už je to jinde ve světě zvykem, náš atlas ČR a atlas světa, které do této doby existovaly zvlášť. Tematické zaměření jednotlivých map bude z větší míry jednotné, ale zařazeny budou i tematické mapy znázorňující charakteristické jevy a problémy konkrétního území.

6.3 Stanovení měřítka

Měřítka mapy má základní význam pro mapový obsah. Uvádí se obvykle v číselné formě, někdy má také podobu grafickou nebo slovní. Pro atlas je důležité, aby použitá měřítka tvořila ucelenou řadu. V tomto atlase bude základní měřítka 1 : 1 mil., ve kterém bude znázorněna Česká

republika, další odvozená měřítka budou 1 : 4 mil. pro tematické mapy ČR a jednotlivé státy nebo územní celky Evropy, 1 : 8 a 1 : 16 mil. pro části ostatních kontinentů, 1 : 20 a 1 : 40 mil. pro celé kontinenty, 1 : 60 mil. pro oceány a 1 : 80 a 1 : 140 mil. pro souhrnné mapy světa. Světová velkoměsta se zobrazí v měřítku 1 : 250 000 popř. 1 : 500 000. Pro výřezy a doplňkové mapy se použije podrobnější měřítko, odvozené dělením ze základního. Umístění a použití jednotlivých typů měřítek je patrné z uvedených příloh (např. příloha č.1-Podnebí, příloha č. 14-Severní Afrika).

6.4 Volba kartografického zobrazení

Pro obecně geografické mapy v malých měřítkách, které se v atlase vyskytují v převážné míře, se používají zobrazení znázorňující co nejpřirozeněji zemský povrch. Pro menší území převládají jednoduchá azimutální (vhodná pro území přibližně okrouhlého tvaru), kuželová (území protáhlé ve směru kartografické rovnoběžky) a válcová zobrazení (území protáhlé ve směru libovolné ortodromy). Při zobrazení celé Země vznikají na okrajích mapy velká zkreslení a proto se používají složitější nepravá zobrazení azimutální, válcová nebo polykónická.

Na výběr zobrazení má samozřejmě také vliv účel, měřítko, formát, uživatel a příslušnost k souboru map. Ekvivalentní zobrazení je vhodné použít v případě, kdy je třeba zachovat plošné rozměry objektů. Jsou to např. mapy obecně geografické, politicko-administrativní, klimatické, geologické, geograficko-ekonomické, fauny a flóry apod. Konformní zobrazení se vyžaduje při zachování co nejvěrnější představy o směrech různých dynamických jevů nebo o tvaru objektů - jsou to především mapy navigační (letecké, námořní), klimatické (směr větru), hydrografické, oceánografické, meteorologické apod. Pokud požadujeme nezkreslené délky v určitém směru např. zeměpisného poledníku, rovnoběžky nebo kartografického poledníku, použijeme ekvidistantní zobrazení. Sem by patřily mapy letecké dopravy a spojů, seismické, vojensko-historické, objevných cest apod. Pro zachování přijatelného zkreslení délkového, plošného i úhlového se využívají tzv. kompenzační zobrazení, vyskytující se u přehledných map různého typu. Dalším faktorem je uživatel. Žáci musí mít dobré představy o směrech, vzdálenostech a sférickosti Země, turistické mapy musí být srozumitelné pro širokou veřejnost, naopak speciální požadavky na zobrazení mohou mít specialisté různých vědních oborů. V případě, kdy mapa přísluší k souboru map nebo atlasu je vhodně přiměřeně omezit počet použitých zobrazení a zajistit možnost porovnání jednotlivých map [8].

V navrhovaném atlasu by se měla vyskytovat následující zobrazení:

1. Winkelovo zobrazení pro mapy celého světa (nepravé kompenzační zobrazení vzniklé kombinací válcového a Aitovova zobrazení).
2. Lambertovo ekvivalentní azimutální zobrazení pro kontinenty mimo Ameriky a polárních krajů.
3. Azimutální zobrazení ekvidistantní v polednicích pro polární kraje.

4. Kuželové zobrazení ekvidistatní v polednicích se dvěma nezkreslenými rovnoběžkami pro jednotlivé části kontinentů a Českou republiku.
5. Polynomické zobrazení s minimalizovaným zkreslením (ČVUT Praha) pro Atlantský, Tichý, Indický oceán a Ameriku.
6. Polyedrické zobrazení pro města.

6.5 Zrcadlo mapy a klad listů

Nástin toho, jak budou jednotlivé mapy atlasu vypadat, je uveden v závěrečných volných přílohách. Formát jednoho mapového listu bude něco větší než A4 popř. A3 (obdobně jako u ŠAS). Mapový obsah bude vymezovat vnitřní a vnější mapový rám s mezirámovými údaji. K těm by patřily zeměpisné souřadnice, údaje o plošné výměře pole ohraničeného rovnoběžkami a poledníky, orientační označení zeměpisných polí čísly a písmeny, legenda. Vnitřní rám ohraničuje přímo mapovou kresbu. K mimorámovým údajům by náležely číselné, grafické, slovní a hypsometrické měřítko, název mapy, použitá projekce, číslo stránky.

6.6 Návrh obsahu

Zde podrobněji rozeberu problémy vyřčené v úvodu týkající se řazení jednotlivých tematik a územních celků, geografického názvosloví, systematiky zařazování jednotlivých map a celkové koncepce díla ve formě atlasu nebo učebnice. Jako předlohu jsem využívala především Diercke Weltatlas, který má podle mne nejlepší úroveň z hodnocených atlasů a pak také samozřejmě náš Školní atlas světa.

6.6.1 Koncepce řazení map

Při koncepci atlasu vyvstává už dříve zmiňovaný problém, zda řadit mapy podle pravidla od blízkého a známého ke vzdálenějšímu a abstraktnímu nebo podle učebních osnov. Dle mého názoru je logičtější první postup, neboť osnovy pro střední a vysoké školy nejsou jednotné. Jsou odlišné pro jednotlivé typy škol a často se mění postupem doby. Proto preferuji postup od znázornění naší republiky, kterou studenti znají z vlastní zkušenosti přece jenom lépe než třeba Afriku, jíž začínají učební osnovy pro základní školy. Pokud se podíváme do zahraničních atlasů podobného zaměření, je zde tendence obdobná. Atlasy obvykle začínají regionální částí, poté následuje nejbližší okolí a pak okolní svět v určitém logickém sledu, který je charakteristický polohou státu na jednotlivém kontinentu (viz odlišné řazení z evropského pohledu a z amerického pohledu).

6.6.2 Klasický atlas nebo atlasová encyklopedie?

Další otázkou je, zda začít tvořit atlasy formou učebnic s vkládanými mapami nebo zůstat u klasického atlasu s tím, že by učebnice byly podle nich koncipovány. První způsob je využíván v USA, kde klasické školní atlasy ani nemají. U nás jsou zatím prvními vlašťovkami v tomto směru tematický Školní atlas - Dnešní svět z nakladatelství Terra a obrázkové atlasy pro děti Velký atlas kačera Donalda nebo Atlas světa od Philipa Steela. Tento typ bych použila spíše pro výuku zeměpisu a vlastivědy mladších dětí na základní škole. Vzhledem k tomu, že se na středních i vysokých školách používají velice různorodé učebnice odlišných koncepcí od několika vydavatelství, myslím si, že zde by bylo vhodnější vytvořit jeden komplexní atlas a do učebnic napsat odkazy na jednotlivé mapy.

6.6.3 Systematický nebo problémový přístup při zařazení tematických map

Při výběru a řazení jednotlivých tematických map bude využita kombinace systematického a problémového přístupu. Ke světadílům budou zařazeny tematické mapy stejného obsahu, jednotlivé územní celky a státy budou mít některé mapy společné (např. průmysl a zemědělství), další budou uvedeny podle místních specifik a zvláštností. Počítá se i se zařazením detailů a doplňkových map zajímavých nebo problematických míst, jako je např. delta Nilu (viz příloha č. 14 – Severní Afrika), Izrael a Libanon, Nizozemí, Kalifornie, Gibraltar, Kilimandžáro, Himaláje, Kavkaz apod.

6.6.4 Znázornění obsahu

Pro znázornění obecně geografického obsahu map využijí klasické barevné hypsometrické a batymetrické stupnice, výškopis bude navíc doplněn tónováním (sklonovým stínováním) v kombinaci s vrstevnicemi, což vytváří velmi dobrý plastický efekt. Co se týče vyjádření tematického obsahu, tak zde budou využity všechny známé metody a jejich kombinace podle zásad a doporučení uvedených v mnohých učebnicích a skriptech pro výuku kartografie a geografie. Po vzoru německých a rakouských atlasů počítám se znázorněním obrysové mapky České republiky u obecně zeměpisné mapy všech světadílů (samozřejmě mimo Evropy) ve stejném měřítku, aby studenti získali přehled o vzájemném poměru velikostí území (viz příloha č. 9 – Afrika, příloha č. 18 – Austrálie). Legenda se bude nacházet u každé mapy zvlášť, pouze v úvodu bude přehled značek pro obecně zeměpisné mapy a vysvětlení hypsometrické stupnice na příkladu příčného profilu (viz Diercke Weltatlas). Myslím si, že není vhodné uvádět legendu dopředu, protože není v moci všech studentů zapamatovat si celou soustavu značek a během užívání konkrétní mapy by se muselo listovat na začátek.

6.6.5 Názvosloví

Geografické názvosloví je vždy velkým problémem i pro odborníky. V současné době se preferuje používání původních jmen, která oficiálně zveřejňuje většina států. Existují naše i cizí názvoslovné publikace a navíc úřední seznam geografického názvosloví pod patronací OSN, který je příkazem k používání příslušného názvu ve všech jazycích a ve všech státech světa. Současně ovšem existují vžitá česká exonyma, se kterými se denně setkáváme v tisku, televizi a ostatních masmédiích, takže vyvstává problém, který název je vhodnější. Osobně si myslím, že používání jmen v původním jazyce je správné, protože po vycestování do zahraničí nebo sledování cizích zpráv se student velmi rychle orientuje a není překvapen, že namísto Vídně najde Wien nebo že Káhira je vlastně Kairo popř. El Qahira. Na druhou stranu ale uvedení českých dublet v závorce alespoň v atlasech pro základní školy není na škodu. Když už se překládají názvy obecných přírodních objektů jako např. hory, jezero, moře, poušť atd., měla by zde platit zásada důsledného překladu ze všech jazyků a nejenom z angličtiny či francouzštiny. Důležité ovšem je, aby se nelišila jména v atlase a v učebnicích! Nelze ani zapomenout na zásadu, že od 60° jižní zeměpisné šířky směrem k jižnímu pólu se používá výhradně české názvosloví.

6.6.6 Rejstřík

S geografickým názvoslovím úzce souvisí i jmenný rejstřík. V současné době je řešen nejčastěji pomocí šachovnicových polí, tedy zeměpisných polí označených čísly a písmeny. Údaj je doplněn ještě číslem stránek, na kterých se název vyskytuje a obvykle i bližším určením, zda se jedná o horu, jezero, řeku apod. Některé atlasy využívají vyhledávání pomocí zeměpisných souřadnic určených na celé stupně, což se mi zdá poněkud snadnější, pokud je zeměpisná síť dostatečně hustá a podrobně popsána. Zeměpisná pole totiž zahrnují i plochu 10°x10° a občas je obtížné hledat název na tak velké ploše najít, obzvláště pokud je plocha zaplněna hustě popisem.

Lepší názornosti a přehlednosti by prospělo zvýraznění počátečních dvou písmen názvu, pokud se druhé písmeno mění a také uvedení prvního a posledního názvu v záhlaví stránky, tak jak je to obvyklé například ve slovnících. Podle vzoru Vojenského zeměpisného atlasu a Kapesního atlasu světa bych slovní vysvětlivky typu jezero, moře, řeka, hora apod. nahradila piktogramem nebo symbolem v barvě příslušného jevu, tak např. řeka by byla modrá vlnovka, hora hnědý kopeček apod., což v dnešní době digitálního zpracování tiskové předlohy není zas tak velký problém, jako to bylo v éře vysázených tiskových desek. Samozřejmě by byly všechny symboly uvedeny a vysvětleny na začátku rejstříku.

K otázce výslovnosti je možno přistupovat z několika hledisek. Nejjednodušší, ale zároveň také nejhorší je neuvádět výslovnost vůbec, což není zas až tak řídký jev. Další možností je vysvětlení v jednotlivých jazycích - to se objevuje např. ve Vokálkově Atlasu světa, nebo v Diercke Weltatlas. Poslední a dle mého názoru nejlepší řešení je uvádění výslovnosti přímo

v závorce za konkrétním názvem, jak je tomu v poslední edici našeho Školního atlasu světa. Odpadá tím buď komolení názvu, pokud není výslovnost uvedena, nebo zbytečné listování na pravidla výslovnosti uvedená hned na začátku rejstříku.

6.6.7 Konkrétní obsah a vzhled atlasu

Celý obsah bude členěn do těchto částí: úvodní vysvětlivková část, Česká republika, Evropa, Asie, Afrika, Amerika, Austrálie, polární kraje, svět, vesmír, závěrečná část s vlajkami, statistikami a fotografiemi z různých koutů zeměkoule. Úvodní předsádku bych použila pro znázornění kladů listů. Obecně geografické a tematické mapy budou barevně rozlišené s poukazem na jednotlivé druhy znázorňovaných jevů (ekologie zeleně, podnebí modře, hutnictví červeně atd.). Na dalších stranách by následoval obsah, a to ve dvou provedeních. V prvním případě by se jednalo o řazení podle stránek s uvedením měřítka map, druhý způsob by byl předmětový dle druhu map (obecně geografické, průmysl, zemědělství, podnebí, půdy apod.). Každou podkapitolu by uváděl piktogram vyjadřující zmíněný jev (viz Diercke Weltatlas). Na zadní předsádce bych uvedla stručně základní typy a principy použitých zobrazení. Úvodní textová část se bude zabývat vysvětlením jak používat mapu, legendu, zeměpisnou síť, měřítko a obsahovala by i základní legendu k obecně geografickým a hospodářským mapám. Poté by přišly na řadu ukázky různých typů map s popisem, v jakém oboru se využívají.

Samotná mapová část bude začínat obecně zeměpisnou mapou střední Evropy, pak bude obecně zeměpisná mapa České republiky a dále tematické mapy ČR. Byly by převzaty částečně ze sešitového atlasu ČR a částečně z atlasu ČSFR, kde by se mapy upravily na podmínky našeho území. Tematika jednotlivých map by šla v pořadí přírodní poměry, zemědělství, nerostné bohatství, průmysl, doprava, obyvatelstvo, kultura. Každá tematika bude obsahovat hlavní mapu v měřítku 1 : 2 mil. a doplňkové v rozmezí 1 : 3 až 1 : 6 mil. U problematických nebo zajímavých míst budou zařazeny výřezy krajiny či městského prostředí (namátkově uvedu výškové vegetační stupně v Krkonoších, CHKO Třeboňsko, znečištění ovzduší v Praze – viz příloha č. 3, intenzivní zemědělství v moravských úvalech – viz příloha č. 4, průmyslové aglomerace severních Čech a severní Moravy, lodní doprava v Děčíně – viz příloha č. 7, kulturní památky UNESCO apod.). Závěr budou tvořit plány měst Prahy, Brna, Ostravy a Plzně spolu s detaily jejich historických center. Za každou kapitolou zabývající se světadíly a ČR bude zařazen satelitní snímek s přílohou slepou mapu na průhledné fólii (příloha č. 17 – obrysová mapa Afriky se satelitním snímkem).

Evropská část začne obecně zeměpisnou mapou, následovat budou tematické mapy administrativního uspořádání; podnebí se zaměřením na průměrné roční srážky a teploty vzduchu; zemědělství; průmyslu, nerostných surovin a energie; dopravy; obyvatelstva. Jak už bylo řečeno výše, mapy budou doplněny diagramy, grafy, tabulkami a legendou. Vyjmenované mapy by se měly systematicky vyskytovat u každé další části mimo polární kraje a světa, kde bude jejich počet redukován nebo naopak rozšířen. Jednotlivé části Evropy budou mít vždy obecně zeměpisnou a

hospodářskou mapu, ve volném prostoru budou doplňkové mapky a výřezy s konkrétními problémy nebo zajímavostmi zobrazovaného území. V následujícím pořadí ke každému území v závorce uvedu, jaké doplňkové mapy by se zde mohly vyskytovat. Střední Evropa zahrnující ČR, SR, Maďarsko, Polsko, Německo, část Ukrajiny, Rakousko, Švýcarsko (doplňkové mapy – průmyslová oblast Porýní, zemědělství Podunajské nížiny, říční doprava na Dunaji, lavinové oblasti v Alpách, okolí Bodamského jezera); Skandinávie obsahující Norsko, Finsko, Švédsko, Dánsko (rybolov kolem Skandinávského poloostrova, jezerní oblast Finska a vodní režim, norské fjordy); Velká Británie a Irsko, Island (politické nepokoje a terorismus, struktura průmyslu v okolí Manchesteru, Skotská vrchovina, vulkanická činnost na Islandu); státy Beneluxu (pobřeží Holandska, velké námořní přístavy Amsterdam a Rotterdam, turismus v Lucembursku); Francie (Savojské Alpy, kanál La Manche a podmořský tunel, míra nezaměstnanosti v jednotlivých provinciích, dopravní situace v okolí Paříže, Francouzská riviéra); Pyrenejský poloostrov (průliv Gibraltar, historický vývoj v období válek s Maury, námořní obchod na pobřeží Atlantiku, Kanárské ostrovy); Apeninský poloostrov spolu s Korsikou a Sicílií (působení organizovaného zločinu, Vatikán, Etna a Vesuv, turismus a zemědělství v okolí Benátek, průmyslový sever – Turín, Milán); jihovýchodní Evropa zahrnující Řecko, Bulharsko, Rumunsko, Albánie a republiky vzniklé rozpadem Jugoslávie (náboženské a etnické složení, historické centrum Athén, Bospor a Dardanely, věkové a profesní složení obyvatel v Albánii); východní Evropa obsahující Ukrajinu, Bělorusko a Pobaltské státy (využití zemědělské půdy na Ukrajině, životní úroveň v Estonsku, podíl ruského etnika ve státech bývalého SSSR). Závěr by tvořily městské plány Londýna, Paříže, Římu, Berlína a samozřejmě slepá mapka se satelitním snímkem.

Kapitola Asie bude řešena stejným principem. Rozdělení na jednotlivé části bude provedeno takto: Rusko (doplňkové mapky – národnostní a politické složení, říční rybolov na sibiřských veletocích, nerostné bohatství na Uralu); Japonsko a Korea (železniční síť v Japonsku, sopka Fujisan, vývoj populace a rozsahu území Tokia, oblasti zemětřesení); Čína a Mongolsko (úroveň vzdělanosti, intenzivní zemědělství na pobřeží Žlutého a Východočínského moře, živočišná výroba v Mongolsku, vývoj a růst populace); jihovýchodní Asie (městský stát Singapur-urbanistický rozvoj, oblasti postižené záplavami a mořskými vlnami, zahraniční obchod tzv. asijských tygrů, delta řeky Mekong); jižní Asie zahrnující Indii, Myanmar, Bhútán, Nepál, Afghanistan a Pákistán (náboženství, ústí řek Brámaputry a Gangy, Himaláje – historie dobývání vrcholů, konflikty na Srí Lance); jihozápadní a západní Asie (arabsko-izraelský konflikt, zemědělství v oáze, delta řek Eufrat a Tigris, archeologická naleziště a památky Sumeru a Babylonu, podíl kurdského obyvatelstva a jeho boj za nezávislost, ropná pole v Perském zálivu). Na konci budou už tradičně města Tokio, Peking, Hongkong, Dillí, Jeruzalém, Moskva, Bagdád.

Mezi Asií a Afrikou bude zařazena obecně zeměpisná mapa Indického oceánu s detailním reliéfem dna a oceánských hřbetů. Afrika bude rozdělena na tři oblasti a to severní, rovníkovou a jižní. Severní část by sahala zhruba k 15° severní zeměpisné šířky (doplňkové mapky – delta Nilu,

pyramidová pole, zásoby vody, struktura oázy, asuánská přehrada) – viz příloha č.14-15; rovníková část by se nacházela mezi 15° s.š. a 15° j.š. (tropické zemědělství, etnické skupiny, Kilimandžáro); jižní Afrika a Madagaskar (fauna na Madagaskaru, těžba diamantů, apartheid, vojenské převraty), v závěru zařadím města Káhiru a Kapské město (příloha č. 16 – města Afriky).

Z Afriky se přejde přes obecně zeměpisnou mapu Atlantického oceánu do Ameriky. Ta bude členěna na oblasti severní Amerika, zahrnující USA a Kanadu (doplňkové mapy – těžba zlata na Aljašce, americké národní parky, příliv emigrantů do USA, původní obyvatelstvo); střední Ameriku obsahující Mexiko a latinskoamerické státy (zaniklé indiánské říše, panamský průplav, Sargasové moře) a jižní Ameriku (jezero Titicaca, amazonská delta, kácení deštných pralesů, chov dobytka, španělské výboje). Konec části by tvořily města New York, Mexiko, Rio de Janeiro, Lima.

Přes obecně zeměpisnou mapu Tichého oceánu se podíváme na australský kontinent a k tomu řazenou Oceánii. Zde by se vyskytovala pouze obecně zeměpisná mapa Austrálie a Nového Zélandu bez dalšího dělení, neboť Oceánie je obsažena v Pacifiku. Jako doplňující mapy bych zařadila podíl venkovského a městského obyvatelstva, vývoj osídlení, typickou australskou faunu a flóru, zahraniční obchod, strukturu korálového atolu. Z měst by se objevily Melbourne, Sydney, Auckland, Honolulu.

Jak už jsem se zmiňovala, v části polární kraje se tematické mapy redukují pouze na mapu nerostných surovin a průmyslu, mezi doplňkové by patřily historie polárních výprav, oblasti tání v jednotlivých ročních obdobích.

V tematice svět se objeví všechny mapy použité v ŠAS, zde bych pouze doplnila nějaké grafy, profily zemského povrchu, řez stavbou Země (příloha č. 19). V závěrečné tematice vesmíru bych použila opět provedení ze ŠAS, kde se vyskytují pohyby Země, fáze Měsíce, Sluneční soustava, hvězdná obloha a satelitní snímky všech popsaných vesmírných těles.

Poslední část by obsahovala vlajky všech zemí, statistické tabulky s nejdůležitějšími geografickými údaji států, zeměpisná „nej“ a nakonec obrazová příloha ukazující charakteristické přírodní prostředí jednotlivých světadílů spolu s uvedením místa výskytu na mapě. Jako vzor slouží kapitola „Svět očima fotografů“ ze ŠAS.

Formát atlasu by byl stejná jako u ŠAS (23x32,5 cm), vazba bude tvrdá, knižní, s omyvatelnými deskami. Grafická úprava obálky by zřejmě byla hodně podobná Velkému atlasu světa (viz Obr. č. 4.1). Na modročerném pozadí satelitní snímek Země a Měsíce, doplněný po okraji výřezy z jednotlivých typů map. Předpokládaný rozsah stran by byl asi 224 stran (počet by měl být násobkem 16 z důvodu maximálního využití tiskových desek).

7. Závěr

Motto: „Kartograf musí klást vysoké požadavky na sebe,
ale nesmí žádat mnoho od čtenáře mapy“

E. Imhof

Závěrem bych shrnula problematiku tvorby školních zeměpisných atlasů. Jak bylo řečeno v kapitole Historie školní kartografie, tvorba map pro školní účely má v naší vlasti asi 150-letou tradici, započatou Kozennovými atlasy. Ze začátku se jednalo hlavně o atlasy s obecně zeměpisnými mapami, tematické byly zařazovány zřídka. Tato tendence trvala až do 50. let našeho století. Do této doby byl na školách vlastně Kozennův atlas, mnohokrát přepracovaný českými autory jako byli např. Josef Brunclík, František Machát, Bedřich Šalamon, Karel Kuchař. Původní české atlasy sice vydával Václav Merklas, ale ty byly vytlačeny právě českými verzemi německých a rakouských atlasů.

Na konci 50. let se započalo s výzkumnými pracemi, které by daly podnět ke vzniku nových školních kartografických pomůcek, založených už na moderních principech a poznacích kartografie. Výsledkem těchto prací byla Jednotná soustava školních kartografických pomůcek – JSŠKP, která splňovala náročné požadavky kvality i ekonomičnosti. O jejím budování se částečně zmiňují v kapitole Historie školní kartografie, podrobnosti lze nalézt ve výzkumných zprávách s názvem Jednotná soustava školních kartografických pomůcek nebo v příspěvcích v časopisu Geodetický a kartografický obzor, 10 (52), 1964, str. 165 či 20 (62), 1974, č. 8, str. 228-233. Atlasy vzešlé z této soustavy se na našich školách v různých přepracovaných vydáních objevují dodnes, i když po roce 1989 přestala JSŠKP platit jako závazná. V současné době se k výuce mohou používat jakékoliv atlasy, které mají doložku ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, že byly zařazeny do seznamu učebnic pro základní, střední nebo vysoké školy.

Hlavním vydavatelem školních atlasů u nás je Kartografie Praha a.s., která vznikla transformací z bývalé Kartografie. Víceméně pokračuje ve vydávání už dříve vyšlých titulů, ale také se snaží o rozšíření nabídky. Mezi jejich nové počiny lze zařadit edici sešitových atlasů pro základní školy, mapy pro výuku jazyků a v neposlední řadě se také chystá vydání nového atlasu ČR, který by nahradil Svobodův Atlas ČSSR (později ČSFR) ze 70. let. Dá se říci, že ve školní atlasové tvorbě nemají u nás v republice konkurenta. Pouze nakladatelství Terra se pokouší vydávat tematické atlasy (a poslední z nich byl schválen k vyučování), ale jinak je u nás v tomto směru prázdno. Trochu jiná situace je u obrázkových atlasů a zeměpisných encyklopedií, kde mnoho vydavatelství dodává na trh leckdy i zdařilé české mutace zahraničních děl (viz kapitola Současný stav a perspektivy atlasové tvorby – Česká republika).

Současné vydávané atlasy mají společné to, že se snaží o maximalistické zaplnění obsahem, který je občas na škodu čitelnosti a srozumitelnosti. Bezesporu nejlepším příkladem toho jsou hospodářské mapy. Obsah je přeplněn často nesrozumitelnými značkami a nedává moc dobrý

přehled o dané problematice. Další připomínkou k atlasům je, že by měly respektovat náplň a obsah učiva ve školách. Ovšem za současného stavu, kdy existuje množství rozdílných učebnic, je tento požadavek asi nereálný. Řešení bych viděla v opačném postupu – vytvořit kvalitní atlas a podle něj pak koncipovat učebnice. Problémem je i používání názvosloví. Zatímco v běžném životě se děti setkávají s vžitými názvy, v kartografii se důsledně praktikuje používání originálních jmen. Je to jistě správné, neboť i my bychom se asi divně tvářili, kdybychom v zahraničních atlasech viděli názvy jako Budweiss, Pilsen, Wittingau, Prague, Brünn apod. Mohu z vlastní zkušenosti říci, že tendence zachovávat jména v původním jazyce se projevuje téměř v celém světě a tento trend schválila i OSN. Dalším požadavkem je, aby obsah atlasů pružně reagoval na neustálé změny probíhající ve světě a pomocí tematických map sledoval aktuální problémy naší civilizace. Tuto mezeru v našem Školním atlase světa se právě snaží zaplnit vydávané tematické atlasy Dnešní svět.

Vývojové trendy v kartografii ovšem naznačují, že tento problém bude v dohledné době nejspíš vyřešen. Klasické litografické zpracování nahrazuje digitální kartografie, kde změny a aktualizace jsou otázkou několika rychlých operací v počítači. Výhodné je to především na těch podkladech, kde se chystaná změna promítne do více map (např. změna správní hranice). Už zaběhnutou novinku představují elektronické atlasy a počítačové výukové programy pro zeměpis. Jejich výhodou je především rychlé znázornění, snadná možnost doplňování, vyhotovení tiskových podkladů v krátké době a pohotová aktualizace. Dnes jsou tyto produkty dodávány i do škol. Příkladem jsou např. výukové programy pro zeměpis od firmy Terasoft.

Závěrem bych chtěla říci, že i když máme celkem kvalitní školní atlasy, v porovnání například s německými je stále co zlepšovat. V kapitole Návrh atlasu jsem se proto snažila o vytvoření nového atlasu právě na základě koncepce rakouských a německých titulů. Využívala jsem při tom poznatky získané z hodnocení konkrétních atlasových děl – jako vzor mi sloužil především Diercke Weltatlas a dále Školní atlas světa.

Doufejme, že se v budoucnu dočkáme i digitálně zpracovaných školních atlasů, přestože o tom v nejbližší době náš hlavní producent z finančních důvodů neuvažuje. Vzhledem ke starým zásobám na našich školách je totiž vydávání školních kartografických pomůcek ztrátové a musí se dotovat z ostatní produkce. Nicméně v plánu to je a tak to snad nebude trvat dlouho a vedle digitálních autoatlasů a multimediálních atlasů na CD se objeví i podobné produkty v české školní kartografii.

8. Seznam příloh

Volné přílohy:

1. Podnebí - podnebné oblasti
2. Podnebí - průměrné roční teploty vzduchu a srážky
3. Životní prostředí
4. Zemědělství
5. Průmysl - přehled
6. Průmysl - strojírenství, hutnictví, chemie
7. Doprava
8. Města - Praha
9. Afrika - obecně zeměpisná mapa
10. Afrika - administrativní rozdělení
11. Afrika - průměrné roční teploty vzduchu, průměrné roční srážky, podnebné, vegetační pásy
12. Afrika - zemědělství (průmysl)
13. Afrika - obchod, doprava, hustota zalidnění, národnosti
14. Severní Afrika - obecně zeměpisná mapa
15. Severní Afrika - hospodářství
16. Města Afriky - El Qahira, Cape Town
17. Obrysová mapa Afriky se satelitním snímkem
18. Austrálie - obecně zeměpisná mapa, administrativní mapa
19. Svět - obecně zeměpisná mapa
20. Svět - obyvatelstvo
21. Svět - světový obchod, průmysl

9. Seznam použité literatury

- [1] Baar, V.: Školní atlas světa (recenze). Geod. a kart. obzor, 37/79, 1991, č. 8, s. 175-176.
- [2] Čapek, R.: Lesk a bída školních atlasů. Sborník referátů z konference J. A. Komenský a mapová tvorba, Brno 1992. 34 s.
- [3] Čapek, R. – Mikšovský, M. – Mucha, L.: Geografická kartografie. SPN, Praha 1992. 373 s.
- [4] Demek, J. - Novák, V. - kol.: Vlastivěda moravská - Země a lid (Neživá příroda). 1. vyd. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 1992. 242 s.
- [5] DISNEY : Velký atlas kačera Donalda. 1. vyd. Egmont, Praha 1998. 63 s.
- [6] Dobrovolná, V.: Školní atlas světa. 6. vyd. Kartografie Praha, Praha 1996. 148 s.
- [7] Eckelt, H. – Slanar, H. – Kühtreiber, F.: Österreichischer Atlas für höhere Schulen (Kozenn-Atlas). 104. vyd. Ed. Hölzel, Wien 1978. 165 s.
- [8] Hojovec, V. – Daniš, M. – Hájek, M. – Veverka, B.: Kartografie. GKP, Praha 1987. 660s.
- [9] Hrnčiar, D.: Svet a človek (recenze). Geod. a kart. obzor, 36/78, 1990, č. 4, s. 100.
- [10] Chalugin, E. I.: Spravočnik po kartografii. Nedra, Moskva 1988. 427 s.
- [11] Internetové stránky.
- [12] Kozenn, B.: Zeměpisný atlas pro školy střední. 12. vyd. E. Hölzel, Vídeň 1890.
- [13] Kraus, V.: Mapy a atlasy na mezinárodním knižním veletrhu v Praze. Geod. a kart. obzor, 40/82, 1994, č. 8, s. 174-175.
- [14] Kraus, V.: Seminář o školních zeměpisných mapách a atlasech . Geod. a kart. obzor, 41/83, 1995, č. 5, s. 100.
- [15] Kuchař, K.: Naše mapy odedávna do dneška. ČSAV, Praha 1958. 129 s.
- [16] Kuchař, K.: Vývoj a dnešní stav zobrazení světa. SPN, Praha 1971. 74 s.
- [17] Kuchař, K.: Základy kartografie. ČSAV, Praha 1953. 190 s.
- [18] Lebedová, H.: Afrika, Austrálie a Oceánie (sešitové atlasy pro základní školy). 1. vyd. Kartografie Praha, Praha 1994. 16 s.
- [19] Lebedová, H.: Asie (sešitové atlasy pro základní školy). 1. vyd. Kartografie Praha, Praha 1993. 20 s.
- [20] Lebedová, H.: Česká republika (sešitové atlasy pro základní školy). 2. vyd. Kartografie Praha, Praha 1995. 28 s.
- [21] Lebedová, H.: Evropa (sešitové atlasy pro základní školy). 1. vyd. Kartografie Praha, Praha 1995. 24 s.
- [22] Lebedová, H.: Obecný zeměpis (sešitové atlasy pro základní školy). 1.vyd. Kartografie Praha, Praha 1994. 16 s.
- [23] Lebedová, H.: Svět (sešitové atlasy pro základní školy). 1. vyd. Kartografie Praha 1994. 20 s.
- [24] Lebedová, H.: Vlastivědné mapy (pro 1. stupeň základních škol). 3. vyd. Kartografie Praha, Praha 1996. 5 map.

- [25] Medková, M.: Jednotná soustava školních kartografických pomůcek. Geod. a kart. obzor, 20/62, 1974, č. 8, s. 228-233.
- [26] Mikšovský, M.: Atlas – dnešní svět (recenze). Geod. a kart. obzor, 40/82, 1994, č. 8, s.176
- [27] Mikšovský, M.: Elektronické atlasy. Geod. a kart. obzor, 44/86, 1998, č. 7, s. 154-156.
- [28] Mucha, L.: Padesát let od vydání Atlasu RČS (1935). Národní technické muzeum, Praha 1990. 120s.
- [29] Mucha, L.: Vývoj české školní kartografie. Sborník referátů z konference J. A. Komenský a mapová tvorba, Brno 1992. 34 s.
- [30] Murdych, Z.: Tematická kartografie. MŠ ČSR, Praha 1987. 248 s.
- [31] Pravda, J.: Magyarország nemzeti atlasza.(Národní atlas Maďarska). Geod. a kart. obzor, 36/78, 1990, č. 12, s. 314.
- [32] Skála, P.: Multimediální atlas se vykutálel v Praze. Zeměměřič č. 12/97.
- [33] Slanar, H.: Österreichischer Oberstufen – Atlas. Ed. Hölzel, Wien 1981. 136 s.
- [34] Srnka, E.: Zeměpisné atlasy velkých formátů a rozsahů. Geod. a kart. obzor, 44/86, 1998, č. 4, s. 90-91.
- [35] Stanford, Q.: The Canadian Oxford School Atlas. 4. vyd. Oxford University Press, Canada 1997. 196 s.
- [36] Steele, P.: The Pictorial Atlas for Children. Dean's International Publishing, London 1983. 272 s.
- [37] Steele, P.: Atlas světa. 1. vyd. Václav Svojtka & Co., Praha 1998. 94 s.
- [38] Svet a člověk (atlas pre deti). 1. vyd. Slovenská kartografia, Bratislava 1989. 68 s.
- [39] Svoboda, J.: Atlas ČSSR. 7. vyd. Kartografie n.p., Praha 1981. 60 s.
- [40] Svoboda, J.: Atlas ČSSR. 2. vyd. Kartografie n.p., Praha 1985. 64 s.
- [41] Svoboda, J.: Školní zeměpisný atlas Československé socialistické republiky. 2. vyd. Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha 1962. 52 s.
- [42] Šolomon, B. – Kuchař, K.: Školní zeměpisný atlas světa. 6. vyd. Ústřední správa geodesie a kartografie, Praha 1957. 94 map,mapek a plánů na 37 listech.
- [43] Tomeš, J. – Chmelířová, H. – Jelínek, R. – Kopačka, L.: Atlas – dnešní svět. Terra, Praha 1993. 56 s.
- [44] Tomeš, J. – Chmelířová, H. – Jelínek, R. – Kopačka, L.: Atlas – dnešní svět (aktualizované vydání). Terra, Praha 1994. 56 s.
- [45] Tomeš, J. – Jelínek, R. – kol.: Školní atlas – Dnešní svět. 1. vyd. Terra, Praha 1996. 94 s.
- [46] Veverka, B.: Nové americké atlasy. Geod. a kart. obzor, 36/78, 1990, č. 8, s. 212-213.
- [47] Veverka, B.: Topografická a tematická kartografie. ČVUT, Praha 1997. 203 s.
- [48] Vokálek, V.: Atlas světa. 8. vyd. Kartografie Praha, Praha 1981. 130 s.
- [49] Zahn, U. - Burgermeister, J. - Topel, T.: Diercke Weltatlas. 3. vyd. Westermann Schulbuchverlag GmbH, Braunschweig 1992. 275 s.